

บทที่ 2

งานวิจัยและวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการสอนจิตรกรรมที่มีต่อการรับรู้ทางศิลปศึกษาของผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยและวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ผู้สูงอายุ
2. การสอนศิลปศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ
3. จิตรกรรมกับผู้สูงอายุ
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้สูงอายุ

ในการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ประมวลสาระสำคัญเกี่ยวกับคำนิยามของผู้สูงอายุ การดำเนินการเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทย และผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา พอสรุปได้ดังนี้

1. คำนิยามของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุตรงกับภาษาอังกฤษ คือ "The Elderly" ประเทศต่าง ๆ ในโลกรวมทั้งประเทศไทยด้วย ได้ให้ความหมายของผู้สูงอายุ โดยใช้เกณฑ์ที่แตกต่างกันไปตามสภาพของสังคม (กชกร สังขชาติ, 2536) ส่วนคำว่า "สูงอายุ" (Aging) หมายถึง การพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในระยะสุดท้ายของช่วงอายุมนุษย์ (สมบูรณ์ ศาลาชีวิน, 2526)

Hall (1976) ได้แบ่งการสูงอายุของคนออกเป็น 4 ประเภท คือ

- (1) สูงอายุตามเวลาปฏิทิน (Chronological age)
- (2) สูงอายุทางชีววิทยา (Biological age) หมายถึง สภาพร่างกายของบุคคลที่เปลี่ยนแปลงไปตามอายุขัย (Life span)

(3) สูงอายุทางจิตวิทยา (Psychological age) หมายถึง ความสามารถในการปรับตัวของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

(4) สูงอายุทางสังคมวิทยา (Sociological age) หมายถึง บทบาทและลักษณะนิสัยทางสังคมของบุคคลหนึ่ง ต่อบุคคลอื่น ๆ ในสังคมนั้น ๆ

ซึ่งสอดคล้องกับเจก ธนะศิริ (2534) ที่ได้แบ่งความชราออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

(1) ชราโดยอายุ เกิดมานานเท่าใดนับปีได้ตามอายุปฏิทิน

(2) ชราโดยสังขาร สภาพเรือนร่างเปลี่ยนแปลงไปตามสังขาร เช่น หลังโก่ง เนื้อหนังเหี่ยวยุ่น ตามัว หูตึง ผมหงอก ฟันหัก เป็นต้น

(3) ชราโดยจิตใจ สภาพเรือนร่างที่มีจิตใจหรือประสาทไม่ปกติ มีจิตวิตกกังวล ช่างคิด ช่างระแวง อิจฉาริษยา อาฆาตพยาบาท สิ่งเหล่านี้จะช่วยสะท้อนเรือนร่างคือ ร่างกายของคนผู้นั้นจะดูว่าแก่และเศร้าหมอง ดูว่าชราเกินกว่าอายุจริง

(4) ชราโดยสังคม เช่น พ้นจากตำแหน่งหน้าที่ในทางการทำงานและสังคม เนื่องจากความสูงอายุ

Havighurst (1953) ได้กำหนดช่วงชีวิตของบุคคลวัยผู้ใหญ่ไว้ 3 ช่วง ดังนี้

(1) วัยผู้ใหญ่ตอนต้น (Early Adulthood) อายุตั้งแต่ 18 - 35 ปี

(2) วัยผู้ใหญ่ตอนกลางหรือวัยกลางคน (Middle Adulthood) อายุตั้งแต่ 35 - 60 ปี

(3) วัยผู้ใหญ่สูงอายุหรือวัยชรา (Later Maturity) อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

สมบุรณ์ ศาลยาชีวิน (2526) ได้แบ่งวัยผู้ใหญ่เป็น 3 ช่วง คือ

(1) ผู้ใหญ่วัยต้น ประมาณอายุ 18 - 20 ปีขึ้นไปจนถึง 40 ปี

(2) ผู้ใหญ่วัยกลางคน ประมาณอายุ 35 - 40 ปีจนถึง 60 ปี

(3) ผู้ใหญ่วัยสูงอายุ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

อุ๋นตา นพคุณ (2527) ได้แบ่งช่วงชีวิตของการเป็นผู้ใหญ่ เป็น 4 ช่วง ดังนี้

- (1) ผู้ใหญ่ปฐมวัย คือ ตั้งแต่อายุ 17 - 25 ปี
- (2) ผู้ใหญ่วัยเข้มแข็งสร้างตัว คือ ตั้งแต่อายุ 25 - 40 ปี
- (3) ผู้ใหญ่วัยมัชฌิมวัย คือ ตั้งแต่อายุ 40 - 60 ปี
- (4) ผู้ใหญ่วัยปัจฉิมวัย คือ อายุ 60 ปีขึ้นไป

วิฑูร แสงสิงแก้ว (2536) ได้จำแนกผู้สูงอายุตามวัย ออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

- (1) กลุ่มผู้สูงอายุวัยเริ่มต้น (อายุ 60 - 70 ปี)

ในวัยนี้ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีสุขภาพอนามัยที่อยู่ในสภาพช่วยตัวเองได้ และเปี่ยมไปด้วยประสบการณ์ชีวิต ซึ่งสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมโดยเฉพาะ การดูแลผู้สูงอายุในวัยอื่น ๆ โดยผ่านโครงสร้างกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ หรือ โครงสร้างทางสังคมอื่น ๆ การเข้าสู่วัยนี้ ควรจัดให้มีกิจกรรมเตรียมตัวสำหรับการย่างเข้าสู่ผู้สูงอายุ และมีการส่งเสริมสุขภาพเพื่อป้องกันความเสี่ยงของอวัยวะต่าง ๆ ก่อนวัยอันควร

- (2) กลุ่มผู้สูงอายุวัยกลาง (อายุ 70 - 80 ปี)

ผู้สูงอายุในวัยนี้ กว่าครึ่งหนึ่งยังมีสภาพทางสุขภาพที่ช่วยตัวเองได้ กิจกรรมที่ควรส่งเสริม ได้แก่ การส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ ไม่ว่าจะเป็นการดูแลด้านอาหาร การออกกำลังกาย การพักผ่อน โดยมีผู้สูงอายุในวัยเริ่มต้นและบุตรหลาน เป็นผู้ร่วมดูแลนอกเหนือจากการดูแลตนเอง

- (3) กลุ่มผู้สูงอายุวัยยอด (อายุมากกว่า 80 ปีขึ้นไป)

ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่จะต้องได้รับการดูแลจากผู้สูงอายุวัยอื่น ๆ และบุตรหลาน ที่สำคัญจะต้องไม่ละเลยการดูแลทั้งทางกายและจิตใจ

มติสมัชชาผู้สูงอายุที่นครเวียนนา เมื่อ ปี พ.ศ.2525 และมติองค์การสหประชาชาติ กำหนดให้เรียกผู้มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไปว่า ผู้สูงอายุ (Elderly หรือ Aging หรือ Aged) (บรรลู่ ศิริพานิช, 2533)

จากความคิดเห็นของนักการศึกษา นักจิตวิทยา และนักวิชาการทางการแพทย์ ที่ทำการศึกษาค้นคว้า การกำหนดความหมาย และการกำหนดอายุของผู้สูงอายุข้างต้น จึงอาจสรุปค่านิยมของผู้สูงอายุได้ว่า ผู้สูงอายุหมายถึงผู้ใหญ่ในวัยสูงอายุหรือปัจฉิมวัยที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

2. การดำเนินการเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 หมวด 5 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 81 ประกอบกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 - 2539) นโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว (พ.ศ.2535 - 2554) และนโยบายของรัฐบาลที่มีนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กำหนดให้รัฐต้องช่วยเหลือและสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ผู้พิการและด้อยโอกาส ให้มีสุขภาพ กำลังใจ และความหวังในชีวิต เพื่อสามารถดำรงตนอยู่ได้ตามสมควร รวมทั้งจัดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุ ผู้พิการและด้อยโอกาสมากขึ้น โดยมีเป้าหมายพัฒนาคุณภาพประชากรด้วยการจัดให้มีการศึกษาตลอดชีวิตทั้งในและนอกระบบโรงเรียนอย่างต่อเนื่องเพื่อเรียนรู้ โดยเฉพาะการศึกษานอกระบบให้มีรูปแบบและเนื้อหาสาระที่ผู้สูงอายุจะมาร่วมกิจกรรมและได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง แสดงให้เห็นถึงความสนใจของภาครัฐที่รัฐบาลเริ่มมองเห็นปัญหาของผู้สูงอายุ โดยมีการศึกษาพิจารณาอย่างกว้างขวางถึงขั้นอนุมัติหลักการ โครงการและมาตรการต่าง ๆ สำหรับผู้สูงอายุ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 - 2539) ให้หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบ อาทิ กรมประชาสงเคราะห์ กรมการแพทย์ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมสรรพากร กรมการขนส่งทางบก บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน) และการรถไฟแห่งประเทศไทย ขอตั้งงบประมาณเพื่อดำเนินการโครงการใหม่ต่าง ๆ ในช่วงแผน ฯ 7 และจะมีการจัดทำแผนและโครงการสำหรับผู้สูงอายุบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) และต่อเนื่องไปให้ครบตามนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว (คณะกรรมการกิจการสตรี เยาวชน และผู้สูงอายุ วุฒิสภา, 2537)

คณะกรรมการกิจการสตรี เยาวชน และผู้สูงอายุ วุฒิสภา (2537) ได้เสนอ รายงานการศึกษาปัญหาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุและการแก้ไขปัญหาวีว่า สภาพ ปัญหาทางด้านการศึกษาที่เป็นอยู่ขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ หรือผู้สูงอายุเอง อยู่ที่เพิ่งจะเริ่มตื่นตัวเริ่มดำเนินการ และในการจัดการศึกษาอบรม ความรู้ ความชำนาญพิเศษต่าง ๆ ให้แก่ผู้สูงอายุ ควรจัดในลักษณะที่ให้โอกาสผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือแสวงหาความบันเทิงผลิตผลิตจากนันทนาการต่าง ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้สูงอายุว่า พวกเขาไม่ได้ถูกทอดทิ้ง และยังคงมีประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ โดยคณะกรรมการ ฯ ได้แบ่งผู้สูงอายุในสังคมไทยออกเป็น 2 ประเภท คือ ผู้สูงอายุที่มีฐานะและความเป็นอยู่ที่ดี กับผู้สูงอายุที่เผชิญปัญหาความทุกข์ยากทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างโดดเดี่ยว กลุ่มหลังต้องการพึ่งบริการจากรัฐมากกว่ากลุ่มแรก จึงต้องมีหน่วยงานของรัฐให้ความดูแล

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า เป็นหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐที่จะต้องให้การดูแล ผู้สูงอายุที่เผชิญปัญหาความทุกข์ยากทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างโดดเดี่ยว ให้มีสุขภาพ กำลังใจ และความหวังในชีวิต เพื่อสามารถดำรงตนอยู่ได้ตามสมควร รวมทั้งจัดสวัสดิการ ให้แก่ผู้สูงอายุมากขึ้น โดยมีเป้าหมายพัฒนาคุณภาพประชากรด้วยการจัดให้มีการศึกษา ตลอดชีวิตทั้งในและนอกระบบโรงเรียนอย่างต่อเนื่องเพื่อการเรียนรู้ ซึ่งมีรูปแบบและเนื้อหา สาระที่ทำให้ผู้สูงอายุได้รับความเพลิดเพลินและได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง

3. ผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา

ในปัจจุบัน กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ได้รับมอบหมายจากรัฐบาล ให้เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการบริหารและจัดการสถาน สงเคราะห์คนชรา และศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุ เพื่อให้การสงเคราะห์และให้บริการ ต่าง ๆ แก่ผู้สูงอายุที่ต้องพึ่งบริการจากรัฐ และดำเนินงาน โครงการอื่น ๆ ที่รัฐกำหนดขึ้น เพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหา และพัฒนาผู้สูงอายุ ซึ่งจากการศึกษาเอกสารของกองสวัสดิการ สงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์ และจากการสัมภาษณ์ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในสถาน สงเคราะห์คนชรานบ้านบางแค ผู้วิจัยได้รับทราบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้สูงอายุในสถาน

สงเคราะห์คนชราบ้านบางแค ผู้วิจัยได้รับทราบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับ ประกอบด้วย ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของสถานสงเคราะห์คนชรา คุณสมบัติของผู้สูงอายุที่จะเข้าพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรา การให้บริการแก่ผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา ประเภทการเข้าพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรา และสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค ดังนี้

3.1 ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของสถานสงเคราะห์คนชรา

ในปี พ.ศ.2496 รัฐบาล ที่มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ตั้งสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแคขึ้น เป็นหน่วยงานในสังกัดกรมประชาสงเคราะห์ เพื่อทำหน้าที่เป็นสถานสงเคราะห์สำหรับผู้สูงอายุแห่งแรกของประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์ของการสงเคราะห์คนชรา ดังนี้

(1) เพื่อให้การสงเคราะห์คนชราที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเอง หรือประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน ยากจน ไม่มีที่อยู่อาศัย หรือไม่สามารถอยู่กับครอบครัวได้

(2) เพื่อให้บริการแก่คนชราที่อยู่กับครอบครัวของตน แต่มีความต้องการรับบริการสงเคราะห์คนชราบางอย่าง เช่น การรักษาพยาบาล กายภาพบำบัด นันทนาการ

(3) เพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัวผู้มีรายได้น้อยหรือยากจน ที่ไม่สามารถจะอุปการะเลี้ยงดูคนชราในครอบครัวได้

(4) เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมเกี่ยวกับคนชรา ไม่ให้เร่ร่อน ทำความเดือดร้อนรำคาญแก่สังคม และให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างผาสุกตามสมควรแก่อัตภาพ

(5) เพื่อเป็นการตอบแทนคุณความดีที่คนชราได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศ

(6) เพื่อผู้สูงอายุจะได้คลายวิตกกังวล เมื่อชรภาพ ไม่สามารถประกอบอาชีพต่อไปได้แล้ว รัฐบาลมีหน้าที่ที่จะเป็นผู้อุปการะเลี้ยงดูต่อไป

3.2 คุณสมบัติของผู้สูงอายุที่จะเข้าพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรา

กรมประชาสงเคราะห์ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้สูงอายุที่จะรับเข้าพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชราไว้ ดังนี้

- (1) ผู้สูงอายุชาย - หญิง จะต้องมียุ 60 ปีขึ้นไป
- (2) ไม่มีโรคเรื้อน หรือโรคติดต่ออันตราย
- (3) ไม่พิการทุพพลภาพหรือจิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ
- (4) ต้องมีความจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง
 - (4.1) มีความเดือดร้อนทุกข์ยาก ไม่มีผู้อุปการะ ชาติที่อยู่อาศัย
 - (4.2) มีที่อยู่อาศัย แต่ขาดผู้ดูแลและให้ความช่วยเหลือ
 - (4.3) ไม่สามารถอยู่กับครอบครัวได้

3.3 การให้บริการแก่ผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา

ในสถานสงเคราะห์คนชรา มีการให้บริการแก่ผู้สูงอายุ ดังนี้

- (1) เลี้ยงดูด้วยอาหาร 3 มื้อ ให้เครื่องนุ่งห่ม เครื่องนอน เครื่องใช้ประจำตัวตามความจำเป็นและเหมาะสม
- (2) บริการรักษาพยาบาล บริการตรวจสุขภาพทั่วไป การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย
- (3) บริการกายภาพบำบัด รักษาด้วนเวชศาสตร์ฟื้นฟู
- (4) บริการอาชีพบำบัด ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้ทำงานอาชีพบำบัดตามความเหมาะสมกับสภาพร่างกายและโดยความสมัครใจ เช่น พับถุงกระดาษ การฝีมือ ทำดอกไม้ พรม ตักดา หมอน โครเชท และผ้าปูโต๊ะ เป็นต้น
- (5) บริการสังคมสงเคราะห์ ให้คำปรึกษาและแก้ไขปัญหทางอารมณ์ จิตใจ และการปรับตัว

(6) บริการจัดกิจกรรมนันทนาการ เพื่อความสนุกสนานบันเทิง งานรื่นเริงในวันนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ รวมทั้งสนับสนุนให้มีบริการที่ภาคเอกชนและหน่วยงานนอกสถานสงเคราะห์เข้ามาจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ

(7) บริการด้านศาสนกิจ สนับสนุนให้ผู้สูงอายุประกอบพิธีทางศาสนา ตามลัทธิที่ตนนับถือ

(8) บริการฉาปนกิจศพ ให้ผู้สูงอายุที่ไม่มีญาติ

นอกจากการให้บริการผู้สูงอายุที่อยู่ในสถานสงเคราะห์คนชราแล้ว ยังมีบริการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่อยู่กับครอบครัว เป็นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและอบอุ่นในบั้นปลายชีวิต เป็นการบรรเทาปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในครอบครัว โดยเฉพาะปัญหาทางด้านอารมณ์ ความเหงาว่าเหว่ โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 ที่สถานสงเคราะห์คนชราร้านบางแคเป็นแห่งแรก ต่อมาได้จัดตั้งศูนย์บริการผู้สูงอายุเป็นส่วนหนึ่งของสถานสงเคราะห์คนชราอื่น ๆ และในบางแห่งก็จัดเป็นศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุเพียงอย่างเดียว ปัจจุบันมีศูนย์บริการทางสังคม 8 แห่ง คือ ศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุลพบุรี จังหวัดลพบุรี ศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุศรีสุดา จังหวัดพิษณุโลก ศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุดินแดง กรุงเทพมหานคร ศูนย์กายภาพบำบัดผู้สูงอายุภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์บริการคนชราร้านบางแค กรุงเทพมหานคร ศูนย์บริการคนชราโพธิ์กลาง จังหวัดนครราชสีมา ศูนย์บริการผู้สูงอายุปิยะมัลย์ จังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์บริการคนชราร้านทักษิณ จังหวัดยะลา เพื่อให้บริการแก่ผู้สูงอายุมาใช้บริการในลักษณะเข้าไปเยี่ยมกลับ มีกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

(1) บริการตรวจรักษาโรคทั่วไป สัปดาห์ละ 2 วัน

(2) บริการตรวจรักษาทางกายภาพบำบัด และฟื้นฟูสมรรถภาพ สัปดาห์ละ 5 วัน

(3) บริการให้คำปรึกษาหารือแก่ผู้สูงอายุตลอดจนสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว และปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในครอบครัว

(4) บริการด้านออกกำลังกาย การเล่นเกม การพักผ่อนหย่อนใจ การนันทนาการ การทำงานอดิเรก ทักษนาจร ตลอดจนถึงกิจกรรมทางศาสนา และห้องสมุด

3.4 ประเภทการเข้าพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรา

การเข้าพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรา มี 3 ประเภท ดังนี้

- (1) ประเภทสามัญ ให้การอุปการะเลี้ยงดูโดยไม่เสียค่าบริการใด ๆ อาศัยอยู่รวมกันห้องละหลายคน ชายหญิงไม่ปะปนกัน
- (2) ประเภทเสียค่าบริการ จัดให้อยู่ในห้องพักคนชรา ชำระค่าบริการ เป็นรายเดือน ประเภทห้องขนาดเตียงเดี่ยว อัตราคนละ 500 บาทต่อเดือน และประเภทห้องขนาด 2 เตียง อัตราคนละ 1,060 บาทต่อเดือน มีเฉพาะที่สถานสงเคราะห์คนชรารบ้านบางแคแห่งเดียว จำนวน 40 ห้อง
- (3) ประเภทพิเศษ โดยผู้สูงอายุปลูกบ้านอยู่เองในที่ดินของสถานสงเคราะห์ตามแบบแปลนที่กรมประชาสงเคราะห์กำหนด โดยมีสัญญาว่าปลูกสร้างเสร็จแล้วยกกรรมสิทธิ์ให้ทางราชการ และผู้ปลูกสร้างอยู่อาศัยได้จนตลอดชีวิต (ขณะนี้ที่สถานสงเคราะห์คนชราวาสนเวศม์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสถานสงเคราะห์คนชราวัยทองนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ มีแบบบ้าน 3 แบบ คือ บ้านเดี่ยว บ้านแฝด และบ้านปฏิบัติธรรม)

เมื่อสิ้นปีงบประมาณ 2538 (วันที่ 30 กันยายน 2538) มีผู้สูงอายุเข้าพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรา 14 แห่งทั่วประเทศ จำนวน 1,880 คน ต่ำกว่าเป้าหมายที่กรมประชาสงเคราะห์ได้ตั้งไว้ว่า จะมีผู้สูงอายุเข้าพักอาศัยทั้งสิ้น 2,451 คน ดังรายละเอียดที่แสดงไว้ในตารางที่ 2

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 สถิติการรับผู้สูงอายุเข้าพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรา ปีงบประมาณ 2538

หน่วย : คน

ที่	สถานสงเคราะห์	เป้าหมาย	จำนวนรับจริง
1	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค กรุงเทพมหานคร	502	325
	- ประเภทเสียค่าบริการ	50	47
	- ประเภทสามัญ	452	278
2	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางละมุง จ.ชลบุรี	350	317
3	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณโพธิ์กลาง จ.นครราชสีมา	200	140
4	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณวัดม่วง จ.นครราชสีมา	160	133
5	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ จ.เชียงใหม่	200	172
6	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านทักษิณ จ.ยะลา	200	106
7	สถานสงเคราะห์คนชราเขาบ่อแก้ว จ.นครสวรรค์	100	74
8	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านจันทบุรี จ.จันทบุรี	100	98
9	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านอุทอง-พนักัดัก จ.ชุมพร	100	74
10	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านมหาสารคาม จ.มหาสารคาม	100	73
11	สถานสงเคราะห์คนชราวาสนเวศม์ จ.พระนครศรีอยุธยา	200	183
12	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านนครปฐม จ.นครปฐม	100	102
13	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านภูเก็ท จ.ภูเก็ต	100	56
14	สถานสงเคราะห์คนชราวัยทองนิเวศน์ จ.เชียงใหม่	39	27
รวม 14 แห่ง		2,451	1,880

ที่มา : กองสวัสดิการสงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์, 2539.

3.5 สถานสงเคราะห์คนชรารบ้านบางแค

สถานสงเคราะห์คนชรารบ้านบางแค ตั้งอยู่ถนนเพชรเกษม เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร โดยมีข้าราชการและลูกจ้างรับผิดชอบดำเนินงาน ดังนี้

- (1) ผู้ปกครองสถานสงเคราะห์ เป็นผู้รับผิดชอบในการบริหารงาน
- (2) ผู้ช่วยผู้ปกครองสถานสงเคราะห์ เป็นผู้ช่วยในการบริหารงาน ฯ
- (3) นักสังคมสงเคราะห์ จำนวน 3 คน ทำหน้าที่ด้านสังคมสงเคราะห์ งานอำนวยความสะดวกทั่วไป เชิญชวนให้บุคคลภายนอกชมกิจการ รับเงินบริจาค ดูแลสวัสดิภาพ และจัดบริการแก่หน่วยงานสงเคราะห์อื่น ๆ
- (4) เจ้าหน้าที่อาสาสมัคร จำนวน 2 คน ทำหน้าที่สอนงานอาสาสมัคร
- (5) ครูพี่เลี้ยงจำนวนหนึ่งทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้

เมื่อสิ้นปีงบประมาณ 2538 (วันที่ 30 กันยายน 2538) มีผู้สูงอายุเข้าพักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรารบ้านบางแคทั้งสิ้น 322 คน เป็นชาย 40 คน และเป็นหญิง 282 คน ซึ่งมีผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมอาสาสมัครที่สถานสงเคราะห์จัดให้บริการเพียง 30 คน ทุกคนเป็นผู้สูงอายุเพศหญิงและเข้าร่วมกิจกรรมอาสาสมัครด้วยความสมัครใจ ส่วนผู้สูงอายุเพศชายและผู้สูงอายุเพศหญิงคนอื่น ๆ ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมอาสาสมัคร เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านสภาพร่างกายที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำกิจกรรม (นิธิตา คงปัญญา. เจ้าหน้าที่อาสาสมัคร 3. สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2537)

จากการศึกษาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า สถานสงเคราะห์คนชรารบ้านบางแค เป็นสถานสงเคราะห์คนชราแห่งแรกของประเทศ ที่ให้บริการแก่ผู้สูงอายุมานาน จนสามารถจัดระบบการให้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สถานสงเคราะห์คนชรา และศูนย์บริการผู้สูงอายุแห่งอื่น ดังนั้น หากสามารถจัดการเรียนการสอนใด ๆ ขึ้นในสถานสงเคราะห์คนชราแห่งนี้ จะมีความเป็นไปได้สูงในการขยายผลไปยังสถานสงเคราะห์คนชรา และศูนย์บริการผู้สูงอายุแห่งอื่น ที่มีสภาพและความพร้อมใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ กิจกรรมการเรียนการสอนที่น่าเชื่อได้ว่าจะประสบความสำเร็จนั้น ผู้เรียนควรจะเป็นผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมอาสาสมัคร เนื่องจากเป็นผู้มีประสบการณ์ในการเรียนรู้มาบ้างแล้ว

การสอนศิลปศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ

ในการสอนศิลปศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ แนวความคิดและความสำคัญของการสอนศิลปศึกษา หลักพื้นฐานและวิธีการสอน ศิลปศึกษา การวางแผนการสอนศิลปศึกษา การรับรู้ทางศิลปศึกษา ความสำคัญ ของศิลปศึกษาที่มีต่อผู้สูงอายุ หลักการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ และการวางแผนการเรียนการสอน ศิลปศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ นำเสนอเป็นลำดับดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและความสำคัญของการสอนศิลปศึกษา

การสอนเป็นแนวทางของการเสนอสภาพการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียนใน ชั้นเรียน (Gray, 1960) จึงต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้ ผู้เรียนแต่ละคน (Gagne and Briggs, 1979) และควรมีการจัดเตรียมเนื้อหาและกิจกรรม ให้สอดคล้องกับความพร้อมและความสนใจของผู้เรียน (อำไพ ติรณสาร, 2535) โดยคำนึง ถึงกระบวนการทำงาน เพราะกระบวนการทำงานนำไปสู่พัฒนาการด้านทัศนคติ ได้แก่ ความรู้สึก อารมณ์ ความสนใจ รสนิยมที่ดี (Eisner, 1972) รวมทั้งควรมีการจัดการเกี่ยวกับการ เสริมแรง (Reinforcement) ต่าง ๆ ตามที่โอกาสจะอำนวย (Skinner, 1968) การสอน ที่ดีนั้น ควรเป็นการสอนที่ครูไม่เป็นผู้บอกความรู้ หรือให้ความรู้แก่ผู้เรียน โดยตรง แต่ควร เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเรียนรู้ ค้นคว้าทดลองด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ (สงบ ลักษณะ, 2534) การสอนจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม เป็นกระบวนการที่ ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้คนได้มีประสบการณ์ที่ดี มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น จนสามารถดำรงชีพได้อย่างราบรื่น เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม ซึ่งถือว่าเป็น จุดหมายสูงสุดของการศึกษานั้นเอง (สุพิน บุญชูวงศ์, 2531)

ศิลปศึกษา (Art Education) เป็นการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะให้ สอดคล้องกับปรัชญาแนวคิดทางการศึกษา มีการจัดกิจกรรมทางศิลปะแบบต่าง ๆ ทั้งใน ด้านจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ โดยจัดตามความยากง่ายให้เหมาะกับความสามารถของ

ผู้เรียนแต่ละวัย (วิรัตน์ พิชญ์ไพฑูริย์, 2527) เป็นวิชาที่ประกอบด้วยเนื้อหาทั้งในภาค ทฤษฎีและภาคปฏิบัติรวมกัน มีลักษณะพิเศษที่จำเป็นต้องนำทฤษฎีแห่งความรู้ไปทดลอง ปฏิบัติจริง (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2526) สอดคล้องกับสุลักษณ์ เทียนสุวรรณ (2531) ที่กล่าวว่า ศิลปศึกษาเป็นวิชาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดสร้างสรรค์อย่างอิสระ และเป็น วิชาที่ผู้เรียนสามารถแสดงออกได้อย่างเต็มที่กว่าวิชาอื่นใด ทั้งนี้ เนื่องมาจากวัตถุประสงค์ ของการเรียนวิชาศิลปะ และลักษณะทางกายภาพของวิชาศิลปะเองด้วย ซึ่งเน้นทางการ ส่งเสริมศิลปนิสัยให้กับผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนให้เหมาะกับวุฒิภาวะของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ทางด้านศิลปะติดตัวเพื่อเป็นศิลปนิสัย สามารถนำไปใช้ แก้ปัญหาในการดำรงชีวิต (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2528)

สำหรับความสำคัญของศิลปศึกษา Dewey (1979) เชื่อว่า ศิลปศึกษาเป็น สิ่งจำเป็นที่เสริมสร้างสติปัญญาแก่ชีวิต สติปัญญาไม่ได้มาจากการเรียนจากสิ่งภายนอก เพียงอย่างเดียว แต่มาจากการเข้าถึงศิลปะของแต่ละบุคคล ศิลปะไม่สามารถแยกออกจาก ประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับกิริติ บุญเจือ (2521) ที่กล่าวว่า ศิลปะเป็น การแสดงออกให้เห็นถึงการเข้าใจอย่างลึกซึ้งภายใน ซึ่งจะบรรยายให้รู้โดยวิธีอื่นไม่ได้ นอกจากสร้างเป็นงานศิลปะ

การสอนศิลปศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการการเรียนการสอนทางศิลปะโดยตรง ควรเป็นการจัดประสบการณ์ทางศิลปะให้แก่ผู้เรียนอย่างครบถ้วน ทั้งในด้านความรู้ ความ เข้าใจ และทักษะการปฏิบัติงาน ตามขอบข่ายเนื้อหาวิชา ประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ศิลปวิจารณ์ และศิลปะปฏิบัติ (Clark and Zimmerman, 1981) เพื่อให้ผู้เรียนได้แสดงออก อย่างสนุกสนานเพลิดเพลินตามความถนัดและความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน โดยมุ่ง พัฒนาสติปัญญา ความรู้สึก ค่านิยม และผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ในชีวิตประจำวันได้ (Lansing, 1976) อย่างไรก็ตาม ในการสอนศิลปศึกษา จำเป็นต้องอาศัย กิจกรรมฝึกปฏิบัติเป็นพื้นฐาน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประสบการณ์ที่ได้รับ จากการลงมือปฏิบัติ ช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และเปิดโอกาสให้ผู้เรียน

เรียนรู้ ค้นคว้า ทดลองด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ ส่วนครูทำหน้าที่ให้คำแนะนำ ควบคุม และสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด โดยให้ผู้เรียนมีบทบาทในการแสดงออกมากที่สุดในขั้นตอนการปฏิบัติ (สันติ คุณประเสริฐ, 2535) การที่ผู้เรียนได้มีโอกาสสร้างสรรค์ผลงานตามลำพัง และร่วมงานกับผู้อื่น ช่วยให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกในคุณค่าและประโยชน์ของสิ่งแวดล้อม พร้อมกับนำศิลปะมาประยุกต์ใช้ให้เกิดคุณค่าและสร้างรสนิยมที่ถูกต้อง (วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์, 2520) อีกทั้ง ยังช่วยพัฒนาความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ให้มีบุคลิกภาพที่ดี มีจิตใจที่งดงาม มีสุนทรียะ มีเมตตา ไม่แข็งกระด้าง ส่งเสริมและยกระดับคุณธรรมของคนให้สูงขึ้น (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2529) ดังนั้น การสอนศิลปศึกษาจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์ทุกเพศทุกวัย เป็นวิชาที่เปิดกว้างทางความคิดและการปฏิบัติ มีส่วนส่งเสริมพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2526)

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า การสอนศิลปศึกษาเป็นแนวทางของการส่งเสริมการเรียนรู้ศิลปศึกษาให้กับผู้เรียนในชั้นเรียน ซึ่งต้องมีการวางแผนการสอนอย่างเป็นระบบ มีการจัดเตรียมเนื้อหาและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความพร้อมและความสนใจของผู้เรียน โดยคำนึงกระบวนการการทำงานที่จะนำไปสู่พัฒนาการด้านทัศนคติ สติปัญญา ความรู้สึก ค่านิยม และควรมีการจัดการเกี่ยวกับการเสริมแรงต่าง ๆ ตามที่โอกาสจะอำนวย การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนศิลปศึกษาควรเป็นการจัดประสบการณ์ทางศิลปะให้แก่ผู้เรียนอย่างครบถ้วน ทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ และทักษะการปฏิบัติงานตามขอบข่ายเนื้อหาวิชา ควรจัดตามความยากง่ายให้เหมาะกับวุฒิภาวะและความสามารถของผู้เรียน มีเนื้อหาทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติรวมกัน คือ ต้องนำทฤษฎีแห่งความรู้ไปทดลองปฏิบัติจริง โดยอาศัยกิจกรรมฝึกปฏิบัติเป็นพื้นฐาน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประสบการณ์ที่ได้รับจากการลงมือปฏิบัติ ช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ค้นคว้า ทดลองด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ ส่วนครูทำหน้าที่ให้คำแนะนำ ควบคุม และสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด โดยให้ผู้เรียนมีบทบาทในการแสดงออกมากที่สุดในขั้นตอนการปฏิบัติ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดสร้างสรรค์อย่างอิสระและแสดงออกอย่างสนุกสนานเพลิดเพลิน ตามความถนัดและความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน และผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันได้

2. หลักพื้นฐานและวิธีการสอนศิลปศึกษา

Gray (1960) ได้เสนอหลักพื้นฐานในการสอนศิลปศึกษาไว้ 2 ประการ คือ

(1) การตั้งใจ เป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการสอนศิลปศึกษา หากขาดแรงจูงใจ ย่อมทำให้ผู้เรียนขาดความสนใจ และเป็นเหตุให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อวิชานั้น การตั้งใจ ทำได้ 4 วิธี ได้แก่

(1.1) การสร้างความกระตือรือร้น หมายถึง การสอนที่ผู้สอน สอนให้ผู้เรียนเรียนรู้หัวข้อเรื่อง เทคนิค และกระบวนการอย่างคร่าว ๆ และชี้ให้เห็นสิ่งที่ผู้สอน ต้องการให้ผู้เรียน ได้ปฏิบัติ และปฏิบัติออกมาอย่างดีที่สุด วิธีนี้จะช่วยให้ผู้เรียนมีทัศนคติ ที่ดีต่อการเรียน

(1.2) การใช้ตัวอย่างของจริง หมายถึง ในการสอนนั้น ผู้สอนควรใช้ ตัวอย่างของจริงหลายรูปแบบ เพื่ออธิบายถึงปัญหาเฉพาะบางประการที่ผู้เรียนไม่เข้าใจ เมื่ออธิบายจนผู้เรียนเข้าใจดีแล้ว ผู้สอนควรเก็บของตัวอย่างเพื่อป้องกันการลอกแบบ

(1.3) การให้แนวทางในการทำงาน วิธีแรกเป็นแนวทางในงานช่างที่มี เทคนิคการทำงานเฉพาะ ผู้สอนควรอธิบายทีละขั้นตอนอย่างละเอียด วิธีนี้ควรใช้เมื่อเป็น กระบวนการทำงานและเทคนิคเฉพาะที่ผู้เรียนเข้าใจได้ยาก ไม่ควรใช้พร่ำเพรื่อ วิธีที่สอง เป็นแนวคิดที่ว่า การให้แนวทางแก่ผู้เรียนเท่าที่จำเป็น จะช่วยรับประกันความสำเร็จในการ ทำงานศิลปะ โดยการให้โครงร่างที่สำคัญของกระบวนการทำงาน หรือประสบการณ์ทาง ศิลปะ ภายในขอบเขตที่ผู้เรียนจะสามารถกำหนดแนวความคิดที่จะสนองความต้องการของ ตนเอง

(1.4) การเปิดโอกาสให้ซักถาม หมายถึง ผู้สอนควรให้โอกาสผู้เรียน สำหรับการซักถามก่อนที่ผู้เรียนจะเริ่มทำงานศิลปะ ในการนี้ ผู้สอนควรพิจารณาความ แตกต่างของผู้เรียนและความต้องการของชั้นเรียนด้วย ถ้าผู้เรียนคนใดมีปัญหาเป็นพิเศษ ผู้สอนควรพูดคุยเป็นการส่วนตัว สำหรับการตอบคำถาม ผู้สอนควรตอบชัดเจน รวดเร็วและ จริงจัง ไม่ควรหลีกเลี่ยงการตอบคำถาม

(2) การให้ความช่วยเหลือผู้เรียน ผู้สอนควรวางแผนการทำงานให้ดี วิธี การให้ความช่วยเหลือผู้เรียนทำได้ 3 วิธี ได้แก่

(2.1) การสาธิต ผู้สอนควรให้การสาธิตเมื่อมีเทคนิคการทำงานหรือวัสดุ บางอย่าง que ผู้เรียนไม่คุ้นเคย การสาธิตควรรใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียน และควรรใช้เมื่อ ไม่สามารถจะใช้วิธีการอื่นได้แล้ว

(2.2) การเข้าไปให้ความช่วยเหลือผู้เรียนโดยตรง หมายถึง การที่ ผู้สอนช่วยวาดภาพหรือระบายสีในผลงานของผู้เรียน เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาวางอย่างซึ่งได้แก่ การใช้เทคนิคพิเศษ ความเหมือนจริง เป็นต้น แต่วิธีนี้ค่อนข้างจะเป็นอันตราย จึงควรรใช้เมื่อ จำเป็นจริง ๆ วิธีการให้ความช่วยเหลือผู้เรียนที่ดีที่สุด คือ ผู้สอนควรมีกระดาษวาดภาพของ ตนเอง เพื่อใช้ร่างภาพหรือแสดงจุดที่ผู้เรียนควรแก้ไข แทนการวาดลงในผลงานของผู้เรียน

(2.3) การให้คำแนะนำหรือการวิจารณ์ ควรรใช้เมื่อกระบวนการทำงาน ของผู้เรียนได้เสร็จสิ้นสมบูรณ์จนออกมาเป็นผลงานศิลปะ และควรรวิจารณ์อย่างตรงไป ตรงมา การวิจารณ์ควรมีทั้งการวิจารณ์โดยผู้สอนต่อผู้เรียน หรือผู้เรียนต่อผู้เรียนเอง

Michael (1983) ได้เสนอหลักพื้นฐานของการสอนศิลปศึกษาไว้ 5 ประการ ดังนี้

(1) การจูงใจ เป็นขั้นการเตรียมความรู้สึกของผู้เรียนให้เกิดความมั่นใจ เพราะผู้เรียนมีระดับความสามารถแตกต่างกัน การวาดภาพเป็นการพัฒนาผู้เรียนในลักษณะ ของการสื่อสารทางการเห็น การกระตุ้นผู้เรียนทางด้านมโนทัศน์เกี่ยวกับคุณค่าของสี การจัด องค์ประกอบ และสุนทรียภาพ ซึ่งนำไปสู่ความมั่นใจ ความรู้สึกเป็นอิสระในการแสดงออก

(2) ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อศิลปะ เป็นขั้นการเรียนรู้เกี่ยวกับสื่อต่าง ๆ เช่น วัตถุแห้ง วัตถุเปียก วัตถุผสม ซึ่งใช้ในการวาดภาพ เพื่อให้เกิดความรู้สึกจากประสบการณ์ ใหม่ ๆ สร้างความมั่นใจให้ตนเอง

(3) ความรู้เกี่ยวกับศิลปะด้านกระบวนการและวิธีการ เป็นขั้นที่เกี่ยวข้องกับ รูปลักษณะที่ต้องการแสดงออก การแนะนำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลป์ สื่อและวิธีการจะช่วย

ให้ผู้เรียนสามารถจำแนก แยกแยะงานศิลปะ กระบวนการศิลปะที่ผู้อื่นทำมาก่อนได้ การแนะนำให้เห็นความสัมพันธ์ของกระบวนการ จะเป็นเครื่องมือพัฒนาความมั่นใจในการแสดงออก คือ รู้ว่าเขาจะทำงานศิลปะอย่างไร อะไรเป็นจุดหมาย เป็นต้น

(4) ทักษะในการใช้สี เป็นขั้นที่ผู้เรียนจะต้องพัฒนาตนเองในการใช้สี เป็นเครื่องมือช่วยให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามความต้องการ คือ สามารถใช้สีสื่อความหมายได้

(5) การประเมินผลงานที่สร้างขึ้น เป็นขั้นการตรวจสอบผลงานที่ตนเองแสดงออกในด้านต่าง ๆ เช่น ความสมบูรณ์ของเทคนิควิธีการ การแสดงออกที่สมบูรณ์ในด้านความคิด เป็นต้น สิ่งสำคัญที่สุดในขั้นนี้ คือ เป็นจุดที่สามารถเชื่อมโยงสิ่งใหม่กับสิ่งที่เคยรู้มาก่อน

อุบล ตู้จินดา (2532) ได้กล่าวถึงหลักพื้นฐานของการสอนศิลปะศึกษาไว้ ดังนี้

(1) การเตรียมตัวผู้เรียนก่อนเรียน ให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมพื้นฐานทางศิลปะ ที่ช่วยส่งเสริมหรือถ่วงการเรียนรู้ที่จะเรียนใหม่ หรือให้ผู้เรียนทราบเป้าหมายของบทเรียน

(2) การจูงใจ เลือกบทเรียนศิลปะที่ผู้เรียนสนใจ หรือให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเลือกบทเรียนที่จะนำมาสอน หรือจัดกิจกรรมที่ช่วยและทำให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจว่าตนสามารถทำงานศิลปะนั้นได้ รวมทั้งชักจูงให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนวิชาศิลปะ

(3) การให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียน ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม เช่น ลงมือวาดภาพ หรือการสาธิต การสอนจะได้ผลดีเมื่อผู้สอนใช้คำถามให้ผู้เรียนตอบหลังจากการสาธิตแล้ว และผู้เรียนสามารถทดลองทำได้อย่างดีด้วยตัวของผู้เรียนเอง เช่น การสาธิตการใช้สีน้ำ สิ่งสำคัญการเร่งและการตอบสนองจะต้องสัมพันธ์กับเป้าหมายของบทเรียนที่ผู้สอนกำหนดไว้

(4) การฝึกฝน ส่งเสริมให้ผู้เรียนฝึกฝน มีโอกาสทำงานศิลปะบ่อย ๆ จนเกิดพฤติกรรมในการเรียนรู้ การฝึกเทคนิคทางศิลปะซ้ำ ๆ ช่วยให้เกิดความรู้และทักษะได้ดีขึ้น

(5) การรู้ผลของตนเอง การรู้ผลการเรียนศิลปะของตน จะเป็นรางวัลแห่งความสำเร็จที่ทำให้ผู้เรียนย้ำพฤติกรรมนั้น ๆ มากขึ้น ตั้งใจทำงานให้ได้ดียิ่งขึ้น ผู้เรียนควรรู้เกณฑ์การตัดสินพิจารณาผลงานศิลปะที่ผู้เรียนทำ และควรให้ผู้เรียนตรวจสอบงานของผู้เรียนเอง และให้แก่งานเอง

(6) การสอนของครู ครูศิลปะควรได้ฝึกฝนทักษะการสอน เช่น การนำเข้าสู่บทเรียน การอธิบาย การเร้าความสนใจ การควบคุมชั้นเรียน ฯลฯ อยู่เสมอ เพราะครูแต่ละคนย่อมแตกต่างกัน การจัดกิจกรรมศิลปะโดยเปลี่ยนบทบาทจากครูผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้จัดประสบการณ์การเรียนรู้ การเรียนการสอน รวมทั้งการเตรียมการสอนโดยใช้วิธีการสอนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ย่อมทำให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้ อุบล ตูจินดา ยังได้เสนอรูปแบบวิธีการสอนศิลปะศึกษาที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับความรู้และเนื้อหาวิชาไว้ 7 วิธี คือ

(1) วิธีสอนศิลปะแบบบรรยาย หมายถึง การสอนที่มีผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ความสนใจ พูดบอกเล่า หรืออธิบายเนื้อหาเรื่องราวของศิลปะให้ผู้เรียนฟัง โดยผู้สอนเป็นผู้เตรียมการศึกษาค้นคว้า ผู้เรียนเป็นฝ่ายมารับผลการศึกษาค้นคว้านั้น เป็นสื่อทางเดียว คือจากผู้สอนไปสู่ผู้เรียน โดยผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมน้อยมาก นอกจากนั่งฟัง จด และเตรียมตัวสอบ ในปัจจุบันวิธีนี้ได้รับการปรับปรุง โดยผู้สอนมีอุปกรณ์ประกอบการบรรยาย ได้แก่ สไลด์ แผ่นใส วีดีโอ เป็นต้น การสอนศิลปะแบบบรรยายเหมาะสมกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา และวิชาที่เหมาะสมกับวิธีสอนแบบนี้ ได้แก่ วิชาทัศนศิลป์ วิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ เป็นต้น

(2) วิธีสอนศิลปะแบบสาธิต หมายถึง การสอนศิลปะที่ผู้สอนมีการสาธิตให้ผู้เรียนดู มีการอภิปรายประกอบการซักถามว่าจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างไร เป็นการช่วยให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติงานที่ตนไม่เคยทำมาก่อนได้ เช่น สาธิตการร่างภาพ สาธิตการผสมสี เป็นต้น ผู้สอนต้องให้ผู้เรียนทดลองปฏิบัติตาม การสอนแบบสาธิตเหมาะกับการสอนในทุกระดับชั้น

(3) วิธีสอนศิลปะแบบอภิปราย หมายถึง การสอนศิลปะที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนฝึกการฟัง พูด แก้ปัญหา แสดงความคิดเห็นออกมาอย่างชัดเจน เป็นการส่งเสริมประสบการณ์ การสอนศิลปะแบบอภิปราย จึงมิใช่การเน้นที่ข้อคิดเห็น ข้อยุติเท่านั้น แต่คำนึงถึงกระบวนการทั้งหมดของการอภิปรายที่สังคมยอมรับ การสอนศิลปะแบบอภิปรายจึงเหมาะกับการสอนในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

(4) วิธีสอนศิลปะแบบกำหนดงาน หมายถึง การสอนที่นำมาใช้กับผู้เรียนที่มีความสามารถและทักษะพื้นฐานอย่างพอเพียงแล้ว จึงสมควรนำมาใช้กับผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอุดมศึกษา เพราะผู้เรียนมีทักษะในการใช้เครื่องมือและวัสดุต่าง ๆ มาแล้ว

(5) วิธีสอนศิลปะแบบปฏิบัติการ หมายถึง การสอนที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติงานในห้องทดลองหรือฝึกปฏิบัติในสถานที่จริง เช่น บริษัท โรงงาน วิธีการสอนศิลปะแบบปฏิบัติการเป็นการฝึกทักษะโดยตรง ทำให้ผู้เรียนได้เห็น เข้าใจ สัมผัส และปฏิบัติได้ ซึ่งเหมาะสมกับการสอนศิลปะในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

(6) วิธีสอนศิลปะแบบโครงการ หมายถึง การสอนที่ให้ผู้เรียนนำปัญหาตามสภาพความเป็นจริงในชีวิตประจำวันมาเป็นโครงการศิลปะ โดยผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันคัดเลือกโครงการที่จะทำ ผู้เรียนเป็นผู้วางโครงการและทำกิจกรรมด้วยตนเอง วิธีสอนศิลปะแบบโครงการเหมาะกับระดับชั้นมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

(7) วิธีสอนศิลปะโดยการเรียนรู้จากสถานที่ หมายถึง การสอนที่ผู้สอนนำผู้เรียนไปนอกโรงเรียน เพื่อศึกษาศิลปะในสถานที่ต่าง ๆ เรียกว่า ทักษะศึกษานอกสถานที่ (Field Trip) นับว่าเป็นวิธีสอนที่มีคุณค่ามากอย่างหนึ่งในการเรียนศิลปะเพราะเป็นการได้รับประสบการณ์ตรง ทำให้ผู้เรียนได้ความรู้และความเพลิดเพลิน

นิรมล ศิริมสาร สวัสดิบุตร (2525) ได้เสนอวิธีการสอนศิลปะศึกษาที่ผู้สอนควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะของบทเรียน ผู้เรียน และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ประกอบกัน ไว้ 4 วิธี คือ

(1) วิธีสอนแบบแสดงให้ดูเป็นขั้นตอน (Directed Teaching) เป็นวิธีสอนที่ผู้สอนสาธิตการทำงานให้ผู้เรียนดูทีละขั้นตอน แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม ซึ่งในบางครั้งผู้สอนอาจสาธิตให้จบทุกขั้นตอนก่อนก็ได้ การสอนวิธีนี้เหมาะสำหรับงานศิลปะที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงวิธีและขั้นตอนการทำงาน เพื่อจะให้ผู้เรียนสามารถนำหลักหรือขั้นตอนนั้นไปเป็นแนวทางในการแสดงออก หรือคิดผสมผสานวิธีต่าง ๆ เข้าด้วยกันจนเกิดเป็นผลงานสร้างสรรค์ที่แปลกใหม่ขึ้นมาได้ ข้อควรคำนึงสำหรับวิธีสอนแบบนี้คือผู้สอนควรแนะนำแนวทางหรือขั้นตอนการทำงานเท่านั้น เพราะถ้าผู้สอนเป็นผู้ควบคุม

กระบวนการแสดงออกของผู้เรียน จะทำให้งานศิลปะมีคุณค่าเป็นเพียงงานประดิษฐ์หรืองานช่างเท่านั้น

(2) วิธีสอนแบบให้ทำงานอิสระ (Free Expression) เป็นวิธีสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตัดสินใจทำงานตามความพอใจของตนเอง ซึ่งอาจเป็นไปได้ 4 แบบ คือ แบบที่ 1 ผู้สอนให้ผู้เรียนเลือกสื่อที่จะใช้ในการแสดงออกทางศิลปะได้โดยอิสระ และทำงานในลักษณะใด ๆ ก็ได้ตามใจนักเรียน เป็นการให้อิสระอย่างเต็มที่ แบบที่ 2 ผู้สอนกำหนดสื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วให้ผู้เรียนใช้สื่อนั้นแสดงความรู้สึกนึกคิดเป็นงานศิลปะได้เองโดยเฉพาะ แบบที่ 3 ผู้สอนกำหนดสื่อให้เช่นเดียวกับแบบที่ 2 และกำหนดหัวข้อที่จะให้ผู้เรียนแสดงออกทางศิลปะไว้ด้วย แบบที่ 4 ผู้สอนกำหนดสื่อ แล้วกำหนดหัวข้อให้เช่นเดียวกับแบบที่ 3 แต่หัวข้อที่ครูกำหนดนั้นแคบและเจาะจงมากกว่า แบบนี้เป็นแบบที่ให้อิสระแก่ผู้เรียนน้อยที่สุด

(3) วิธีสอนแบบสัมพันธ์กับวิชา (Corelate Teaching) เป็นการสอนศิลปะให้สัมพันธ์กับวิชาอื่น โดยที่ผู้สอนต้องสำรวจว่า นอกเหนือจากวิชาศิลปศึกษาแล้ว ผู้เรียนได้เรียนรู้อะไรบ้าง แล้วพยายามกำหนดแนวทางการสอนให้สัมพันธ์หรือกลมกลืนกับวิชาอื่น ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้หลาย ๆ อย่าง ในขณะที่เดียวกันความสามารถในการเลือกเนื้อหา เรื่องราวที่น่าสนใจของผู้สอนจะช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงออกในการทำงานศิลปะได้อย่างดี

(4) วิธีสอนแบบเป็นแกนกลาง (Core Teaching) เป็นการสอนที่ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันกำหนดปัญหาไว้เป็นแกนกลาง แล้วใช้ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหานั้น เป็นวิธีสอนแบบธรรมชาติ เน้นการทำงานเป็นกลุ่ม สอนให้ผู้เรียนรู้จักพิจารณาปัญหารอบ ๆ ตัว และสามารถหาวิธีแก้ปัญหานั้นได้

จากการศึกษาวิธีการสอนศิลปศึกษาข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า วิธีการสอนแบบบรรยายและแบบสาธิตมีความเหมาะสมกับการเรียนการสอนศิลปศึกษา โดยผู้สอนใช้เทคนิคนำเข้าสู่บทเรียน ด้วยการใช้สื่อการสอนที่เป็นรูปภาพของจริงและวัตถุตัวอย่าง เพื่อจูงใจให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและกระตือรือร้น แล้วจึงบรรยายเนื้อหาความรู้ โดยผู้สอนใช้คำถามให้ผู้เรียนตอบ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม หลังจากนั้น สาธิตวิธีการทำงาน

ทีละขั้นตอนอย่างละเอียด แล้วให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติงานอย่างมีอิสระ ผู้สอนจะเข้าไปให้ความช่วยเหลือผู้เรียนบ้างเฉพาะในกรณีที่จำเป็น เพื่อให้ผู้เรียนสามารถทำงานต่อไปได้เท่านั้น เมื่อผู้เรียนทำงานเสร็จสมบูรณ์ตามกระบวนการแล้ว ผู้สอนจะเป็นผู้ให้คำแนะนำหรือวิจารณ์ผลงานในเชิงบวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกรับประกันใจและมีกำลังใจที่จะปฏิบัติงานชิ้นต่อ ๆ ไป

3. การวางแผนการสอนศิลปะศึกษา

ในการวางแผนการสอนจิตรกรรมที่มีผลต่อการรับรู้ทางศิลปะศึกษาของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการวางแผนการสอนศิลปะศึกษาในด้านความสำคัญของการวางแผนการสอน ลักษณะของการวางแผนการสอน องค์ประกอบของการวางแผนการสอน การกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนการสอน การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลการเรียนการสอน ดังนี้

3.1 ความสำคัญของการวางแผนการสอน

ในการสอนศิลปะศึกษา นอกจากต้องพิจารณาเกี่ยวกับผู้เรียนแล้ว ครูควรมีการเตรียมการสอนและวางแผนการสอน (อารี สุทธิพันธุ์, 2515) รวมทั้งทดสอบและทดลองใช้เครื่องมือ สื่อวัสดุทางศิลปะ และสถานที่สำหรับปฏิบัติงาน เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ (Pille, 1973) แต่ครูควรใช้แผนการสอนให้เป็นเพียงเครื่องมือช่วยให้เกิดความคิด หรือเป็นแนวทางในการพิจารณาว่าต้องการให้ผู้เรียนได้อะไรจากการเรียน แล้วจึงสร้างแผนการสอนใหม่ด้วยตนเองให้เหมาะสมกับสภาพของผู้เรียน (นิรมล ตีรณสาร สวัสดิบุตร, 2525) เนื่องจากการวางแผนการสอนศิลปะศึกษาเป็นเพียงการกำหนดขั้นตอนการสอน ที่ครูผู้สอนมุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ในเนื้อหาและประสบการณ์หน่วยใดหน่วยหนึ่งตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (ชัยยงค์ พรหมวงศ์, 2526)

3.2 ลักษณะของการวางแผนการสอน

อุบล คุ้มจินดา (2532) กล่าวว่า การวางแผนการสอนเป็นสิ่งที่จำเป็น และมีความสำคัญ การวางแผนการสอนที่ดีควรมี 2 ลักษณะ ดังนี้

(1) แผนการสอนระยะยาว (Long Plan) ซึ่งเป็นแผนการสอนเฉพาะ แต่ละวิชาที่จัดขึ้นในแต่ละภาคเรียนหรือตลอดปี โดยผู้สอนกำหนดล่วงหน้าไว้ว่าจะสอนเรื่องอะไร เมื่อไหร่ ใช้เวลาการสอนนานเท่าไร การทำแผนการสอนระยะยาวนี้ ผู้สอนจำเป็นต้องศึกษาหลักสูตร หรือรวบรวมเนื้อหาต่าง ๆ ประกอบเป็นแผนการสอนขึ้นมา โดยการวางแผนการสอนเป็นตอน ๆ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ แล้วเรียงลำดับเนื้อหาและกิจกรรมให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การเรียนในแต่ละหัวข้ออย่างแน่นอน ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการวางแผนการสอนเฉพาะบทเรียน

(2) แผนการสอนเฉพาะบทเรียน (Lesson Plan) เป็นแผนการสอนที่ใช้ในแต่ละคาบเรียนหรือบทเรียน โดยยึดแผนการสอนระยะยาวเป็นแนวปฏิบัติ

Gray (1960) กล่าวว่า การวางแผนการสอนศิลปศึกษามี 2 ลักษณะ ดังนี้

(1) ผู้สอนเป็นผู้วางแผนการจัดกิจกรรมด้วยตนเอง หมายถึง ผู้สอนมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการให้ความรู้ในเรื่องของเทคนิควิธีการทำงานในแต่ละกิจกรรมตามลำดับ

(2) ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันวางแผนจัดประสบการณ์ การที่จะพัฒนาการเรียนการสอนศิลปศึกษาให้ดีขึ้นนั้น ผู้สอนและผู้เรียนควรมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน เพื่อจะช่วยตอบสนองความพอใจ ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียนได้

3.3 องค์ประกอบของการวางแผนการสอน

Chapman (1978) กล่าวว่า แผนการสอน (Lesson Plan) เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบความคิด ช่วยให้ผู้สอนเกิดความรู้สึกที่ดียิ่งขึ้นเมื่อได้มีการเตรียมการสอน เพราะแผนการสอนเป็นการระบุนายการทางความคิด (Mental Rehearsal) ประเภทหนึ่งสำหรับการปฏิบัติการในชั้นเรียน รายละเอียดในแผนไม่สำคัญไปกว่าสิ่งซึ่งผู้สอนมีความ

รู้สึกว่าเป็นต้องเตรียมตัวอย่างเพียงพอ ดังนั้น องค์ประกอบของแผนการสอนศิลปะศึกษาที่สำคัญซึ่งผู้สอนควรคำนึงถึง จึงควรประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

(1) จุดมุ่งหมาย (Goals) เป็นตัวบ่งชี้ว่า ผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อะไร โดยทั่วไปพิจารณาจากจุดมุ่งหมายเฉพาะที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

(2) วิธีการเรียนการสอน (Approches to Study) จุดมุ่งหมายจะบรรลุผลได้ก็ด้วยวิธีการเรียนการสอนซึ่งมีอยู่หลายวิธี ควรจะพิจารณาถึงวิธีการสอนที่ตรงกับความคิดรวบยอดของผู้สอนและเหมาะสมกับผู้เรียน ในเวลาเดียวกัน ก็ควรจะเป็นการขยายความรู้ของผู้เรียนในโลกแห่งศิลปะ และบทบาทของศิลปะต่อชีวิตประจำวันของผู้คน

(3) ความเป็นไปได้ของเนื้อหา (Content Possibilities) เนื้อหาการสอนวิชาศิลปะนั้น ไม่ได้ยึดตายตัวแต่เฉพาะในเรื่องของความเป็นจริงและทักษะ แต่มีลักษณะยืดหยุ่น ซึ่งผู้สอนอาจเลือกการเริ่มต้นเนื้อหาการสอนด้วยเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์และความเข้าใจถึงความสำคัญของศิลปะ ความเป็นไปได้ของเนื้อหาเป็นการแจ่มแจ้งถึงประเภทของคุณลักษณะวัตถุ จินตนาการ หรือแนวคิด ที่สามารถนำไปใช้ป็นเครื่องมือช่วยการเรียนการสอน และยังเป็นหลักฐานที่ดี มีรายละเอียด รู้ว่าควรกำหนดวิธีการและข้อควรคิดเกี่ยวกับแหล่งวิทยาการการสอนที่ผู้สอนต้องการ

(4) กิจกรรมการสอนและแหล่งวิทยาการ (Teaching Activities and Resources) ภาพอะไรก็ตามที่มองผ่านหน้าต่างห้องเรียน ไปจนถึงสื่อทางศิลปะแบบธรรมดาและโสตทัศนูปกรณ์ รายละเอียดของแผนการสอนส่วนนี้ควรจะเป็นการอธิบายถึงสาระสำคัญของกิจกรรมที่จะสอน เช่น การสาธิตการนำเสนออย่างสั้น ๆ การใช้คำถามคำตอบ และการแนะแนว

(5) กิจกรรมของผู้เรียนและแหล่งวิทยาการ (Student Activities and Resources) บางครั้งผู้สอนและผู้เรียนก็อาจต้องใช้แหล่งวิทยาการเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ผู้เรียนมักจะเรียกร้องที่จะใช้แหล่งวิทยาการต่าง ๆ มากกว่าที่ผู้สอนใช้ช่วยในการสอน การบรรยายถึงกิจกรรมของผู้เรียนจึงควรให้มีรายละเอียดที่แตกต่างจากกิจกรรมของผู้สอน

(6) ผลผลิตที่ต้องการ (Desirable Outcome) ถ้าได้วางแผนการสอนไว้อย่างชัดเจนเป็นไปตามขั้นตอนนี้แล้ว ผู้สอนอาจคาดหวังจะได้ผลผลิตมากกว่าที่ตั้งไว้ใน

จุดมุ่งหมายเล็กน้อย และจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการที่จะเขียนถึงผลผลิตอื่น ๆ ไว้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสิ่งที่ผู้สอนพยายามแก้ปัญหาในชั้นเรียน เช่น การเพิ่มความเชื่อมั่นให้กับตัวผู้เรียน ความตั้งใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการทำความสะดวก เป็นต้น

Gray (1960) กล่าวว่า โดยทั่วไป การจัดทำแผนการสอนเฉพาะบทเรียนของสถาบันที่สอนศิลปศึกษาจะประกอบด้วย

(1) ถ้อยแถลงที่เกี่ยวกับประสบการณ์ศิลปะ (Statement of the Art Experience) เป็นส่วนแรกของแผนการสอนเฉพาะบทเรียน ซึ่งเป็นข้อความที่ระบุถึงสิ่งที่ต้องการให้บรรลุผลสำเร็จของบทเรียน ข้อความอันนี้ควรชี้นำไปในทางที่ดีและเข้าใจได้ง่าย เช่น ผลิตโมบายโดยใช้กระดาษฟรอยด์ และที่แขวนเสื้อ

(2) จุดประสงค์ (Aims) เป็นจุดประสงค์ระยะยาวหรือจุดประสงค์รายวิชา เช่น การปั้นดินน้ำมันในโรงเรียนประถมจะพัฒนาการทำงานของกล้ามเนื้อ

(3) วัตถุประสงค์ (Objectives) เป็นเป้าหมายโดยตรงที่ผู้เรียนจะบรรลุหรือได้รับภายในระยะเวลาของการเรียนการสอนแต่ละบทเรียน เช่น ผู้เรียนสามารถใช้ปากกาเขียนตัวอักษรได้

(4) วัสดุอุปกรณ์ (Materials) เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สอนที่จะต้องรู้ว่าการสอนจะต้องใช้อุปกรณ์หรือเครื่องมืออะไรที่จะทำให้กิจกรรมนั้นบรรลุผลสำเร็จ

(5) การดำเนินการ (Procedure) เป็นสิ่งที่ผู้สอนต้องปฏิบัติจริงในขณะทำการสอน และสิ่งที่ผู้เรียนควรปฏิบัติเพื่อช่วยให้กิจกรรมศิลปะนั้นประสบความสำเร็จ การดำเนินการแบ่งออกได้เป็น 2 ขั้นตอน ขั้นแรกเป็นสิ่งที่ผู้สอนปฏิบัติ กล่าวคือ ผู้สอนจะต้องจูงใจผู้เรียนเข้าสู่กิจกรรม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจที่จะปฏิบัติกิจกรรม ผู้สอนควรอธิบายถึงความสำคัญของกิจกรรม และควรมีผลงานที่สำเร็จแล้วให้ผู้เรียนดู เป็นต้น ขั้นที่สองเป็นการแนะนำขั้นตอนการปฏิบัติกิจกรรม เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ อาทิเช่น ผู้เรียนควรวางแผนการทำงานด้วยการสเก็ตซ์ผลงานลงบนกระดาษร่างภาพ และควรรวบรวมวัสดุอุปกรณ์ที่จะต้องใช้ จากนั้นก็ถ่ายทอดผลงานสเก็ตซ์เป็นผลงานจริง ซึ่งผู้เรียนควรปฏิบัติตามลำดับขั้นตอน

(6) การประเมินผล (Evaluation) มี 2 ลักษณะ คือ

(6.1) การประเมินผลผู้เรียน เป็นการประเมินว่าผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด

(6.2) การประเมินผลผู้สอน เป็นการประเมินเทคนิคการสอนและกลไกการเรียนรู้ว่ามีความสัมพันธ์กันหรือไม่ เพื่อที่จะได้นำมากำหนดแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สำเร็จผลในคราวต่อไป

(7) ผลที่ได้รับ (Out Come) นอกเหนือจากผลงานศิลปะแล้ว ผู้สอนต้องกำหนดสิ่งที่เรียนรู้และเทคนิคที่ได้มา และสำรวจ ตรวจสอบวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นผลต่อความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน อย่างไรก็ตาม ผลที่ได้รับนี้ไม่ใช่จุดประสงค์หรือวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในตอนต้น แต่เป็นสิ่งที่ผู้สอนจะนำมาปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อสภาพการณ์การเรียนรู้

(8) แหล่งข้อมูลและแหล่งที่มา (Sources and Resources) ผู้สอนควรจะระบุถึงแหล่งวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นไปได้ทั้งหมด เช่น รายชื่อ หนังสือ ภาพ สไลด์ ภาพยนตร์ และเทป ฯลฯ ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาในหลาย ๆ แบบ และเป็นการให้ข้อมูลที่สัมพันธ์กับบทเรียน โดยนำมารวมไว้ในส่วนนี้

อุบล ตูจินดา (2532) กล่าวว่า ในการวางแผนการสอนศิลปศึกษา ผู้สอนควรคำนึงถึงเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

(1) ต้องมีจุดมุ่งหมายของแต่ละบทเรียน เพื่อเป็นแนวทางในการประเมินผลการเรียนการสอน

(2) คำนึงถึงธรรมชาติ ความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน และระยะเวลาของการเรียนแต่ละครั้ง

(3) มีกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ของผู้เรียน อันเป็นหนทางนำไปสู่การสรุปเป็นความคิดรวบยอด

(4) เลือกวิธีการสอนแบบต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมกับบทเรียนและวัยของผู้เรียน

(5) คำนึงถึงแหล่งทรัพยากร เพื่อความสะดวกในการจัดหาวัสดุ ประกอบการเรียน และจัดวิทยากรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของสถานที่เรียน

นอกจากนี้ สันติ คุมประเสริฐ (2538) ได้กล่าวถึงการจัดเตรียมแผน การสอนว่า ครูจำเป็นต้องรู้จักวางแผน กล่าวคือ หลังจากวิเคราะห์หลักสูตร และ ศึกษาเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวคิดพื้นฐานสำหรับการจัดทำแผนการสอน ครู ต้องตัดสินใจได้แน่นอนว่าต้องการสอนเรื่องอะไร มีการกำหนดหัวข้อเรื่องหรือกิจกรรม พิจารณาคูณลักษณะของผู้เรียน กำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียน ลักษณะเฉพาะของ เนื้อหาสาระ หรือทักษะ วิธีดำเนินการสอน หรือรูปแบบการสอน วิธีการวัดประเมินผล คาบเวลาเรียน สิ่งแวดล้อม และสิ่งอำนวยความสะดวกทางการเรียนการสอน

3.4 การกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนการสอน

Banathy (1986) กล่าวว่า การกำหนดวัตถุประสงค์เป็นการเขียนข้อความ เกี่ยวกับสิ่งที่คาดหวังให้ผู้เรียนเรียนรู้ หรือหมายถึงผลที่คาดหวังจากการเข้าสู่กิจกรรมการ เรียนรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอุ๋นตา นพคุณ (2527) ได้แบ่งวัตถุประสงค์ออกเป็น

(1) วัตถุประสงค์ทั่วไป (General objective) หมายถึง การตีความ จุดมุ่งหมายเพื่อนำไปปฏิบัติ วัตถุประสงค์ทั่วไปจะสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังในตัวผู้เรียน

(2) วัตถุประสงค์เฉพาะ (Specific objective) หมายถึง การทำ วัตถุประสงค์ทั่วไปให้ละเอียดขึ้น และมีการตีความให้ชัดเจนในการปฏิบัติ อาจใช้คำ วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม (Behavioural objective) แทนวัตถุประสงค์เฉพาะได้

(3) วัตถุประสงค์พื้นฐาน (Enabling objective) หมายถึง วัตถุประสงค์ ที่ใช้ในกรณีที่ผู้เรียนไม่มีความสามารถที่จะบรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะได้โดยตรง เพราะขาด ทักษะบางอย่างที่จำเป็นหรือควรมีมาก่อน วัตถุประสงค์พื้นฐานจึงเป็นวัตถุประสงค์ในลำดับ ต่ำสุด ที่จะแสดงให้เห็นว่าเป็นพื้นฐานรองรับวัตถุประสงค์ในระดับสูงกว่า

วิชัย คิสสระ (2533) กล่าวว่า วัตถุประสงค์แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

- (1) วัตถุประสงค์ในการเรียนการสอน (Instructional Objects) ระบุสมรรถภาพที่ผู้เรียนจะต้องแสดงออก
- (2) วัตถุประสงค์ที่ต้องแสดงออก (Expressive Objects) ระบุเหตุการณ์ที่ผู้เรียนจะต้องมีประสบการณ์

Knowles (1970) ได้เสนอแนะว่า ในการกำหนดวัตถุประสงค์ ต้องระบุประเภทของพฤติกรรมและเนื้อหา หรือขอบข่ายของพฤติกรรมประเภทนั้น ๆ ด้วย เช่น ให้มีความรู้ในเรื่องอะไร ให้มีทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับอะไร ต้องระบุทั้งสองประเภท

3.5 การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน

ในการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนกิจกรรมที่มีผลต่อการรับรู้ทางศิลปศึกษาของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนในด้านความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน การกำหนดเนื้อหาของกิจกรรมการเรียนการสอน หลักการลำดับเนื้อหาของกิจกรรมการเรียนการสอน ขั้นตอนการเลือกกิจกรรมการเรียนการสอน และการจัดเตรียมสื่อและวัสดุอุปกรณ์ ดังนี้

3.5.1 ความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมนับเป็นสิ่งสำคัญสำหรับศิลปศึกษา เพราะการได้ปฏิบัติกิจกรรมศิลปะโดยตรง จะช่วยให้ผู้เรียนได้ทดลองใช้วัสดุอุปกรณ์ รู้วิธีการทำงาน กระบวนการทำงานศิลปะและเรียนรู้การทำงานร่วมกัน กิจกรรมการเรียนการสอนศิลปศึกษาและแหล่งวิทยาคารนั้น มีขอบข่ายตั้งแต่ภาพอะไรก็ตามที่มองผ่านหน้าต่างห้องเรียน ไปจนถึงสื่อทางศิลปะแบบธรรมดา และโสตทัศนูปกรณ์ กิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่ การสาธิต การใช้คำถาม คำตอบ การแนะแนว เป็นต้น นอกจากนี้ ผลงานศิลปะที่เกิดขึ้น ยังเป็นสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจและสร้างความมั่นใจในการแสดงออกให้กับผู้เรียนอีกด้วย (Chapman, 1978)

สุนน อมรวิวัฒน์ และ สมพงษ์ จิตระดับ (2531) กล่าวว่า กระบวนการสอน วิธีการสอน กิจกรรมการสอน และสื่อการสอน ล้วนเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการเรียนรู้ของผู้เรียน และการจัดกิจกรรมการสอนที่ดีนั้นยังมีความเกี่ยวพันอย่างมากกับการประเมินผล

3.5.2 การกำหนดเนื้อหาของกิจกรรมการเรียนการสอน

อำไพ ศิรณสาร (2535) กล่าวว่า การจัดเตรียมเนื้อหาและ กิจกรรมให้สอดคล้องกับความพร้อมและความสนใจของผู้เรียน เป็นสิ่งสำคัญในการสอน

Stanfield (1958) กล่าวว่า การศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในเนื้อหา กิจกรรมที่จะสอน ผู้สอนต้องแน่ใจว่า กิจกรรมที่จัดขึ้นนั้นมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ทดลองปฏิบัติตามขั้นตอนของกิจกรรม ตลอดจนวิธีการใช้สื่ออุปกรณ์ที่จะนำไปสอนจริง พร้อมทั้งศึกษาข้อบกพร่องและหาทางแก้ไข

3.5.3 หลักการลำดับเนื้อหาของกิจกรรมการเรียนการสอน

อุ้นดา นพคุณ (2527) ได้เสนอหลักการลำดับเนื้อหาของ กิจกรรมการเรียนการสอนไว้ 2 ข้อ คือ หลักการข้อแรก เรื่องทั่วไปและเรื่องที่มีซับซ้อนทัศน์ ของศาสตร์โดยตรง ควรจัดไว้ในลำดับแรก เรื่องทั่วไปและมโนทัศน์ต่าง ๆ เหล่านี้ จะต้อง จัดตามลำดับที่ผู้สอนคิดว่าผู้เรียนจะนำไปจัดโครงสร้างในความนึกคิดของเขา มโนทัศน์ ของศาสตร์จะต้องอยู่สูงสุดบนโครงสร้าง ส่วนมโนทัศน์และข้อมูลต่าง ๆ นั้นให้อยู่ลำดับต่ำ ของโครงสร้าง และหลักการข้อที่สอง ผู้สอนจะต้องพิจารณาเรื่องการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ เรียนรู้ใหม่กับสิ่งที่ได้เรียนรู้แล้ว และชี้ให้ผู้เรียนสนใจในจุดเหล่านี้ทุกครั้งที่เกิดการ เชื่อมโยงดังกล่าวขึ้น

3.5.4 ขั้นตอนการเลือกกิจกรรมการเรียนการสอน

สันติ คุณประเสริฐ (2538) ได้กล่าวถึงขั้นตอนที่ผู้สอนตัดสินใจ เลือกกิจกรรมหรือหัวข้อเรื่องในการเรียนการสอนศิลปศึกษา ซึ่งส่งผลไปสู่การตัดสินใจเลือก

ใช้สื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมหรือหัวข้อเรื่อง และสื่อการสอนเกิดขึ้นได้ ดังนี้

(1) กิจกรรมหรือหัวข้อเรื่องที่แปลกใหม่เข้ากับยุคสมัย

สอดคล้องกับความนิยมของผู้เรียน ข้อมนำไปสู่การคิดและการผลิตสื่อที่มีความแปลกใหม่ ทันเหตุการณ์ อีกทั้งยังมีคุณค่าไปสู่การนำไปใช้ปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน

(2) กิจกรรมหรือหัวข้อเรื่องที่ตรงกับความรู้ ความสามารถ และ

ความถนัดของผู้สอน ข้อมทำให้ผู้สอนมีโอกาสใช้ความรู้ที่ลึกซึ้ง นำเสนอแนวคิด เนื้อหา และทักษะที่โดดเด่นแตกต่างไปจากผู้สอนท่านอื่น สิ่งเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างในการผลิตสื่อที่มีลักษณะโดดเด่นไปด้วยเช่นกัน

(3) กิจกรรมหรือหัวข้อเรื่องที่สอดคล้องกับความต้องการและความ

สนใจของผู้เรียน ข้อมทำให้ผู้สอนเสาะแสวงหาสื่อและอุปกรณ์ที่ถูกใจผู้เรียน เข้าถึงความรู้สึกของผู้เรียน ทำให้เกิดการสร้างสื่อที่กระตุ้นความสนใจการเรียนการสอนศิลปศึกษา

(4) กิจกรรมหรือหัวข้อที่คำนึงถึงความยากง่าย เหมาะสมกับ

พื้นฐานความรู้และความสามารถของผู้เรียน คาบเวลาเรียน และสิ่งแวดล้อมทางการเรียน การสอน นำไปสู่การผลิตสื่อที่เหมาะสมกับระยะเวลา งบประมาณ แรงงาน และศักยภาพในการผลิตสื่อของครูผู้สอน

(5) กิจกรรมหรือหัวข้อที่ผู้สอนมุ่งให้ผู้เรียนได้รับ

ประสบการณ์แห่งความสำเร็จในการปฏิบัติงาน ทำให้การผลิตสื่อที่มุ่งเน้นการทำงานที่มี ขั้นตอนหรือกระบวนการแก้ปัญหาที่ชัดเจน เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้เรียนและเสริมแรงให้มีความตั้งใจที่จะเรียนรู้และปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนได้รับความสำเร็จ

(6) กิจกรรมหรือหัวข้อที่มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิด

สร้างสรรค์ ข้อมนำไปสู่การใช้สื่อที่สามารถนำเสนอตัวอย่างที่มีความหลากหลาย เพื่อช่วยชี้แนะแนวทางการใช้ความคิดจินตนาการอย่างกว้างขวาง อิสระเสรี

3.5.5 การจัดเตรียมสื่อและวัสดุอุปกรณ์

สื่อการสอน หมายถึง วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ และเทคนิคต่าง ๆ

ในการเรียนการสอน สื่อการสอนมีความจำเป็นมากในการสอน เพราะสื่อการสอนทำให้

การสอนของครูศิลปะง่ายขึ้น ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น (ชวลิต ดาบแก้ว และ สุดาวดี เหมทานนท์, 2525) สอดคล้องกับ อุบล ตู้จินดา (2532) ที่กล่าวว่า สื่อการสอน หมายถึง การนำวัสดุอุปกรณ์ วิธีการ มาเป็นตัวกลางที่ผู้สอนให้ผู้เรียน รับรู้ เกิดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ และมีความหมายต่อผู้เรียน

วิรุณ ตั้งเจริญ (2526) กล่าวว่า สื่อการสอนศิลปะศึกษาที่ครูจัดหา หรือผลิตขึ้นมา นั้น ยังมีสภาพเป็นสื่อ (Media) ที่ยังไม่มียุทธศาสตร์ใด ๆ ต่อเมื่อครูได้นำไปใช้ และช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความคิด และความเข้าใจขึ้น สื่อ นั้นจึงจะมีความหมายหรือ มีบทบาทต่อผู้เรียน แต่การใช้สื่อบางครั้งไม่สามารถขยายความรู้ ความคิด และความเข้าใจ ต่อผู้เรียนได้ ดังนั้น ก่อนที่ครูผู้สอนจะนำสื่อการสอนไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ทุกครั้ง ครูผู้สอนควรจะได้เตรียมตัวให้พร้อม ทั้งความรู้ และทักษะการใช้ ด้วยการทดลอง ใช้สื่อ นั้นเสียก่อน จนแน่ใจว่าสามารถใช้ได้ถูกต้อง และได้ผลดี จึงจะนำไปใช้

Luca และ Kent (1968) กล่าวว่า การนำสื่อและเครื่องมือทาง ศิลปะชนิดต่าง ๆ ไปใช้ในการเรียนการสอนศิลปศึกษานั้น ผู้สอนควรรู้จักคัดแปลงสื่อการ สอนและเทคนิคการใช้ให้เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียน

นอกจากนี้ สันติ คุณประเสริฐ (2538) ได้เสนอแนวความคิดใน การเลือกใช้สื่อในการเรียนการสอนศิลปะศึกษาไว้ว่า การใช้สื่อที่เหมาะสมและสอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ของแผนการสอน ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งแก่ผู้สอนและผู้เรียน ใน การสอนศิลปะศึกษา สื่อถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพราะเป็นเสมือนเครื่องมือจำเป็น ที่ต้องใช้ประกอบการสอน เพื่อให้การสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุความ สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ สื่อที่นิยมในการเรียนการสอนศิลปศึกษามี 3 ประเภท ด้วยกัน คือ ประเภทสิ่งพิมพ์ ประเภทโสตทัศนวัตถุ และประเภทโสตทัศนอุปกรณ์ ครูควร เลือกใช้สื่อให้ถูกประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหัวเรื่องหรือกิจกรรมที่ซับซ้อนประกอบด้วย หลายวัตถุประสงค์ ครูอาจต้องพิจารณาเลือกใช้สื่อหลากหลายประเภทตามไปด้วยเช่นกัน สำหรับคุณประโยชน์ของสื่อต่อการเรียนการสอนศิลปศึกษานั้น สามารถจำแนกได้ ดังนี้

ด้านผู้สอน

(1) ช่วยแบ่งเบาภาระในการสอนทั้งด้านแรงงานและเวลา
 (2) ช่วยให้ผู้สอนมีความสุขสานสัมพันธ์ไปกับการสอน
 สามารถนำสิ่งแปลกใหม่มาสู่ห้องเรียน ทำให้บรรยากาศการเรียนการสอนมีชีวิตชีวา และ
 ไม่เกิดความซ้ำซากจำเจอีกต่อไป

(3) ช่วยผลักดันให้ผู้สอนมีความก้าวหน้าทันสมัยทางวิชาการ
 ทันท่วงที และสอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน

(4) ช่วยสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นกับผู้สอน

(5) ช่วยให้ผู้สอนสามารถนำประสบการณ์ที่แปลกใหม่จาก
 ภายนอก มาเสนอและถ่ายทอดสู่ชั้นเรียนได้อย่างตรงไปตรงมาและมีประสิทธิภาพ

(6) ช่วยให้ผู้สอนสามารถสอนสิ่งที่ป็นนามธรรมให้ปรากฏ
 เป็นรูปธรรมขึ้นได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว

ด้านผู้เรียน

(1) ช่วยกระตุ้นให้เกิดความอยากเรียน อยากทดลองปฏิบัติ เป็น
 การทำทหายให้ออยากรู้อยากเห็นมากขึ้น

(2) ช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในเวลาอันรวดเร็ว

(3) ช่วยให้ผู้เรียนทั้งชั้นซึ่งมีความแตกต่างระหว่างบุคคลใน
 ด้านต่าง ๆ สามารถเรียนรู้ เข้าใจในเรื่องหนึ่ง ๆ ได้ดีเท่าเทียมกัน

(4) ช่วยให้ผู้เรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการ
 สอนมากยิ่งขึ้น

(5) ช่วยให้เกิดความสะดวก และประหยัดทั้งเวลาและค่าใช้จ่าย
 ของผู้เรียน ในกรณีที่ผู้สอนนำเอาประสบการณ์จากภายนอกมาเผยแพร่ นำเสนอโดยผ่าน
 ทางสื่อ ทำให้ผู้เรียนไม่ต้องเดินทางไปชมด้วยตนเอง

(6) ช่วยให้ผู้เรียนมีความประทับใจ จดจำได้นาน เป็นการ
 เรียนรู้ที่คงทนถาวร

3.6 การประเมินผลการเรียนการสอน

การประเมินผลเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายหลังการวัดผล โดยทั้งการวัดผลและประเมินผลจะมีวัตถุประสงค์ร่วมกันอยู่ 2 ประการ คือ การมุ่งรักษามาตรฐานของการเรียนการสอนและการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนซึ่งมีความสำคัญเท่ากัน (สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2530) หรือกล่าวได้ว่า การประเมินผล หมายถึง การนำผลการวัดหลาย ๆ วิธี และหลาย ๆ ครั้ง มาพิจารณาเปรียบเทียบกับเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วจึงสรุปหรือตัดสินผลนั้น ๆ การประเมินผลจึงเป็นกระบวนการตัดสินใจข้อมูลที่ได้มาจากการวัดผล หรือการทดสอบอย่างมีหลักเกณฑ์ (วิรัตน์ เลาหวัณ, 2533) การวัดและประเมินผลจึงมีจุดประสงค์หลักที่สำคัญ คือ การนำผลจากการวัดและการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอน (Gronlund, 1981) เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขวิธีการสอนและเป้าหมายการเรียนการสอนในคราวต่อไป ให้สนองความต้องการของผู้เรียน (De Francesco, 1958)

ในการประเมินผลทางศิลปศึกษา ครูผู้สอนพึงตระหนักเสมอว่าเป็นเรื่องของการช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางศิลปะต่อไป มากกว่าการทำให้ผู้เรียนเกิดความท้อแท้ เบื่อหน่าย การให้คะแนนผลงานแต่ละชิ้นจึงเป็นเพียงผลของการประเมินเท่านั้น ไม่ใช่ความมุ่งหมายที่สำคัญ เพราะความมุ่งหมายที่แท้จริงของการประเมินผล คือ การทำให้ขบวนการของการศึกษามีความสมบูรณ์ โดยผ่านกิจกรรมศิลปศึกษา (ประเทิน มหาจันทร์, 2531) ซึ่งสอดคล้องกับ วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์ (2515) ที่กล่าวถึงการวัดผลการเรียนการสอนศิลปศึกษาว่า จุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อวัดระดับความเจริญงอกงามที่เกิดขึ้นจากการเรียนและการประกอบกิจกรรมทางศิลปะ ซึ่งเป็นผลดีต่อผู้เรียนและการสอนของครู การประเมินผลทางศิลปะจะได้ผลดีเมื่อการประเมินผลนั้น ส่งเสริมการสร้างเชื่อมั่นในตัวผู้เรียนมากกว่าจะเป็นการวิจารณ์ไปในแง่การตำหนิผลงานทางศิลปะ ครูจึงควรกระทำอย่างระมัดระวัง

นักวิชาการทางศิลปศึกษาได้กล่าวไว้ว่า การประเมินผลต้องมีการวัดและประเมินตั้งแต่ก่อนที่จะสอน ระหว่างการสอน และภายหลังการสอน การประเมินก่อนที่จะสอนมีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจความสนใจ ความพร้อม ความต้องการ และทัศนคติ การประเมินระหว่างการสอนมีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบกิจกรรม เนื้อหา ระยะเวลา ตลอดจน

กระทั่งความรู้สึก ความกระตือรือร้น ทั้งของผู้เรียนและผู้สอน และการปรับตัว การประเมินผลหลังการสอนมีจุดมุ่งหมายเพื่อวัดผลความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการทำ ความคิดสร้างสรรค์ และการแสดงออก (อำไพ ตีรณสาร, 2530)

De Francesco (1958) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการประเมินผลทางศิลปศึกษาไว้ ดังนี้

- (1) เพื่อทำนาระดับความสำเร็จในการเรียนศิลปะของผู้เรียน
- (2) เพื่อวัดความก้าวหน้าหรือความเจริญงอกงามทางด้านความคิด การเปลี่ยนแปลง การใช้วัสดุอุปกรณ์ และความสามารถในการแสดงออกของผู้เรียน
- (3) เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างของผู้เรียน และรับรองผลการเรียน
- (4) เพื่อวินิจฉัยอุปสรรคในการเรียนรู้ของผู้เรียน ทั้งทางด้านจิตใจ ร่างกาย อารมณ์ ความคิดสร้างสรรค์ และสุนทรียภาพ
- (5) เพื่อวินิจฉัยข้อบกพร่องในกระบวนการสอน
- (6) เพื่อหาทางแก้ไขวิธีการสอนและเป้าหมายการเรียนการสอน เพื่อช่วยเหลือผู้เรียนตามความจำเป็น

Conrad (1964) แบ่งวิธีการประเมินผลการเรียนศิลปศึกษาไว้ 2 วิธี คือ

(1) การประเมินผลเป็นกลุ่ม เป็นการอภิปรายผลงานระหว่างผู้เรียน ผลงานของแต่ละคนจะถูกนำไปจัดแสดงบนฝาผนัง หรือบอร์ดแสดงผลงานในห้องเรียน ในห้องแสดงผลงานของโรงเรียน หรือสถานที่จัดนิทรรศการแห่งอื่น โดยมีครูผู้สอนเป็นผู้ชี้แนะให้ผู้เรียนรู้จักสังเกตสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในผลงาน เพื่อผู้เรียนจะได้ทำการประเมินผลงานได้สะดวก

(2) การประเมินผลเป็นรายบุคคล เป็นการประเมินผลงานศิลปะที่ครูผู้สอนประเมินผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อกำหนดแนวทางปรับปรุงการทำงานครั้งต่อไป นอกจากนี้ ผู้เรียนแต่ละคนยังสามารถประเมินผลตนเอง โดยใช้เกณฑ์เดียวกันกับที่ครูผู้สอนใช้ประเมินผู้เรียนและนำผลที่ได้มาเปรียบเทียบกัน เพื่อการอภิปรายระหว่างครูผู้สอนกับผู้เรียน

Eisner (1972) ได้กล่าวถึงลักษณะการประเมินผลงานศิลปะโดยใช้วิธี
ตัดสินเปรียบเทียบผลงานของผู้เรียนว่า สามารถทำได้ 3 วิธี คือ

(1) การเปรียบเทียบกับตนเอง เป็นการประเมินผลเพื่อให้รู้ถึงระดับ
ความสามารถ อารมณ์ และความเข้าใจของผู้เรียน ว่ามีความเจริญงอกงามเพิ่มขึ้นมากน้อย
เพียงใด โดยการเปรียบเทียบผลงานที่ทำตอนต้นภาคเรียนกับผลงานในปลายภาคเรียน

(2) การเปรียบเทียบในระดับชั้นเรียนเดียวกัน เป็นการประเมินผลเพื่อ
ให้รู้ถึงระดับความสามารถและการปฏิบัติงานของกลุ่ม

(3) การเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐาน เป็นการประเมินเปรียบเทียบ
ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัตถุประสงค์การสอนและกิจกรรม เพื่อให้ผู้เรียนได้บรรลุตาม
จุดประสงค์นั้น ๆ

นอกจากนี้ Eisner ยังได้ให้แนวคิดในการประเมินผลในงานศิลปะอีกว่า
ควรประเมินถึง

(1) ความชำนาญทางเทคนิคที่ปรากฏอยู่ในผลงาน ได้แก่ ความ
สามารถในการใช้และควบคุมอุปกรณ์ ว่าผู้เรียนมีความสามารถในการใช้และควบคุม
อุปกรณ์เหล่านั้นได้มากน้อยแค่ไหน

(2) สุนทรียภาพและลักษณะการแสดงออกของผลงาน ได้แก่ ความ
สามารถในการจัดองค์ประกอบศิลป์ การแสดงออกในผลงาน รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่าง
เทคนิคและสุนทรียภาพที่ปรากฏ

(3) จินตนาการและการสร้างสรรค์ในผลงาน ได้แก่ การประเมิน
ระดับของความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการที่ปรากฏ ความเฉลียวฉลาด ความแปลกใหม่
และความรู้สึกรื่นเริง

ในการประเมินภาคปฏิบัติ Whittaker (1974) ได้เสนอกรอบโครงสร้าง
ของการประเมินภาคปฏิบัติไว้ 5 ด้าน ดังนี้

(1) ด้านทักษะในการสังเกตและการบันทึกการสังเกต ซึ่งมีจุดประสงค์
เพื่อประเมินความสามารถในการสังเกต และการบันทึกเพื่อรายงานการสังเกตของผู้เรียน

ในสถานการณ์ที่กำหนด

(2) ด้านความสามารถในการประเมินและแปลความหมายของงานภาคปฏิบัติ ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อประเมินความสามารถของผู้เรียน ในการประเมินผลเกี่ยวกับผลที่ได้รับจากการปฏิบัติงาน ซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกับการนำความรู้ทางทฤษฎีไปใช้ในสถานการณ์ที่กำหนด

(3) ด้านความสามารถในการวางแผนการปฏิบัติงานและเทคนิคในการแก้ปัญหา จุดประสงค์ในการประเมินด้านนี้ คือ เพื่อประเมินความสามารถของผู้เรียนในการวางแผนกระบวนการทำงานภาคปฏิบัติ โดยการกำหนดปัญหาในการปฏิบัติงานให้แก่ผู้เรียน เพื่อฝึกการแก้ปัญหา ซึ่งต้องอาศัยความรู้ทั้งทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

(4) ด้านทักษะในการทำงาน มีจุดประสงค์เพื่อประเมินความสามารถของผู้เรียนเกี่ยวกับทักษะในการทำงาน ซึ่งสามารถแสดงการทำงานที่กำหนดให้โดยเฉพาะได้อย่างเหมาะสมกับวัย

(5) ด้านทัศนคติที่มีต่องานภาคปฏิบัติ ซึ่งเป็นการประเมินคุณค่าของงานที่ผู้เรียนปฏิบัติว่า ผู้เรียนมีความสนใจและยอมรับงานที่ปฏิบัติหรือไม่ ซึ่งจะแสดงออกให้เห็นได้จากวิธีการปฏิบัติงานของผู้เรียน

จรัญ คำยัง (ม.ป.ป.) ได้เสนอแนวความคิดในการประเมินภาคปฏิบัติไว้

4 ด้าน คือ

(1) การประเมินความรู้พื้นฐาน (Knowledge) ผู้เรียนควรมีความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงานนั้น ๆ เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ซึ่งการประเมินความรู้พื้นฐานนี้ สามารถทำได้โดยการสอบถามหรือการทดสอบโดยการใช่แบบสอบถาม

(2) การประเมินกระบวนการในการปฏิบัติงาน (Process) ผู้เรียนควรมีขั้นตอนการปฏิบัติงานให้ชัดเจนว่า งานนั้นจะเริ่มต้นอย่างไร และสิ้นสุดอย่างไร การวัดกระบวนการในการปฏิบัติงาน จึงควรวัดเป็นขั้นตอนตามแผนที่วางไว้ โดยใช้การสังเกต ประกอบกับเครื่องมือการประเมินผล ได้แก่ แบบบันทึกการทำงาน หรือแบบสำรวจรายการ หรือมาตรประมาณค่า

(3) การประเมินผลงาน (Product) เป็นการประเมินทักษะการปฏิบัติงานในขั้นสุดท้าย ผู้ประเมินควรวิเคราะห์ว่า ผลงานนั้นมีองค์ประกอบใดบ้างที่ต้องวัดและประเมิน ดังนั้น การวัดผลงานจะต้องใช้การสังเกตผลงานประกอบกับเครื่องมือการประเมินผล ได้แก่ มาตรฐานค่า หรือมาตรฐานคุณภาพ

(4) การประเมินคุณลักษณะในการปฏิบัติงาน (Working Habbit) สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการปฏิบัติงานอีกประการหนึ่ง คือ คุณลักษณะที่ดีในการทำงาน การฝึกผู้เรียนให้เกิดค่านิยมที่ดีบางอย่างในการทำงาน เช่น การทำงานให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เมื่อมีการประเมิน ควรนำคุณลักษณะดังกล่าวมาประเมินด้วย โดยผู้ประเมินเน้นในจุดที่ได้มีการพัฒนาไว้แล้วมาประเมิน การประเมินในด้านนี้ควรเป็นการสังเกต ประกอบกับเครื่องมือการประเมินผล ได้แก่ แบบสำรวจรายการ หรือมาตรฐานค่า

เขียน ชัยสร (2529) ได้เสนอแนวทางในการประเมินผลภาคปฏิบัติว่า ควรประเมินในความรู้ความคิดในการปฏิบัติงาน และกระบวนการในการปฏิบัติงาน (Process) ซึ่งรวมถึงการเตรียมและลำดับขั้นตอนในการปฏิบัติงาน รวมทั้งเวลาที่ใช้ด้วย และการประเมินผลยังขึ้นอยู่กับลักษณะของงานและความมุ่งหมายในการให้ปฏิบัติงานนั้น ๆ ซึ่งจะต้องทำการประเมินให้ครอบคลุม

อุทุมพร จามรمان (2531 ก) กล่าวว่า การได้มาซึ่งข้อมูลที่น่ามาจัดกระทำวิเคราะห์เพื่อประเมินผลการเรียนการสอนนั้น อาจจะมาจกวิธีการต่าง ๆ กันก็ได้ คือ

- (1) โดยการสังเกต ซึ่งการสังเกตประกอบด้วยผู้ถูกสังเกต ผู้ทำการสังเกต สิ่งที่สังเกต (เช่น พฤติกรรม) และสภาพที่ทำการสังเกต
- (2) โดยการทดสอบ เป็นข้อมูลที่ได้มาโดยการทดสอบ ตรวจสอบ วัด (Measure) โดยใช้เครื่องมือ เช่น แบบทดสอบ (Test) แบบวัด (Inventory) มาตรฐาน (Scale) เครื่องมืออื่น (Tool หรือ Instrument)

(3) โดยการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เป็นการประจันหน้ากันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์และผู้ทำการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์จะมีลักษณะเหมือนคุยโต้ตอบซักถามกัน

- (4) โดยการสอบถาม ซึ่งเป็นการหลีกเลี่ยงการประจันหน้า แต่ใช้สื่อสารกันโดยแบบสอบถาม (Questionnaire)
- (5) โดยการจดบันทึกจากแหล่งข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้
- (6) โดยการตรวจสอบจากรายการ
- (7) โดยการใช้ตัวอย่าง (Sample) แทนการใช้ประชากร

อุทุมพร จามรมาน (2531 ข) ได้กล่าวถึงแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ว่า ควรเหมาะสมกับการใช้ วัตถุประสงค์ในการใช้แบบทดสอบผลสัมฤทธิ์อาจแตกต่างกัน เช่น แบบทดสอบที่ใช้เพื่อวัดก่อนการเรียน เป็นการวัดพฤติกรรมที่มีมาก่อนเพื่อวัดความพร้อมที่จะเรียน ส่วนการวัดหลังการเรียน เป็นการวัดพฤติกรรมภายหลังที่เกิดการเรียนรู้แล้ว เพื่อวัดพฤติกรรมตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของวิชา แบบทดสอบที่วัดความรู้ เป็นการวัดพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในระดับที่ต่ำสุด ซึ่งอาจรวมถึงความรู้พื้นฐานและทักษะที่จำเป็น

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ (2534) กล่าวว่า การสังเกต (Observation) หมายถึง การใช้ประสาทสัมผัส อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย สังเกตหรือศึกษาพฤติกรรมและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อหาข้อสรุปหรือข้อเท็จจริงที่ต้องการทราบ การสังเกตในความหมายที่แคบ หมายถึง การสังเกตโดยตรงที่ผู้สังเกตเป็นผู้ใช้ประสาทสัมผัสโดยตรง ไม่ต้องอาศัยสื่อหรือเครื่องมือใด ๆ ไปกระตุ้น และสังเกตออกมา ส่วนความหมายอย่างกว้างนั้น หมายรวมถึงการสังเกตโดยอ้อมที่ต้องใช้สื่อหรือเครื่องมือกระตุ้น และวัดออกมา เช่น แบบทดสอบ แบบสำรวจ แบบสอบถามเป็นต้นด้วย การสังเกตที่ถือว่าเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งใช้สำหรับการรวบรวมข้อมูลในการวิจัยได้นั้น จะต้องมีความมุ่งหมายที่เฉพาะเจาะจงและแคบที่สุดเท่าที่จะแคบได้ มีวิธีการสังเกตที่เป็นระบบ (Systematic) คือ มีการเตรียมสภาพการณ์สำหรับการสังเกต หรือติดต่อนัดหมายผู้ถูกสังเกต และเตรียมเครื่องมือต่าง ๆ ที่ช่วยในการสังเกตไว้ให้พร้อมล่วงหน้า ข้อเท็จจริงที่สังเกตได้ควรเป็นแบบปริมาณ หรือนับออกมาเป็นปริมาณหรือคะแนนได้ นั่นคือ เครื่องมือที่ช่วยในการสังเกตจะต้องทำเป็นแบบตรวจสอบรายการซึ่งกำหนดรายการของปรากฏการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นไว้แล้ว ขณะสังเกตก็เพียงแต่ทำเครื่องหมายที่สามารถจะนับเป็นคะแนนได้

ต้องบันทึกผลการสังเกตทันที หรือโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อหลีกเลี่ยงความจำ ความคิดเห็น และความเชื่อของผู้สังเกต ที่จะมีอิทธิพลทำให้ข้อมูลบิดเบือนจากความจริงไป ทั้งนี้ ผู้สังเกตต้องรอบรู้ในเรื่องที่สังเกตการสังเกตจึงจะได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ และหลังการสังเกตแล้วต้องมีการตรวจสอบผลการสังเกตด้วย ซึ่งอาจจะกระทำได้โดยการเปรียบเทียบผลการสังเกตของตนกับของคนอื่นหรืออาจจะสังเกตซ้ำก็ได้ การสังเกตที่ใช้สำหรับการรวบรวมข้อมูลในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ อาจแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

(1) การสังเกตโดยมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตวิธีนี้ผู้สังเกตจะต้องเข้าไปร่วมอยู่ในหมู่ผู้ถูกสังเกต และกระทำกิจกรรมร่วมกับผู้ถูกสังเกต การเข้าไปร่วมนี้อาจจะเข้าร่วมโดยสมบูรณ์ (Complete Participant) คือ เป็นสมาชิกผู้หนึ่งของกลุ่ม ร่วมในทุกกิจกรรม ทุกเหตุการณ์ หรือทุกสถานการณ์ หรือเข้าร่วมโดยไม่สมบูรณ์ (Incomplete Participant) คือ เข้าร่วมและมีส่วนในกิจกรรมบ้างตามที่เห็นสมควร เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สังเกตกับผู้ถูกสังเกตให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกัน

(2) การสังเกตโดยไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) วิธีนี้ผู้สังเกตจะอยู่ข้างนอกของผู้ถูกสังเกต กระทำตนเป็นบุคคลภายนอกโดยไม่เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเลย ผู้ถูกสังเกตรู้ตัวหรือไม่ให้รู้ตัวก็ได้

นอกจากนี้ บุญธรรม กิจปริคาบวิสุทธิ์ ยังได้กล่าวถึงแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ (Achievement Test) ว่า เป็นแบบทดสอบที่ใช้วัดความรู้ความเข้าใจตามพุทธพิสัย (Cognitive domain) ซึ่งเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ แบบทดสอบประเภทนี้แบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ

(1) แบบทดสอบที่ครูสร้างเอง (Teacher - Made Test) เมื่อต้องการใช้ก็สร้างขึ้น ใช้แล้วก็เลิกกัน ถ้าจะนำไปใช้อีกต้องปรับปรุงแก้ไข เพราะเป็นแบบทดสอบที่ยังไม่มีการวิเคราะห์หาคุณภาพ

(2) แบบทดสอบมาตรฐาน (Standardized Test) เป็นแบบทดสอบที่ได้มีการพัฒนาด้วยการวิเคราะห์ทางสถิติมาแล้วหลายครั้งหลายหน จนมีคุณภาพสมบูรณ์ทั้งด้านความตรง ความเที่ยง ความยากง่าย อำนาจจำแนก ความเป็นปรนัย และมีเกณฑ์ปกติ (norm) ไว้เปรียบเทียบกับ

สมใจ สิทธิชัย (2536) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเกณฑ์การประเมินภาคปฏิบัติวิชาศิลปศึกษา พบว่า แบบทดสอบความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงาน มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 15 แบบสังเกตพฤติกรรมด้านกระบวนการในการปฏิบัติงาน มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 30 แบบสังเกตพฤติกรรมด้านลักษณะนิสัยในการปฏิบัติงาน มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 20 แบบตรวจผลงาน มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 35

จากการศึกษาเกี่ยวกับการวางแผนการสอนศิลปศึกษาข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าการวางแผนการสอนศิลปศึกษาที่เหมาะสม ควรกระทำใน 2 ลักษณะ คือ แผนระยะยาว (Long Plan) และแผนการสอนเฉพาะบทเรียน (Lesson Plan) โดยผู้สอนเป็นผู้วางแผนการสอนด้วยตนเองเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน ผู้สอนมีหน้าที่โดยตรงในการให้ความรู้ในเรื่องเทคนิคและวิธีทำงานในแต่ละกิจกรรมตามลำดับ และให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนการสอน โดยการเสนอความต้องการเกี่ยวกับกิจกรรมที่จะเรียน แล้วผู้สอนนำความต้องการดังกล่าวมากำหนดเป็นกิจกรรมในแต่ละแผนการสอน ซึ่งกิจกรรมที่กำหนดขึ้นนั้นมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ มีการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่เรียนรู้ใหม่กับสิ่งที่ได้เรียนรู้แล้ว คำนึงถึงความยากง่ายเหมาะสมกับพื้นฐานความรู้และความสามารถของผู้เรียน คาบเวลาเรียน และสิ่งแวดล้อมทางการเรียนการสอน มุ่งให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์แห่งความสำเร็จในการปฏิบัติงาน ใช้สื่อการสอนที่สอดคล้องสัมพันธ์กับกิจกรรม โดยมีการทดลองปฏิบัติตามขั้นตอนของกิจกรรมตลอดจนการใช้สื่ออุปกรณ์ที่จะนำไปสอนจริง พร้อมทั้งศึกษาข้อบกพร่องและหาทางแก้ไขแล้ว และทำการประเมินผลการเรียนการสอนเป็นรายบุคคล โดยต้องมีการวัดและประเมินตั้งแต่ก่อนที่จะสอน ระหว่างการสอน และหลังการสอน ด้วยแบบประเมินผล ทั้งนี้ ควรมีการประเมินด้านความรู้ด้วยการใช้แบบสอบถามความรู้ ซึ่งมีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 15 การประเมินพฤติกรรมด้านกระบวนการในการปฏิบัติงานด้วยการใช้แบบสังเกตพฤติกรรม ซึ่งมีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 30 การประเมินพฤติกรรมด้านลักษณะนิสัยในการปฏิบัติงานด้วยการใช้แบบสังเกตพฤติกรรม ซึ่งมีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 20 และการประเมินผลงานด้วยการใช้แบบตรวจผลงาน ซึ่งมีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 35

4. การรับรู้ทางศิลปศึกษา

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาผลของการสอนจิตรกรรมที่มีต่อการรับรู้ทางศิลปศึกษาของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการรับรู้ทางศิลปศึกษาในด้านค่านิยมของการรับรู้ ทฤษฎีทางจิตวิทยาการรับรู้ มโนทัศน์ทางการรับรู้ การออกแบบและการรับรู้ ทฤษฎีการรับรู้ทางศิลปะ และค่านิยมของการรับรู้ทางศิลปศึกษา ดังนี้

4.1 ค่านิยมของการรับรู้

การรับรู้ (Perception) คือ การสัมผัสที่มีความหมาย เป็นการแปลหรือตีความแห่งการสัมผัสที่ได้รับ ออกมาเป็นสิ่งใด ๆ ซึ่งมีความหมายที่รู้จักและเข้าใจได้ (Feldman, 1978) การรับรู้เป็นกระบวนการภายในที่ทำให้บุคคลสามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ ในโลก โดยใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ด้าน คือ ตา หู จมูก ผิวหนัง และลิ้น แต่การรับรู้ทางตา มีอิทธิพลต่อคนเรามากที่สุด ทางสุนทรียศาสตร์ถือว่าการรับรู้ทางตาและหูเป็นการรับรู้ขั้นสูง เพราะสามารถเชื่อมโยงกับจิตและปัญญาได้โดยตรง (มะลิฉัตร เอื้ออาพันธ์, 2530) ในบรรดาการรับรู้ทางการสัมผัสต่าง ๆ การรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทางตา เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เพราะมนุษย์ทุกคนสามารถเรียนรู้รูปธรรมทางจักขุสัมผัสถึงร้อยละ 90 (Gregory, 1966 อ้างถึงใน Ruch, 1984) การที่มนุษย์สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ก็เนื่องมาจากแสงมากระทบวัตถุหรือภาพนั้น ๆ แล้วสะท้อนเข้าสู่รูรับแสง เมื่อนัยน์ตาจับภาพหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เห็นแล้ว ก็จะส่งไปยังสมองเพื่อแปลความหมายออกมา ถ้าภาพหรือสัญลักษณ์เหล่านี้สื่อความหมายไม่ดีพอ หรือตาของผู้มองผิดปกติ ก็จะมีผลทำให้สมองแปลความหมายจากภาพหรือสัญลักษณ์ผิดไปจากจุดมุ่งหมายได้ (Gregory, 1973) และในการรับรู้ทางการเห็น สิ่งเร้าที่ช่วยในการมองเห็น คือ แสง ระบบของร่างกายที่ทำหน้าที่ตอบสนองการสัมผัส คือ ตา นั่นเอง ส่วนสำคัญที่สุดของตาในการตอบสนองสิ่งเร้า คือ Receptor ที่อยู่ใน Retina ซึ่งทำหน้าที่เป็นฉากรับภาพ ส่งไปยัง Ganglion Cells และไปรวมกันที่จุด ๆ หนึ่งที่ประสาทตา ทำให้มองเห็นภาพได้ (Graham, 1965)

Scott (1951 อ้างถึงในวีรรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์, 2524) ได้เขียนอธิบายเกี่ยวกับการมองเห็นว่า เป็นการรับรู้จากการแลเห็น ซึ่งจะรวมถึงการรับรู้จากระบบประสาทของสมองทั้งหมดที่ตอบสนองในการที่ได้รับการกระตุ้นจากภาพที่เห็น การแลเห็นและการพินิจของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับ การแลเห็น 2 ชนิด คือ Stereoscopic และ Kinesthetic ทั้งนี้เนื่องจากมูลเหตุที่มนุษย์มีตา 2 ข้างอยู่ห่างกัน น่าจะเห็นภาพที่เห็นแตกต่างกันเป็น 2 ภาพในเวลาเดียวกัน แต่มนุษย์ก็สามารถแลเห็นภาพที่แตกต่างกัน 2 ภาพนั้น เป็นภาพเดียวกันได้ Stereoscopic คือ ความสามารถในการเห็นภาพที่แตกต่างกันทั้ง 2 ภาพ เข้ามารวมเป็นภาพเดียวกัน กระบวนการในการเห็นนี้ช่วยให้สามารถแลเห็นความลึกเป็นภาพ 3 มิติ สำหรับ Kinesthetic นั้น มนุษย์สามารถเคลื่อนย้ายการมองและการดู โดยสามารถรอกดวงตาจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ด้วยการเคลื่อนไหวของดวงตาและการปรับแก้ตาให้แลเห็นสิ่งของต่าง ๆ มนุษย์จึงมองเห็นพื้นผิวของสิ่งต่าง ๆ ไปได้ทั่ว การมองเห็นช่วยให้มนุษย์รับรู้ในที่ว่าง ซึ่งโดยทั่วไปจะแลเห็นอยู่ 2 ประเภท คือ การแลเห็นพื้นผิวที่ไม่มี ความลึก ซึ่งเป็น Decorative Space และการแลเห็นที่เป็นภาพ 3 มิติ

4.2 ทฤษฎีทางจิตวิทยาการรับรู้

ปุลณรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์ (2536) ได้กล่าวถึงพื้นฐานที่แตกต่างกันของทฤษฎีทางจิตวิทยาการรับรู้ 3 ทฤษฎี คือ

(1) ทฤษฎี Direct Registration ซึ่ง James I. Gibson เป็นผู้เสนอขึ้นในปี ค.ศ.1950 ได้อธิบายไว้ว่า การรับรู้ทางทัศนะเป็นสิ่งปกติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ได้เสมอเนื่องจากวัตถุต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรานั้น ล้วนเป็นข้อมูลข่าวสารที่นำไปสู่การคิดและการกระทำต่อไปทั้งสิ้น Gibson ยังได้เสนอหลักการอีกว่า แสงเดินทางจากวัตถุต่าง ๆ เข้าสู่เนตซ์ตา ทำให้เราได้รับรู้ถึงสาระรายละเอียดของวัตถุนั้น ประกอบกับการเคลื่อนไหวของลูกเนตซ์ตาทั้งสองข้าง ทำให้ข่าวสารข้อมูลถูกส่งไปบันทึกไว้ที่ระบบประสาท ทำให้ได้รายละเอียดมากขึ้น ดังนั้น หากข่าวสารและข้อมูลที่รับชัดเจน ก็ทำให้การสื่อความเข้าใจเป็นไปอย่างรวดเร็วโดยไม่ต้องอาศัยการแปลความหมายหรือการเดา

(2) ทฤษฎี Constuctivist ซึ่ง Hermann Van Helmholtz เป็นผู้เสนอในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเชื่อว่าภาพที่ปรากฏอยู่รอบตัวเราล้วนแต่เป็นสิ่งที่บิดเบือนไปจากความเป็นจริงทั้งสิ้น เมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะของวัตถุที่เป็นจริง การรับรู้เป็นผลมาจากคุณสมบัติของสมองที่รับรู้ต่อความเปลี่ยนแปลงในรูปร่าง สี ระยะเวลา (Constancy) จิตได้สำนึก และสภาพอื่นที่อาจส่งผลแก่ผู้ที่เห็นในแต่ละบุคคล ภาพที่เห็นล้วนแต่เป็นผลมาจากการคาดเดาของผู้ที่เห็นเอง เพราะภาพเหล่านั้นมาจากการลวงตาทั้งสิ้น โดยผู้ที่เห็นกลับไม่รู้สึกละเลยว่าถูกลวงตา เนื่องจากสิ่งที่มองเห็นในภาพล้วนแต่ปรากฏออกมาตามที่ผู้ที่เห็นเข้าใจได้และเชื่อมโยงกับประสบการณ์ความรู้ ทำให้ผู้ที่เห็นสามารถคาดเดาและเข้าใจสิ่งที่ปรากฏอยู่บนภาพที่เห็นนั้นได้อย่างถูกต้องแม่นยำ และเข้าถึงความงามและเนื้อหาของภาพที่เห็นนั้นโดยง่าย

(3) ทฤษฎี Gestalt ซึ่งร่วมกันวางหลักการโดย Kurt Koffka, Wolfgang Kohler และ Max Ertheimer เนื่องจากมีความเชื่อว่า การรับรู้สิ่งเร้าจากภายนอกเป็นไปโดยตรง ไม่มีการคาดเดาหรือคาดหวังเช่นเดียวกับแนวทฤษฎี Direct Registration แต่ก็เชื่อว่า การรับรู้ของคนเรามีองค์ประกอบที่สำคัญเช่นเดียวกับแนวทฤษฎี Constructivist แต่องค์ประกอบที่สำคัญนั้นมีได้หมายถึงประสบการณ์หรือความรู้ แต่กลับเป็นองค์ประกอบของความเรียบง่าย มีรายละเอียดน้อย หรือที่เรียกว่า Simplicity Principle อาจกล่าวได้ว่าทุกอนุภาคของแสงที่ตกกระทบลงบนจอรับภาพในลูกนัยน์ตานั้น เป็นผลทำให้เกิดเป็นรูปภาพในสมอง (Brain field) ซึ่งมีกลไกในการวิเคราะห์ภาพที่เรียบง่ายที่สุด นั่นคือ การรับรู้ของคนเราจะมองเห็นเค้าโครงหลักเสียก่อน แล้วจึงค่อยมองในรายละเอียด

Arnheim (1974) ได้กล่าวไว้ว่า ภาพที่รวมกลุ่มกัน หรือแสดงถึงทิศทาง รูปทรงที่ชัดเจน จะทำให้คนสามารถรับรู้หรือเข้าใจได้ง่ายกว่าภาพที่มีองค์ประกอบกระจัดกระจายและมีรายละเอียดมาก ซึ่งนักจิตวิทยาแกสโตลด์เชื่อว่า คนจะรับรู้ภาพที่มีองค์ประกอบหลักใหญ่ รายละเอียดน้อย เนื้อหาเข้าใจง่าย หรือจากที่เคยชินก่อน นั่นคือ Gestalt เชื่อว่า ผู้เรียนเขียนตามที่ตาเห็น และการเห็นของมนุษย์ทั่วไปมีแนวโน้มไปในทางส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย เห็นรูปทรงทั้งหมดมากกว่าที่จะสนใจส่วนละเอียดย่อยที่ไม่จำเป็น และภาพเขียนของผู้ใหญ่และเด็กจะต่างกันตามตาเห็นในส่วนรวมและรายละเอียด ผู้ใหญ่

ย่อมเห็นลักษณะส่วนละเอียด หรือส่วนย่อยมากกว่าเด็ก (อารี สุทธิพันธุ์, 2515)

นอกจากนี้ ทฤษฎี Gestalt (อ้างอิงใน Kreidler และ Kreidler, 1972) ได้ อธิบายการรับรู้ของมนุษย์ว่า มีแนวโน้มที่จะค้นหาความหมาย ความสมบูรณ์ และ โครงสร้างโดยรวมของสิ่งที่ตนรับรู้ ถ้ามนุษย์ปฏิเสธการรับรู้ภาพรวมเมื่อไร ก็จะเกิดความ เครียด ความไม่สบายใจ และความรู้สึกล่องลอยกว้าง แม้ในบางครั้งรูปทรงที่ขาดความ สมบูรณ์ มนุษย์ก็พยายามใช้หลักการรับรู้ของตน จัดรูปทรงไม่เข้าที่เหล่านั้นให้ดูเข้ากันและ สมบูรณ์ขึ้น เพราะเป็นวิธีเดียวที่จะทำให้ความเครียดและความไม่สบายใจต่าง ๆ หดไป

Gestalt ยืนยันว่า การรับรู้จะมีลักษณะเป็นภาพรวมเสมอ และปฏิเสธว่า การรับรู้ภาพรวมไม่ใช่ความรู้สึกประทับใจในส่วนย่อย ๆ ที่ประกอบกันอยู่ ตามทฤษฎีของ ทฤษฎีนี้ มนุษย์จะพยายามจัดสนามการรับรู้ของตน (Perceptual Field) ให้มีความสมบูรณ์ อย่างดีเท่าที่จะดีได้นั้นเอง (พีระพงษ์ กุลพิศาล, 2533)

Fernald และ Fernald (1978) กล่าวว่า การรับรู้ภาพรวมเกิดขึ้นได้ ดังนี้

- (1) ความเหมือน (Similarity) เป็นการจัดสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกันไว้ด้วยกัน โดยจำแนก รูปร่าง รูปทรง ขนาด สี เป็นกลุ่มประเภทเดียวกัน
- (2) ความใกล้เคียง (Proximity) เป็นการรับรู้สิ่งที่ใกล้กัน ให้เป็นภาพเดียวกันหรือเป็นกลุ่มเดียวกัน
- (3) ความสมบูรณ์ (Closure) เป็นการจัดภาพที่มีส่วนใดส่วนหนึ่ง ขาดหายไป แต่คนเรามีแนวโน้มที่จะต่อเติมส่วนที่ขาดหายไปของภาพ ให้เกิดเป็นภาพที่ สมบูรณ์ได้
- (4) ความต่อเนื่อง (Continuity) เป็นการรวมกลุ่มที่เกิดจากสิ่งเร้าที่มี ทิศทางไปในแนวเดียวกัน

Kennedy (1974) กล่าวว่า แต่ละทฤษฎีทางจิตวิทยาการรับรู้ที่แตกต่าง กันช่วยให้เกิดความเข้าใจในแต่ละส่วนของระบบ ซึ่งทฤษฎีเหล่านั้นอาจจะไม่ขัดแย้งกับ สมมติฐานต่าง ๆ Kennedy เชื่อมมั่นในทฤษฎีเกสทอลด์ว่า การรับรู้ภาพรวมเป็นสิ่งที่สำคัญ

และจำเป็นในการรับรู้ โดยไม่เพียงแต่เป็นองค์ประกอบในการรับรู้เท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิม (Prior Experience) ตามทฤษฎี Constructivist การใช้จินตนาการทางความคิด (Mental Image) และความรู้ (Knowledge) ที่เคยเรียนรู้มาในอดีตอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ Neisser (1967) ที่กล่าวว่า คนเราใช้ประสบการณ์เดิมที่มีอยู่จัดระเบียบสิ่งที่มองเห็น ดังนั้น ในบางครั้งอาจให้ความสนใจต่อบางสิ่ง และปฏิเสธบางสิ่งที่มองเห็น ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (Situation) และประสบการณ์เดิมในสถานการณ์เช่นนั้นของตัวเอง และสอดคล้องกับ Gibson (1950) ที่กล่าวว่า ถ้าคนเรามีประสบการณ์มาก ก็จะสามารถรู้ถึงลักษณะที่แตกต่างกันได้มากขึ้น และสามารถรับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้มากขึ้นด้วย

4.3 มโนทัศน์ทางการรับรู้ (Perceptual Concepts)

Arnheim (1954) กล่าวว่า มีหลักฐานชัดเจนว่า การรับรู้มีพัฒนาการมาโดยกำเนิด เริ่มต้นจากความเข้าใจในลักษณะโครงสร้างที่เด่นสะดุดตา เช่น การให้เด็กอายุ 2 ขวบ และลิงชิมแปนซี (Chimpanzees) อายุ 2 ขวบ เรียนรู้ขนาด รูปร่าง รูปทรงของกล่อง 2 กล่อง โดยให้กล่องใบแรก ซึ่งมีรูปทรงสามเหลี่ยม บรรจุอาหารที่น่ารับประทาน ทั้งเด็กและลิงสามารถเรียนรู้ความแตกต่างได้ไม่ยาก กล่องสามเหลี่ยมอาจทำให้มีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกัน หรือเปลี่ยนสีให้แตกต่าง โดยใช้สีด้านบนพื้นขาว หรือ สีขาวบนพื้นดำ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ จะสร้างความยุ่งยากในการจดจำเพิ่มขึ้นบ้างเล็กน้อย ในการพิสูจน์กระบวนการรับรู้ (Perceptual Process) โดยตั้งสมมติฐานว่า การรับรู้เกิดขึ้นจากการบันทึกภาพรวมและรายละเอียดต่าง ๆ ที่แต่ละบุคคลมองเห็น ในการทดลองพบว่า ผู้สังเกตซึ่งมีสมองปกติสามารถแยกแยะรูปสามเหลี่ยมที่คล้ายคลึงกัน แต่แตกต่างในเรื่องขนาด และสีได้ และสามารถวาดภาพรูปสามเหลี่ยมที่มองเห็นออกมาเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมได้ เนื่องจากการมองลักษณะเด่นของโครงสร้างโดยรวมเป็นข้อมูลพื้นฐานทางการรับรู้ แต่ภาพรูปสามเหลี่ยมที่วาดออกมานั้นจะมีความแตกต่างกันในรายละเอียดตามมโนทัศน์ในการเข้าใจรูปทรงอย่างมีศิลป์ (Artistic Form) ของแต่ละบุคคล

4.4 การออกแบบและการรับรู้ (Design and Perception)

McFee (1977) กล่าวว่า กระบวนการการออกแบบสัมพันธ์กับวิถีทางที่มนุษย์คัดสรรและจัดระเบียบข้อมูลข่าวสารทางการเห็น (Visual Information) การที่นักออกแบบคัดสรรและจัดระเบียบข้อมูลทางการเห็นนำความเหมือนกัน (Similarity) ความใกล้เคียง (Proximity) ความต่อเนื่อง (Continuity) ความสมบูรณ์ (Closure) รูป (Figure) และพื้น (Ground) รวมถึงคุณลักษณะต่าง ๆ ขององค์ประกอบศิลป์ ได้แก่ รูปทรง (Forms) รูปร่าง (Shapes) สี (Colours) และพื้นผิว (Textures) มาใช้ ขึ้นอยู่กับประสบการณ์หรือภูมิหลังทางด้านวัฒนธรรมของผู้ออกแบบหรือบุคคลซึ่งเขาออกแบบผลงานให้ อย่างไรก็ตาม ความคิดในการออกแบบถูกจัดอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง สัมพันธ์กับข้อมูลทางการรับรู้โดยการเห็น ในรูปแบบของมุมมองทางกายภาพ (Physical Perspective) และสัมพันธ์กับมโนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติของความเป็นจริง (Nature of Reality) ของนักออกแบบ ที่อาจคิดว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม หรือคนถูกแยกแยะออกจากสิ่งแวดล้อมและเป็นเพียงผู้มองสิ่งแวดล้อม

4.5 ทฤษฎีการรับรู้ทางศิลปะของ Wolffin

Wolffin (อ้างถึงในพีรพงษ์ กุลพิศาล, 2533) เป็นนักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวเยอรมัน ที่มีความเชื่อเรื่องจิตวิทยาการมอง (Psychology of Vision) และเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ศิลปะก็คือประวัติของวิธีการถ่ายทอด และวิธีการถ่ายทอดดังกล่าวนี้จะเป็นไปตามลักษณะของวิธีการรับรู้ที่เกิดขึ้นในเวลาและสถานที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของวิธีการรับรู้ที่มีพัฒนาการการรับรู้จากเส้นรอบนอกสู่พื้นภาพ (From the Linear to the Paintedly mode) โดยกล่าวว่า "การรับรู้เส้นรอบนอก" หมายถึง การมองที่มุ่งความสนใจไปที่เส้นรอบ ๆ วัตถุ (Contoured and outline) เป็นการสัมผัสเชิงกายภาพที่เรามีต่อวัตถุต่าง ๆ โดยไม่เกี่ยวข้องกับพื้นผิวของวัตถุนั้น การรับรู้เส้นรอบนอกเป็นการมองดูเส้นขอบของวัตถุเป็นหลัก ถึงแม้จะมีเรื่องของสี แสงเงา เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยก็ตาม และ "การรับรู้พื้นภาพ" หมายถึง การรับรู้ หรือการแสดงออก ที่มุ่งให้ความสำคัญกับมวลและปริมาตรของสิ่งต่าง ๆ เป็นการรับรู้ความต่อเนื่องของวัตถุมากกว่าความแตกต่างของวัตถุ ทั้งนี้ เพราะ

เส้นรอบนอกถูกลดความสำคัญลงไป วัตถุที่รับรู้จึงเกิดการผสมผสานตัวของมันเอง การรับรู้
 พื้นภาพเป็นการมองสิ่งต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กัน แทนที่จะรับรู้สิ่งต่าง ๆ แยกออกจากกัน
 โดด ๆ และ Wolffin ได้กล่าวถึงลักษณะการมองศิลปะด้วยการรับรู้เส้นรอบนอกไว้ ดังนี้

- (1) สายตาจะมองไปตามเส้นรอบนอกก่อน แล้วจึงมองเข้ามาภายใน
- (2) ถึงแม้ผู้มองกำลังรับรู้ส่วนที่อยู่ภายในกรอบของรูปทรงอยู่ก็ตาม
 ผู้มองก็ยังคงตระหนักในความชัดเจน และความแตกต่างของรูปทรงย่อย ๆ ไปพร้อม ๆ กัน
- (3) จะมองเห็นรูปทรงย่อย ๆ เลื่อนตัวเข้ามาประสานกันอย่างรวดเร็ว
 แต่ไม่ใช่การประสานกันด้วยความรู้สึก เป็นการประสานกันด้วยเหตุผลมากกว่า

นอกจากนี้ Wolffin ยังพูดถึงลักษณะการมองศิลปะด้วยการรับรู้พื้นภาพ
 ไว้ ดังนี้

- (1) เป็นการมองที่ไม่ให้ความสนใจกับเส้นรอบนอก
- (2) สายตาจะมองเข้าไปภายในกรอบของรูปทรง
- (3) ความมืด-สว่างที่มองเห็น เป็นเพียงตัวกำหนดกรอบรูปทรงภายนอก
 เท่านั้น

4.6 คำนียามของการรับรู้ทางศิลปศึกษา

พีระพงษ์ กุลพิศาล (2533) ได้ให้ความหมายของการรับรู้ทางศิลปะ
 ไว้ว่า การรับรู้ทางศิลปะโดยเฉพาะทางทัศนศิลป์ หมายถึง การมองเห็นรูปทรงที่เป็นศิลปะ
 และพยายามทำความเข้าใจกับรูปทรงที่มองเห็นนั้น ๆ เป็นอาการที่ลึกซึ้งกว่ากระบวนการ
 การใช้สายตาตามปกติธรรมดา และยังเกี่ยวข้องไปถึงการทำงานของสมองและระบบ
 ประสาทของผู้ดู ซึ่งกำลังรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ จากประสาทสัมผัสอีกด้วย การรับรู้ทางศิลปะ
 เป็นการรับรู้ปริมาณหนึ่ง ที่ผู้ดูมีต่อรูปทรงที่มองเห็น (Visual Form) ด้วยความมีชีวิตชีวา
 ตามที่โอกาสจะอำนวย เมื่อได้รับรู้แล้ว การรับรู้ต่าง ๆ จะรวมตัวกันเป็นการรับรู้สะสม
 (Funded Perception) และจะกลายเป็นประสบการณ์ทางสุนทรียภาพ (Aesthetic
 Experience) ก็ต่อเมื่อมีการรวมคุณค่าของรูปทรงที่มองเห็นให้เป็นเอกภาพเดียวกัน หรือ
 อาจกล่าวได้ว่า การรับรู้เป็นกระบวนการเชิงสร้างสรรค์ และเป็นกระบวนการของการค้นตัว

ทางการสัมผัส และการสร้างความปรารถนาทางจิตใจ ซึ่งถูกปลุกเร้าให้เกิดขึ้นภายในตัวผู้ดู โดยส่วนประกอบต่าง ๆ ที่รวมตัวกันอยู่เป็นรูปทรงที่มองเห็น ซึ่งเราเรียกว่า ส่วนประกอบที่มองเห็น (Visual Elements) เป็นส่วนประกอบที่ก่อให้เกิดคุณค่า และความสัมพันธ์กันในส่วนรวม ได้แก่ เส้น รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว สี เป็นต้น

อ่าไพ ตีรณสาร (2536) ได้กล่าวถึงการรับรู้ทางศิลปศึกษาไว้ว่า ในการเรียนศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ทางศิลปศึกษาแล้ว การรับรู้ที่เป็นหลักพื้นฐานคือ การรับรู้ทางตา ซึ่งได้แก่ การมองเห็น ทั้งนี้ อ่าไพ ตีรณสาร ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การมองเห็นเป็นคำควบกันระหว่างการมองและการเห็น สำหรับการมองหรือการดูสามารถจัดว่าเป็นจุดเริ่มต้น ด้วยการส่งสายตาไปสู่จุดใดจุดหนึ่ง ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การเห็น การเห็นจึงเป็นจุดหมายปลายทางของการรับรู้ การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางศิลปศึกษา ย่อมมาจากการรับรู้ที่มีคุณภาพ เพราะเป็นการมองอย่างมีจุดหมาย และมองอย่างสร้างสรรค์ เพื่อเป็นข้อมูลในการเรียนรู้ และเป็นทรัพยากรเบื้องต้นไว้คัดสรรเพื่อปรับใช้ในการสร้างผลงานศิลปะ และเน้นว่าการรับรู้ต่าง ๆ จะมีประโยชน์ต่อการเรียนรู้ก็ต้องอาศัยการคิดซึ่งเป็นกระบวนการจัดการกับสิ่งที่รับรู้มาจากโลกภายนอก เป็นขั้นตอนเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้เดิมกับประสบการณ์ใหม่ ฉะนั้น ในการเรียนรู้ทางศิลปศึกษา ผู้สอนจะต้องจัดประสบการณ์การเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่จะเพิ่มพูนขึ้นในตัวผู้เรียน สำหรับการเห็นนั้น อยู่ในขั้นตอนเบื้องต้นของการเรียนรู้จากการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทางตา โดยมีการรับรู้รูปแบบอื่น ๆ มาเป็นส่วนประกอบเพื่อให้การเรียนรู้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

Tyler (1971) กล่าวว่า การรับรู้ทางตาช่วยให้คนเราสามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นการมองด้วยการสังเกต พงษ์พิจารณา เปรียบเหมือนศิลปินมองสิ่งที่เห็นและเก็บรายละเอียดจากสิ่งที่เห็นมาถ่ายทอดเป็นงานศิลปะ สอดคล้องกับ Rouse (1994) ที่กล่าวว่า พัฒนาการเกี่ยวกับทักษะการรับรู้ทางการเห็น จะช่วยเพิ่มความสามารถเฉพาะบุคคลในการเปรียบเทียบพิจารณาสิ่งที่สังเกต และสามารถบันทึกด้วยการวาดภาพ ซึ่งเป็นภาษาทางการเห็น การรับรู้แสดงออกถึงความคิดและประสบการณ์

นอกจากนี้ ปุณณรัตน์ พิชญไพบุลย์ (2536) ได้ให้ข้อคิดว่า การรับรู้ทางทัศนะของมนุษย์ยังเป็นสิ่งที่ถกเถียงกันไม่รู้จักจบสิ้นของนักปราชญ์และนักจิตวิทยา เนื่องจากเป็นพฤติกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่มีสัมผัสของระยะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย และโดยทั่วไปมนุษย์สามารถมองเห็นวัตถุ เช่น ดอกไม้ ต้นไม้ โดยแสงอาทิตย์ส่องตรงมากระทบกับวัตถุเหล่านั้น แล้วสะท้อนเข้าสู่ลูกนัยน์ตา ซึ่งการเดินทางของแสงย่อมมีระยะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้น การมองเห็นวัตถุจริงจึงแตกต่างจากภาพจิตรกรรม

4.7 การจัดกิจกรรมศิลปะศึกษาเพื่อส่งเสริมการรับรู้ทางศิลปะศึกษา

McFee (1977) ได้เสนอหลักการจัดกิจกรรมศิลปะศึกษาเพื่อส่งเสริมการรับรู้ทางศิลปะศึกษาไว้ ดังนี้

(1) การจัดกิจกรรมที่เน้นการฝึกการมองเห็นภาพตามที่ปรากฏจริง เพื่อฝึกให้ผู้เรียนมุ่งความสนใจมองสิ่งที่ปรากฏต่อสายตาในขณะหนึ่ง โดยปราศจากการคำนึงถึงควมมีลักษณะคงที่หรือจากความเคยชิน โดยครูจัดเตรียมวัตถุ หรือ ภาพ รูปทรงอิสระต่าง ๆ โดยเริ่มจากที่ไม่คุ้นตา จากนั้น ให้ผู้เรียนเปรียบเทียบและบอกให้ได้ว่าวัตถุหรือภาพใดเหมือนกับสิ่งที่ตนเคยเห็นมากที่สุด หรือถ้าจะฝึกความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เห็นและการวาดภาพด้วย ก็ให้ผู้เรียนวาดภาพที่ตนเคยเห็นลงบนกระดาษ สิ่งที่เตรียมให้ผู้เรียนฝึกการสังเกต ควรมีรูปร่าง รูปทรง และรายละเอียด ตลอดจนความซับซ้อน ที่เหมาะสมกับผู้เรียนเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จ ถ้ายากเกินไป ผู้เรียนอาจหมดกำลังใจ นอกจากการฝึกมองรูปร่าง รูปทรงแล้ว อาจประยุกต์กิจกรรมในทำนองเดียวกันนี้เพื่อฝึกการมองคุณลักษณะต่าง ๆ ในองค์ประกอบศิลป์ได้เช่นกัน เช่น สี แสงเงา และพื้นผิว เป็นต้น (อ่ำไพ ตรีณสาร, 2536)

(2) การจัดกิจกรรมที่เน้นการมองจากมุมมองและสภาวะที่หลากหลาย โดยปกติผู้เรียนจะเคยชินกับการมองจากมุมมองปกติ คือ ที่ระดับสายตา (Eye Level Position) ผู้สอนควรจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้ฝึกมองจากมุมมองที่หลากหลาย ซึ่งเป็นการขยายมวลประสบการณ์ เป็นพื้นฐานที่ดีในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เช่น การมองจากจุดที่ต่ำกว่าระดับสายตา การมองจากมุมมองที่สูงกว่าระดับสายตา หรือการมองจาก

มุมมองแปลก ๆ เช่น การตะแคงศีรษะมอง การก้มศีรษะมอง หรือการฝึกลมองในที่ที่มีแสงแตกต่างกันออกไป เช่น แสงภายนอกที่มองจากหน้าต่างห้อง (Outside the Windows) และแสงภายในห้องนำไปสู่การสร้างงานศิลปะ เช่น การวาดภาพระบายสี เป็นต้น (อ่ำไพ ตีรณสาร, 2536)

(3) การจัดกิจกรรมที่เน้นการมองสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว ผู้สอนควรจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกลมองสิ่งต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว รวมถึงสังเกตสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยเน้นการมองภาพจากที่ปรากฏจริง การมองจากมุมมองต่าง ๆ และจากสถานะที่หลากหลาย เป็นการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักสังเกต โดยพิจารณาจากหลักการทางศิลปะต่าง ๆ เช่น รูปร่าง รูปทรง สี พื้นผิว เป็นต้น นำไปสู่กิจกรรมการสร้างงานศิลปะ (อ่ำไพ ตีรณสาร, 2536)

(4) การจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างจินตนาการในการมองเห็น เป็นการสร้างงานศิลปะที่เกิดจากการประสมประสานสิ่งที่เห็นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน หรือสร้างภาพเรื่องเดียวกัน แต่ประกอบด้วยรายละเอียดจากมุมมองต่าง ๆ กัน เป็นต้น (อ่ำไพ ตีรณสาร, 2536)

จากการศึกษาคำนิยามของการรับรู้ ทฤษฎีจิตวิทยาทางการรับรู้ มโนทัศน์ทางการรับรู้ การออกแบบและการรับรู้ ทฤษฎีการรับรู้ทางศิลปะ คำนิยามของการรับรู้ทางศิลปศึกษา และการจัดกิจกรรมศิลปศึกษาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า การรับรู้ทางการเห็นเป็นสิ่งปกติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ได้เสมอ เป็นผลมาจากคุณสมบัติของสมองที่รับรู้ต่อความเปลี่ยนแปลงในรูปร่าง สี ระยะเวลา โดยการรับรู้ของคนเราจะมองเห็นเค้าโครงหลักเสียก่อน แล้วจึงค่อยมองในรายละเอียด ซึ่งผู้ใหญ่ย่อมเห็นลักษณะส่วนรายละเอียดหรือส่วนย่อยมากกว่าเด็ก เป็นการรับรู้จากเส้นรอบนอกสู่พื้นภาพ ซึ่งเป็นลักษณะของวิธีการรับรู้ที่มีพัฒนาการ และการสอนศิลปศึกษาโดยใช้หลักการจัดกิจกรรมศิลปศึกษาเพื่อส่งเสริมการรับรู้ทางศิลปศึกษาของ McFee (1977) สามารถช่วยขยายขอบเขตของการรับรู้ทางศิลปศึกษาของผู้เรียนทางการใช้ประสาทสัมผัสทางตา โดยพิจารณาจากหลักการจัดองค์ประกอบศิลป์ นำไปสู่การสร้างงานศิลปะ

5. ความสำคัญของศิลปะศึกษาที่มีต่อผู้สูงอายุ

Kauppinen (1990) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับศิลปะศึกษาร่วมกับ Gerontology พบว่า ศิลปะศึกษามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนกระบวนการพัฒนาความสามารถทางความคิดและความต้องการทางการศึกษาของผู้สูงอายุ และความรอบรู้ที่ได้จากประสบการณ์ในชีวิต สามารถช่วยผู้สูงอายุในกระบวนการเรียนรู้ได้ เนื่องจากอายุของบุคคลมิได้เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ (Thomdike, 1928) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Barret (1993) ที่พบว่า การจัดรูปแบบประสบการณ์ศิลปะเพื่อสนับสนุนการแสดงออกด้านความรู้สึกส่วนบุคคล ซึ่งเน้นความสำคัญในการกระตุ้นผู้สูงอายุที่ไม่มีความมั่นใจในตนเองในตอนแรกของการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะให้เกิดความมั่นใจในตนเอง และเน้นประโยชน์ที่แท้จริงของศิลปะซึ่งนำไปสู่โลกทัศน์ของผู้สูงอายุแต่ละบุคคล นำไปสู่การทบทวนความทรงจำในชีวิตของผู้สูงอายุได้ และจากการวิจัยของ Kahane (1993) พบว่า ศิลปะศึกษามีคุณค่าสำคัญเป็นสื่อช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจและมีความมั่นใจในตนเอง รวมทั้งช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในระหว่างกลุ่มอายุเดียวกันอีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ Fling (1982) ที่พบว่า หลังจากได้เข้าร่วมกิจกรรมศิลปะศึกษา ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจและมีความนับถือตนเองเพิ่มขึ้น มีสุขภาพจิตสมบูรณ์ขึ้น อีกทั้ง ศิลปะศึกษามีความสำคัญในการสร้างความรู้สึกและอารมณ์ และการสร้างการรับรู้ทางความคิดและการวิเคราะห์ รวมทั้งช่วยให้เกิดทักษะมากกว่าที่จะเป็นเพียงกิจกรรมนันทนาการในเวลาว่างของผู้สูงอายุ (Jones, 1988) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Wilson (1983) ที่พบว่า กิจกรรมศิลปะศึกษามีผลต่อมโนทัศน์เฉพาะตัวของผู้สูงอายุ ในด้านการช่วยยับยั้งความกดดันภายในใจ และช่วยกระตุ้นจิตใจของผู้สูงอายุให้เกิดความรู้สึกอ่อนโยน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Davies (1984) ที่พบว่า การเรียนการสอนศิลปะศึกษาในชั้นเรียนจะช่วยกระตุ้นให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับความเพลิดเพลินในสถานสงเคราะห์คนชราได้

ดังนั้น จึงอาจจะสรุปได้ว่า ศิลปะศึกษามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนกระบวนการพัฒนาความสามารถทางความคิดและความต้องการทางการศึกษา และมีบทบาทสำคัญการสร้างความรู้สึกและอารมณ์ และการสร้างการรับรู้ทางความคิดและการ

วิเคราะห์ของผู้สูงอายุ รวมทั้งช่วยผู้สูงอายุให้เกิดทักษะ ความภูมิใจ ความพึงพอใจ ความมั่นใจในตนเอง ความนับถือตนเอง ความรู้สึกอ่อนโยน และมีสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ขึ้น การให้การศึกษาศิลปศึกษาในชั้นเรียนจะช่วยกระตุ้นให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับความเพลิดเพลินในสถานสงเคราะห์คนชราได้

6. หลักการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ

Weinberg และ Reidford (1972) ได้เสนอหลักการเรียนรู้ที่จะนำไปใช้ในการเรียนการสอนผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งผู้สูงอายุก็เป็นผู้ใหญ่ประเภทหนึ่งไว้ 5 ประการ ดังนี้

(1) ผู้ใหญ่เรียนรู้ในสภาพแวดล้อมที่เป็นอิสระ หมายความว่า สภาพแวดล้อมที่เป็นอิสระจะช่วยให้ผู้ใหญ่มีโอกาสรู้จักศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ สภาพการเรียนรู้ควรจะให้และส่งเสริมการตัดสินใจและการแสดงออกด้วยตัวเอง

(2) ผู้ใหญ่เรียนรู้โดยการมองเห็นความสัมพันธ์ของโลกกับประสบการณ์ของตน

(3) ผู้ใหญ่เรียนรู้ด้วยความร่วมมือ ซึ่งไม่จำเป็นต้องหมายถึงการเรียนเป็นกลุ่ม แต่เป็นการให้ผู้อื่นสนับสนุนประสบการณ์การเรียนรู้ ไม่ใช่มาทำให้การเรียนช้าลง

(4) ผู้ใหญ่เรียนรู้จากภายในไปสู่ภายนอก คือ การเรียนรู้เกิดจากภายในตัวผู้เรียน มากกว่าแรงผลักดันบางอย่างจากภายนอก

(5) ผู้ใหญ่เรียนรู้ตามคุณลักษณะของความเป็นมนุษย์ของตนเอง

Knowles (1980 อ้างถึงในอุ๋นตา นพคุณ, 2527) ได้นำลำดับความต้องการของ Abraham H. Maslow มาประยุกต์เข้ากับการเรียนการสอนผู้สูงอายุ และเสนอว่า ความต้องการในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุจะมีลักษณะ ดังนี้

(1) ความต้องการทางกายภาพ (Physical Needs) หมายความว่า ผู้เรียนต้องการและมีความจำเป็นที่จะได้เห็น ได้ยิน ได้นั่งอย่างสบาย จะช่วยให้เกิดความสนใจในการเรียน

(2) ความต้องการในด้านความเจริญงอกงาม (Growth Needs) หมายความว่า เจริญงอกงามในเรื่องของความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ เจตคติ ความสนใจ และความชื่นชม

พอใจ เพียงการรู้ว่าได้เรียนรู้สิ่งใหม่แล้ว ผู้เรียนจะรู้สึกว่าคุณเองนั้นได้เจริญงอกงาม

(3) ความต้องการที่จะได้รับความปลอดภัย (The Need for Security)

ผู้สูงอายุชอบความเคยชิน สิ่งที่เคยทำมาเป็นประจำ บางคนจะถอนตัวออกจากกิจกรรม ไม่ยอมเข้าไปมีส่วนร่วมจนกว่าจะรู้สึกมั่นคงปลอดภัย

(4) ความต้องการได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ (The Need for New Experience) ความเบื่อหน่ายในความซ้ำซากจำเจ จะชักจูงให้ผู้สูงอายุแสวงหาเพื่อนใหม่และความคิดแนวใหม่ ๆ

(5) ความต้องการความรัก ความพอใจ (The Need for Affection) มนุษย์ทุกคนเรียกร้องที่จะให้ผู้อื่นรักและชอบตนเอง ต้องการความชื่นชม ความเคารพจากผู้อื่น และจากแรงผลักดันนี้ ทำให้แสวงหาความมีชื่อเสียงในกลุ่ม สถาบัน และสังคมของตน แรงผลักดันนี้ หากไม่ได้รับการตอบสนอง จะทำให้ผู้เรียนบางคนเก็บตัวและถอนตัวจากกิจกรรม หรือมีพฤติกรรมในทางแปลกประหลาดเพื่อดึงดูดความสนใจผู้อื่น

7. การวางแผนการเรียนการสอนศิลปศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ

7.1 ข้อควรคำนึงในการวางแผนการเรียนการสอน

Fitzner (1979) ได้กล่าวว่า ถ้านักการศึกษาศิลปะเห็นด้วยกับมโนทัศน์ที่ว่าการศึกษาสามารถดำเนินไปได้ตลอดชีวิตสำหรับมนุษย์ ควรเพิ่มความสนใจที่จะให้การศึกษาด้านศิลปศึกษาตามความต้องการของผู้สูงอายุ ในการสอนศิลปศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ จึงควรมีการวางแผนการสอนอย่างรัดกุม เพราะผู้ใหญ่ไม่ใช่ว่าผู้สมัครใจมาเรียนเท่านั้น แต่วิชาหรือทักษะที่ผู้ใหญ่เลือกเรียนนั้นยังเป็นไปตามความสมัครใจ ด้วยกรรมวิธีในการเลือกสิ่งที่เรียนนี้เองเป็นคุณลักษณะของการศึกษาผู้ใหญ่ ที่ทำให้แตกต่างไปจากการเรียนของเด็กและเยาวชนในโรงเรียน (ดาร์คเคนวาลด์ และ เมอร์เรียม, 2530)

สมบุญ สาลยาชีวิน (2526) กล่าวว่า การวางแผนการเรียนเป็นลักษณะของผู้ใหญ่อีกเช่นกัน ที่ต้องการจะตัดสินใจเอง หรือวางแผนการเรียนของตนเอง หรืออย่างน้อยที่สุดให้ตนได้มีส่วนวางแผน ครูผู้สอนที่นำกิจกรรมที่ตนเตรียมมาแล้ว หรือวางแผนไว้ก่อนแล้วมาอบให้ผู้เรียน มักจะพบกับความเฉยเมย ไม่นำพา หรือไม่พอใจ

ไม่ยอมรับจากผู้เรียน เพราะการกระทำเช่นนั้นไม่สอดคล้องกับภาพพจน์ตนเองของผู้ใหญ่ ภาพพจน์ตนเองของผู้ใหญ่นั้นเป็นไปได้ทั้งในทางบวก เช่น ความเชื่อมั่นในตนเอง ความรู้สึกประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างสมบูรณ์ และในทางลบอันเนื่องมาจากสาเหตุการเจ็บป่วย ความเสื่อมโทรมทางสุขภาพ หรืออันเนื่องมาจากความนึกคิดของตนเองที่เป็นอุปสรรคต่อการศึกษา เช่น ความรู้สึกว่าแก่เกินเรียน ความรู้สึกว่าย่อนสมรรถภาพทั้งทางร่างกายและทางสมองไม่สามารถที่จะเรียนได้ อันเนื่องมาจากประสบการณ์ในทางลบจากชีวิตในโรงเรียนที่ผ่านมา ฉะนั้น ในการสอนผู้ใหญ่ ถ้าผู้เรียนมีอายุมากแล้ว ผู้สอนจึงต้องคำนึงถึงความรู้สึกของผู้เรียนในเรื่องนี้ด้วย ในการจัดการเรียนการสอนผู้ใหญ่ ผู้สอนต้องหาวิธีการที่เหมาะสมที่จะนำเอาความรู้สึกในทางบวกของผู้ใหญ่ มาส่งเสริมการสอนให้ได้ผลดีขึ้น และเป็นหน้าที่ของผู้สอนที่จะต้องพยายามเปลี่ยนภาพพจน์ที่ไม่ดีของผู้ใหญ่ ให้มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง ช่วยให้เขาได้รู้สึกประสบความสำเร็จ ความภาคภูมิใจในตนเองว่าเป็นคนมีคุณค่า ซึ่งอาจจะทำได้ ดังนี้

(1) จัดสิ่งแวดล้อมทางการเรียน ได้แก่ บรรยากาศการเรียน อุปกรณ์ เครื่องใช้ และสถานที่เรียนให้เหมาะสมกับผู้เรียนผู้ใหญ่ โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางจิตใจ ให้เป็นที่ยอมรับของผู้ใหญ่

(2) สำนวญวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียน โดยปกติ ในการสอนผู้ใหญ่ ครูควรจะทำตนเป็นที่ปรึกษา ช่วยแนะนำในการวางแผนการเรียน ถ้ามีผู้เรียนจำนวนน้อย ครูอาจเป็นที่ปรึกษาให้แก่แต่ละคน แต่ถ้าผู้เรียนมาก อาจใช้วิธีการเป็นกลุ่ม หรือพบปะกับตัวแทนหรือคณะกรรมการ โดยผู้เรียนรู้สึกว่าเขาได้มีส่วนร่วมในการวางแผน ในการวางแผนการเรียน การแปลความต้องการ ความจำเป็นของผู้เรียนที่ได้จากการตรวจสอบมาแล้ว มากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ที่เฉพาะของการเรียนแต่ละเรื่อง ระบุขอบข่าย วิธีการเรียน การประเมินความก้าวหน้า เป็นงานที่จะต้องทำร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า ในการวางแผนการเรียนการสอนศิลปศึกษา สำหรับผู้สูงอายุ ควรมีการวางแผนอย่างรัดกุม โดยผู้สอนต้องจัดสิ่งแวดล้อมทางการเรียนให้เหมาะสม สำนวญวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนรู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการ

วางแผนการเรียนการสอน รวมทั้งหาวิธีการที่เหมาะสมที่จะนำเอาความรู้สึกในทางบวกของผู้สูงอายุมาส่งเสริมการสอนให้ได้ผลดีขึ้น โดยผู้สอนต้องพยายามเปลี่ยนภาพพจน์ที่ไม่ดีจากประสบการณ์ในทางลบจากชีวิตในโรงเรียนที่ผ่านมา ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการศึกษา ให้กลายเป็นความรู้สึกในทางบวก เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุประสบความสำเร็จและเกิดความภาคภูมิใจในตนเองว่าเป็นคนมีคุณค่า

7.2 ขั้นตอนการวางแผนการเรียนการสอน

Brundage และ Mackeracher (1980) ได้เสนอขั้นตอนการวางแผนการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่ไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 : ประเมินความต้องการ (Assessing Needs) เป็นขั้นตอนการประเมินความต้องการของผู้เรียน ผู้สอนต้องสามารถรวบรวมความต้องการเหล่านั้นไปใช้ในการวางแผนการสอน และค้นหาความต้องการร่วม (Common Denominators) ระหว่างกลุ่มของผู้เรียน บางครั้งความต้องการดังกล่าวถูกประเมินผ่านการสำรวจ (Survey) แต่ถ้ากระบวนการรวบรวมข้อมูล (Data collection process) เป็นไปอย่างเชื่องช้า ผู้เรียนอาจเปลี่ยนความต้องการไปจากเดิม ก่อนที่โปรแกรม (Program) การเรียนการสอนซึ่งตอบสนองความต้องการเดิมจะเป็นรูปร่างขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 : กำหนดวัตถุประสงค์ (Establishing Objectives) ผู้สอนต้องมีวัตถุประสงค์สำหรับการสอน และผู้เรียนต้องมีวัตถุประสงค์สำหรับการเรียน ผู้สอนจะต้องบอกกล่าวให้ผู้เรียนทราบวัตถุประสงค์ ค่านิยม (Values) และความคาดหวัง (Expectations) ของผู้สอนอย่างชัดเจนและแจ่มแจ้ง ณ จุดเริ่มต้นของโปรแกรม ทั้งผู้สอนและผู้เรียนจะต้องเห็นพ้องต้องกัน (Commitment) สำหรับวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นผ่านการวางแผนการสอนร่วมกัน วัตถุประสงค์ที่ผู้สอนไม่ให้การสนับสนุนจะไม่ถูกนำไปใช้ในการสอน วัตถุประสงค์ที่ผู้เรียนไม่ให้การสนับสนุนก็จะไม่ถูกนำไปเรียน และวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นจำเป็นจะต้องได้รับการสนับสนุนจากบุคคลที่มีอำนาจในทุกระดับชั้น และจำเป็นจะต้องมีคุณค่าทั้งในด้านความกระตือรือร้นและความแน่นอนน่าเชื่อถือ สิ่งที่ยากที่สุดคือ การพัฒนาวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ซึ่งจะนำไปสู่การประเมินผลในเวลาต่อมา

ขั้นตอนที่ 3 : กำหนดกิจกรรมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือการเรียนรู้ (Designing Activities to effect Change or Learning) เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้ร่วมกิจกรรมเกิดการเรียนรู้ โดยมีเงื่อนไขบางประการซึ่งมีความสำคัญต่อการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ประสบผลสำเร็จ ดังนี้

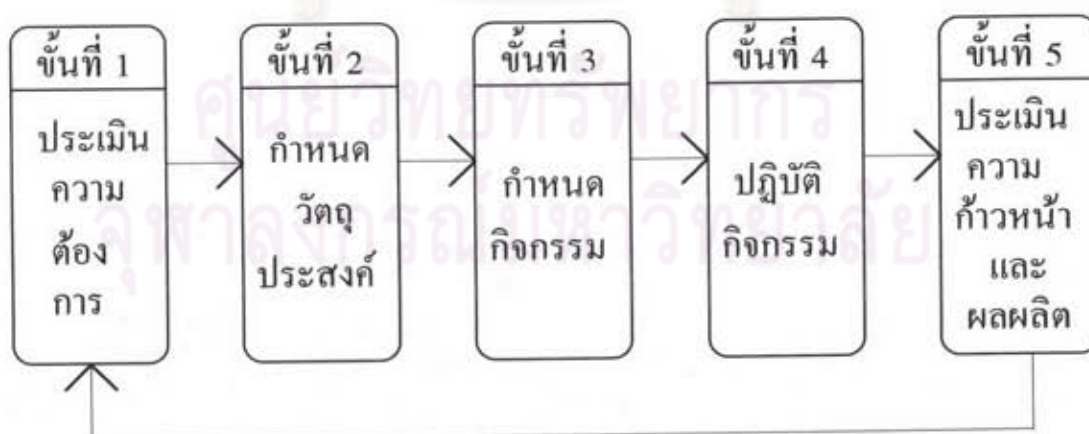
- (1) การวางแผนการสอน ควรพิจารณาและรวบรวมทรัพยากร แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่คิดว่าจำเป็นและจะต้องใช้ในกิจกรรม
- (2) กิจกรรมที่จะจัดขึ้น ควรแสดงให้เห็นแนวโน้มว่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่า และสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนได้ในทิศทางที่กำหนดไว้ (Desired Direction)
- (3) กิจกรรมควรประกอบด้วยกฤษฎีและเทคนิคการเรียนรู้ (Learning Styles) หลายแบบ
- (4) กิจกรรมควรสอดแทรกการประเมินความก้าวหน้าตาม วัตถุประสงค์และการให้ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) อย่างสม่ำเสมอ
- (5) กิจกรรมที่จะจัดควรเป็นไปในลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียนได้รับ ประสบการณ์ในเรื่องการจำแนก (Differentiating) ถ่ายทอด แปรรูป (Transforming) และ บูรณาการความรู้ (Integrating)
- (6) กิจกรรมที่จะจัดขึ้น จะต้องเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ (Analysis) และสังเคราะห์ (Synthesis) ความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนด้วยความต้องการ ร่วม (Common Denominators)
- (7) กิจกรรมควรเป็นไปในลักษณะที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทดลอง พฤติกรรมใหม่ ๆ
- (8) กิจกรรมที่จะจัดขึ้น ควรพิจารณาถึงเรื่องการสร้างบรรยากาศ เพื่อการเรียนรู้ การทบทวน และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสนใจของบุคคล ของ กลุ่ม และการวางแผนต่อไปในอนาคต

ขั้นตอนที่ 4 : ปฏิบัติตามกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ (Implementing Desired Activities) ความสำเร็จของขั้นตอนนี้ขึ้นอยู่กับ การวางแผน (Planning) ทักษะ

(Skills) และความเห็นพ้องต้องกัน (Commitment) ของผู้สอนและผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 : ประเมินความก้าวหน้าและผลผลิต (Assessing Progress and Outcomes) เป็นการประเมินกิจกรรมการเรียนรู้ ทั้งเมื่อตอนเริ่มต้นกิจกรรม (Formative Evaluation) และเมื่อกิจกรรมเสร็จสมบูรณ์ตามโปรแกรมแล้ว (Summative Evaluation) ว่า กิจกรรมการเรียนรู้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือเป็นไปในทิศทางที่วางไว้เพียงใด ข้อมูลป้อนกลับนี้จะนำไปสู่ความรู้สึกว่าทำได้สำเร็จ (Feeling of Success) การประเมินความต้องการสำหรับการเรียนรู้ครั้งต่อไป และความรู้สึกว่าน่าพอใจ ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นจะเป็นการเสริมแรง (Reinforcing) และการกระตุ้นเร่งเร้า (Motivating) การประเมินครั้งใดก็ตาม จะต้องขึ้นอยู่กับ การเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กับความคาดหวังที่ได้มาตรฐาน (Standardized Expectation)

จากการศึกษาเกี่ยวกับการวางแผนการเรียนการสอนศิลปศึกษาและการวางแผนการเรียนการสอนสำหรับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ข้างต้นสรุปได้ว่า การวางแผนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ 5 ขั้นตอน ของ Brundage และ Mackeracher (1980) มีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้ในการวางแผนการเรียนการสอนศิลปศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งสามารถแสดงขั้นตอนการวางแผนการเรียนการสอนเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

7.3 การประเมินความต้องการของผู้สูงอายุ

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับความต้องการของผู้เรียน จะต้องนำมาจัดเรียงไว้ อย่างถูกต้องตามความต้องการ นอกจากนี้ เรื่องราวเหล่านี้จะต้องจัดให้อยู่ในรูปของความ ต้องการทางด้านความรู้ ความชำนาญ การให้คุณค่า หรือการรวมเอาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เข้า ด้วยกัน ทั้งนี้ จะช่วยให้ผู้สอนสามารถแสวงหาเนื้อหาที่ควรให้เพิ่มเติมแก่ผู้เรียนที่เป็น ผู้ใหญ่ ประสบการณ์ที่ควรจัดให้เหมาะสม ตลอดจนการประเมินผลที่ดีได้ (ดาร์กเคนวาลด์ และ เมอร์เรียน, 2530)

ในเรื่องความสนใจหรือความต้องการในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ Thomdike (1928) พบว่า ความสนใจในการเรียนรู้เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อ ผลรวมของการเรียนรู้ การที่ผู้สูงอายุเรียนรู้ได้น้อยกว่าที่ควรจะเป็นนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ ความบกพร่องเกี่ยวกับความสนใจ และการสังเกต ดังนั้น การสำรวจหาความต้องการของ ผู้เรียน เพื่อนำไปจัดทำวัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนการสอนสำหรับผู้สูงอายุ จึงเป็น สิ่งจำเป็นและเป็นบันไดขั้นแรกที่จะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ อันอาจจะเกิดขึ้นได้ในภายหลัง ทั้งยังจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้นที่จะเรียนและเข้าร่วมเรียนด้วยความสนใจ แห่ต่าง ๆ ที่นักการศึกษาจะต้องเข้าไปสำรวจความสนใจของผู้สูงอายุ คือ ศึกษาจากตัว ผู้สูงอายุเอง วิธีการศึกษาทำได้โดยการสังเกต สัมภาษณ์ ซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลแบบไม่เป็น ทางการ (สุจิต ศิลารักษ์, 2527) ในเรื่องการจัดกลุ่มสนใจนั้นมีประโยชน์มาก ซึ่งหลักการ จัดกลุ่มสนใจจะต้องเป็นความสนใจของผู้เรียนเท่านั้น ไม่ใช่จัดตามความสนใจของผู้สอน (วิชชุดา หุ่นวิไล, 2532) และบุคคลจะประสบผลสำเร็จสูงสุดในการเรียนรู้ได้ หากเป็น บุคคลที่สนใจการเรียนรู้ด้วยความสุข ความพอใจ และเป็นบุคคลที่สนใจในกิจกรรมเพื่อการ คบหาสมาคม เพื่อความเพลิดเพลินและผ่อนคลายอารมณ์ (Houle, 1961)

จึงอาจจะสรุปได้ว่า การสำรวจหาความต้องการของผู้สูงอายุเกี่ยวกับการ เรียนการสอนศิลปศึกษานั้นเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะนอกจากจะช่วยแก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ในภายหลังแล้ว ยังช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดความกระตือรือร้นที่จะเรียนและเข้าร่วมกิจกรรมการ เรียนการสอนด้วยความสนใจ เนื่องจากกิจกรรมที่จัดขึ้นสอดคล้องกับความต้องการของตน

7.4 การกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนการสอน

สมบุรณ์ ศาลาชีวิน (2526) กล่าวว่า การกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมที่นิยมใช้กันในการสอนในระบบโรงเรียนตามทฤษฎีของ Mager ไม่เป็นที่นิยมใช้ในการสอนผู้ใหญ่ เพราะในการสอนผู้ใหญ่จะเน้นที่ความต้องการของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้กำหนด เป็นผู้ตัดสินใจทางการเรียนของตนเอง ครูเป็นที่ปรึกษา ร่วมคิด ร่วมวางแผน กระบวนการพิจารณากำหนดวัตถุประสงค์เป็นวิธีทางจิตวิทยา ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น ทฤษฎีการให้คำปรึกษาของ Carl R. Rogers แต่การจำแนกวัตถุประสงค์ตามประเภทของพฤติกรรมตามแนวของ Gagne หรือของ Bloom ก็อาจเป็นประโยชน์ เพื่อจะได้จัดสถานการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับพฤติกรรมที่เป็นเป้าหมายแต่ละประเภท เช่น การจำแนกวัตถุประสงค์ของการสอนเป็นประเภทความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะ ทศนคติ ความสนใจ ค่านิยม แยกกัน โดยสมบุรณ์ ศาลาชีวิน ได้เน้นว่า ในการตั้งวัตถุประสงค์ของการสอน ควรคำนึงถึงความต้องการและสภาพแวดล้อมของผู้เรียนแต่ละคน โดยผู้สอนต้องพยายามสำรวจความสนใจ ความต้องการร่วมกันของกลุ่มผู้เรียน พอ ๆ กับการคำนึงถึงความสามารถของผู้เรียน

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า การกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนการสอน ศิลปศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ จะเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการจัดสถานการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับพฤติกรรมที่เป็นเป้าหมายเฉพาะของการเรียนแต่ละเรื่อง

7.5 การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน

ผลสรุปของทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) ซึ่งพัฒนามาจากการศึกษาวิเคราะห์ของ Havighurst (1966 - 1968 อ้างถึงในสาส์ พิณศิริ, 2536) แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมปฏิบัติอยู่เสมอ ๆ จะมีบุคลิกกระฉับกระเฉง การมีภารกิจอย่างสม่ำเสมอ จะทำให้มีความพึงพอใจในชีวิต และปรับตัวได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่ปราศจากกิจกรรมหรือบทบาทหน้าที่ อีกทั้ง ผู้สูงอายุที่สามารถดำรงกิจกรรมทางสังคมไว้ได้ จะเป็นผู้มีความพึงพอใจในชีวิตสูง มีภาพพจน์เกี่ยวกับตนเอง (Self Image) ในด้านบวก (Decker, 1980)

Bergevin (1966 อ้างถึงในอุ๋นตา นพคุณ, 2527) กล่าวว่า การนำผลที่ได้มาจากประเด็นความสนใจของผู้สูงอายุ มาวิเคราะห์แยกเป็นส่วนต่าง ๆ จึงจะเรียกว่า "เนื้อหา" ของกิจกรรม

Johnstone และ Rivera (1965 อ้างถึงในดาร์คเคนวาลด์ และ เมอร์เรียน, 2530) ได้สำรวจเกี่ยวกับกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่เป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ.1962 พบว่า จุดเน้นสำคัญในการศึกษาผู้ใหญ่อยู่ที่ภาคปฏิบัติมากกว่าวิชาการ การนำไปใช้มากกว่าทฤษฎี ทักษะมากกว่าความรู้ และข้อมูลข่าวสาร เนื้อหาที่จะเป็นประโยชน์โดยตรงในการปฏิบัติการกิจ และหน้าที่ในชีวิตประจำวัน มีความสำคัญที่สุดในกิจกรรมต่าง ๆ ดังนั้น การศึกษาผู้ใหญ่ที่จัดขึ้นจึงไม่ควรเน้นด้านวิชาการมากเกินไป

ดาร์คเคนวาลด์ และ เมอร์เรียน (2530) ได้สรุปไว้ว่า การเรียนรู้ที่ได้ผลสูงสุดจะเกิดขึ้นได้ บทเรียนควรเริ่มจากง่ายไปหายาก หรือจัดตามแนวความคิดรวบยอดที่สัมพันธ์กัน จุดเริ่มต้นในการจัดระเบียบความรู้สำหรับผู้เรียนผู้ใหญ่ คือ จัดการให้มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์และความรู้ในอดีตของผู้ใหญ่นั้นเอง และสิ่งที่ทำทนายสำหรับผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ การหาวิธีที่จะทำให้เนื้อหาสอดคล้องกับประสบการณ์และความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ องค์ประกอบด้านสภาพแวดล้อมจึงมีผลต่อการปฏิบัติการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก

จากการศึกษาเกี่ยวกับการกำหนดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุข้างต้น อาจสรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุควรจัดจากง่ายไปหายาก และควรเชื่อมโยงความรู้ใหม่กับสิ่งที่เรียนรู้แล้ว ดังนั้น หลักการจัดกิจกรรมศิลปศึกษาเพื่อส่งเสริมการรับรู้ทางศิลปศึกษาของ McFee (1977) ที่เน้นการจัดกิจกรรมด้วยการฝึกมองเห็นตามที่ปรากฏจริง การมองจากมุมมองและสภาวะที่หลากหลาย การมองสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว การเสริมสร้างจินตนาการ โดยจัดให้กิจกรรมเหล่านี้สัมพันธ์กับคุณลักษณะต่าง ๆ ในองค์ประกอบศิลป์ นำไปสู่การสร้างงานกิจกรรมศิลปะ และประการที่สำคัญ คือ กิจกรรมเหล่านี้เน้นให้ผู้สอนคำนึงถึงสื่อและวัสดุอุปกรณ์ที่เตรียมให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติ ต้องเหมาะสมกับผู้เรียน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จ จึงเป็นหลักการจัดกิจกรรมศิลปศึกษาที่เหมาะสมสำหรับ

การนำมาปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนศิลปศึกษา ที่มีผลต่อการรับรู้ทางศิลปศึกษาของผู้สูงอายุ โดยผู้สอนจะต้องเป็นผู้จัดเตรียมสื่อและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ให้พร้อม เลือกใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน

7.6 การปฏิบัติกิจกรรม

อุ๋นตา นพคุณ (2527) กล่าวว่า การกำหนดคาบเวลาเรียนของผู้สูงอายุ จะต้องพิจารณาถึงช่วงความสนใจของผู้สูงอายุเป็นสำคัญ จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการบรรยายพบว่าผู้สูงอายุมีช่วงเวลาสนใจสูงมากประมาณ 20-30 นาทีแรก แล้วค่อย ๆ ลดลงมา จึงควรหยุดพักในช่วงชั่วโมงของการสอน และไม่ใช่เทคนิคการบรรยายอย่างเดียว แต่ควรใช้เทคนิคอื่น ๆ ประกอบด้วย

ดังนั้น ในการปฏิบัติกิจกรรมของผู้สูงอายุ ผู้สอนควรจะใช้สื่อการสอน ประกอบการอธิบายให้ความรู้ในหัวเรื่องที่จะทำการสอน โดยใช้เวลาไม่เกิน 20 นาที แล้วหยุดพักเพื่อให้ผู้เรียนจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ในการปฏิบัติงาน หลังจากนั้น จึงให้ผู้เรียนใช้วัสดุอุปกรณ์ลงมือปฏิบัติกิจกรรมด้วยตนเองจนกว่าจะแล้วเสร็จ และอนุญาตให้มีการพักในชั่วโมงตามความเหมาะสมของสภาพการเรียนที่เกิดขึ้น ในชั้นเรียน

7.7 การประเมินความก้าวหน้าและผลผลิต

สำหรับการประเมินผลการเรียนสำหรับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ นั้น สมบูรณ์ ศาลาชีวิน (2526) กล่าวว่า การประเมินผลการเรียนตามวิธีที่เขยทำกันในการศึกษาในระบบ คือ การที่ครูเป็นผู้ตัดสินฝ่ายเดียว หรือให้ลำดับขั้นคะแนนเป็นเกรด เอ บี ซี เป็นวิธีการที่ผู้ใหญ่รู้สึกไม่พอใจมากที่สุด มีความรู้สึกว่าถูกกระทำเชิงเด็ก ต้องถูกตัดสินพิจารณาจากผู้อื่น เป็นการไม่ให้ความเคารพนับถือกันและเป็นการต้องพึ่งผู้อื่น เพราะฉะนั้น ในหลักการศึกษผู้ใหญ่ พยายามจะใช้วิธีการให้ผู้เรียนประเมินผลตนเอง โดยครูพยายามที่จะให้ผู้เรียนพบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความก้าวหน้าในการศึกษาว่าตนเองได้บรรลุวัตถุประสงค์เพียงไรแล้ว และโดยวิธีการเช่นนี้ ผู้สอนจะได้ทราบจุดอ่อน จุดแข็งของกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยว่า ได้ช่วยให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จแค่ไหน การประเมินผลจึงเป็นการทำ

ร่วมกันระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน เช่นเดียวกับขั้นตอนอื่น ๆ ของการเรียน

จากการศึกษาเกี่ยวกับการประเมินผลทางศิลปศึกษา อาจสรุปได้ว่า วิธีการประเมินผลความก้าวหน้าและผลผลิตของการเรียนการสอนศิลปศึกษาที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ควรจะดำเนินการด้วยวิธีดังต่อไปนี้

(1) ประเมินความรู้ เป็นการประเมินว่าผู้สูงอายุมีความรู้ในเนื้อหาที่สอนอย่างไร โดยการใช้แบบสอบถามทำการประเมินความรู้ในการปฏิบัติงานของผู้สูงอายุแต่ละคน ทั้งก่อนและหลังการเรียนการสอน

(2) ประเมินพฤติกรรมในด้านกระบวนการในการปฏิบัติงาน เป็นการประเมินว่า ผู้สูงอายุสามารถทำงานได้บรรลุตามขั้นตอนที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยทำการสังเกตพฤติกรรม และบันทึกพฤติกรรมการทำงานของผู้สูงอายุแต่ละคน ลงในแบบสังเกตพฤติกรรมด้านกระบวนการในการปฏิบัติงาน

(3) ประเมินพฤติกรรมในด้านลักษณะนิสัยในการปฏิบัติงาน เพื่อจะได้เข้าใจพฤติกรรมและการตอบสนองของผู้สูงอายุ โดยทำการสังเกตพฤติกรรม และบันทึกพฤติกรรมการทำงานของผู้สูงอายุแต่ละคน ลงในแบบสังเกตพฤติกรรมด้านลักษณะนิสัยในการปฏิบัติงาน

(4) ประเมินผลงาน โดยใช้เกณฑ์ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในแต่ละแผนการสอนทำการประเมินผลงาน และบันทึกลงในแบบตรวจผลงาน

จิตรกรรมกับผู้สูงอายุ

ในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรมกับผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับจิตรกรรมกับผู้สูงอายุในด้านค่านิยมของจิตรกรรมและความสำคัญของจิตรกรรมที่มีต่อผู้สูงอายุ ดังนี้

1. ค่านิยมของจิตรกรรม

จิตรกรรม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Painting" นักวิชาการศิลปศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ให้ความหมายของจิตรกรรมไว้ ดังนี้

สุชาติ เกาทอง (2532) ให้ความหมายว่า จิตรกรรมเป็นทัศนศิลป์ (Visual Arts) รูปแบบหนึ่ง โดยโครงสร้างทางกายภาพของตัวมันเองเป็นศิลปะกินระนาบเนื้อที่ (Space Art) และมีลักษณะเป็น 2 มิติ คือ มีความกว้าง และความยาว จิตรกรรมในความหมายอาจมีความเข้าใจที่แตกต่างออกไปอีก กล่าวคือ การวาดภาพ การวาดรูป การเขียนภาพ การระบายสี เป็นต้น

น. ณ ปากน้ำ (2531) ให้ความหมายว่า จิตรกรรม คือ การเขียนภาพ การใช้สี การระบายสี เป็นภาพสีที่ประกอบด้วยน้ำหนัก จะใช้วัสดุอะไรเป็นตัวระบายหรือเชื่อมโยงความคิดให้เกิดอารมณ์พวยพุ่งเป็นใช้ได้ทั้งนั้น

พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ (2530) ให้ความหมายว่า จิตรกรรม คือ ภาพที่ศิลปินแต่ละบุคคลสร้างขึ้น ด้วยประสบการณ์ทางสุนทรียภาพและความชำนาญ โดยใช้สีชนิดต่าง ๆ เช่น สีน้ำ สีน้ำมัน สีฝุ่น ฯลฯ เป็นสื่อกลางในการแสดงออกถึงเจตนาในการสร้างสรรค์ การสร้างงานจิตรกรรมจะสร้างบนพื้นระนาบเป็นส่วนใหญ่ เช่น กระดาษ ผ้า แผ่นไม้ ผนัง เพดาน ซึ่งศิลปินอาจเลือกเขียนภาพบุคคล พืช สัตว์ ทิวทัศน์ เหตุการณ์ เป็นต้น งานจิตรกรรมตามความหมายโดยตรง หมายถึงงานที่ใช้ แปรง พู่กันหรือเกรียง เป็นเครื่องมือในการป้ายหรือระบายสี แต่ปัจจุบันได้พัฒนาไปใช้เครื่องพ่นสี และเครื่องมืออื่น ๆ เพื่อสร้างสรรค์งานให้ก้าวหน้าต่อไปไม่สิ้นสุด

วิรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์ (2527) ให้ความหมายว่า จิตรกรรม คือ ศิลปะของการเขียนภาพ ระบายสี หรือลำดับสีลงบนพื้นที่ ให้เกิดเป็นภาพ แลดูงดงามเหมือนธรรมชาติ หรือแลดูงดงามตามมโนภาพที่ศิลปินคิดฝันขึ้น การแสดงออกด้วยการใช้เส้น รูปทรง และพื้นผิว โดยการใช้สีได้เหมาะสมจะมีคุณค่าทางสุนทรียภาพ ช่วยให้ผู้ดูเกิดความรับรู้ในความงาม วัสดุที่ใช้ในการสร้างสรรค์งานจิตรกรรม ได้แก่ สี ซึ่งอาจเป็นสีน้ำ สีน้ำมัน สีฝุ่น หรือสีพวกสารสังเคราะห์ เช่น Acrylic Resin และ Polyvinyl Acetate ซึ่งเป็นสี

แห้งเร็ว ใช้งานง่าย และสวยงาม อุปกรณ์ที่ใช้ในการเขียนส่วนใหญ่นิยมพู่กัน แต่ศิลปินอาจจะใช้อุปกรณ์อื่น ๆ ได้ตามความถนัดและเทคนิคที่ต้องการ ขนาดของภาพเขียนมีขนาดต่าง ๆ กัน แล้วแต่ความต้องการและความเหมาะสม ภาพที่ถือว่าเป็นภาพหลักของจิตรกรรม คือ ภาพเหมือนจริง (Realistic Painting) ภาพภูมิประเทศ (Landscape Painting) ภาพนามธรรม (Abstract Painting) ภาพคนเขียนครึ่งตัว (Portrait Painting) ภาพจินตนาการ (Imaginative Painting) และภาพหุ่นนิ่ง (Still Life Painting) และวิรัตน์ พิชญ์ไพฑูรย์ (2524) ได้กล่าวว่า พื้นผิวที่ใช้เขียนนั้นจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของสี ถ้าเป็นสีน้ำ นิยมใช้เขียนบนพื้นผิวของกระดาษที่มีความหนาและมีพื้นผิวก่อนข้างหยาบ สีน้ำมันนิยมเขียนบนพื้นผิวไม้หรือผ้าใบที่ซึงกับกรอบเรียกว่า แคนวาส (Canvas) สำหรับไม้หรือแผ่นผ้าใบนั้นมักจะลงสีพื้นก่อน ซึ่งเรียกว่า กราวด์ (Ground) สีพื้นมักจะใช้สีขาวสำหรับลงพื้น โดยเฉพาะเพราะจะมีพื้นผิวที่สะอาดและหยาบ สะดวกในการเขียนและลงสี และจะช่วยให้ภาพมีความทนทาน

ชลอ พงษ์สามารถ (2524) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จิตรกรรม คือ การเขียนภาพระบายสี เกิดจากกรรมวิธีที่แสดงออกต่าง ๆ กัน คือ ระบาย ป้าย ทา ขูดขีด ทำให้เกิดเป็นเส้น รูปร่าง รูปทรง สีผิว ใช้วัสดุหลายชนิด เช่น กระดาษ ผ้า ไม้ พู่กัน แปรง เกรียงสี เป็นต้น จิตรกรรมมีลักษณะเป็นทาง 2 มิติ แสดงออกทางพื้นระนาบ คือ กว้างและยาว (มิติที่ 3 เกิดจากความรู้สึกของผู้ดู) จิตรกรรมใช้สีหลายชนิด

(1) สีน้ำ (Water Colour) มีลักษณะโปร่งแสง ผสมน้ำ ละลายโดยไม่มีเนื้อสี ใช้ระบายบนกระดาษ และวัสดุที่ไม่มีความมัน

(2) สีฝุ่น (Tempera Colour) มีลักษณะทึบแสง ผสมน้ำ น้ำกาว บางคนใช้น้ำมันผสมใช้แทนสีน้ำมันก็ได้ มีเนื้อสี ใช้ระบายบนผ้า กระดาษ ไม้ ผนัง ถ้าเขียนบนผนังที่ฉาบปูนแห้งสนิท เรียก Mural Painting ถ้าเขียนบนผนังปูนเปียก เรียก Fresco

(3) สีน้ำมัน (Oil Colour) ทึบแสง เนื้อสีหนา ผสมน้ำมันลินสีด (น้ำมันสน) เขียนบนไม้ ผ้าใบ ฯลฯ

(4) สีเทียน (Crayon) สีชอล์ก (Chalk) ทึบแสง เป็นแท่ง สีเลอะง่าย

อารี สุทธิพันธุ์ (2520) ให้ความหมายว่า จิตรกรรม หมายถึง การระบายสี การใช้สีหรือการกระทำด้วยสี โดยใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ที่เหมาะสม เพื่อถ่ายทอดพฤติกรรม ให้เป็นสารรูป หรือความรู้สึก ซึ่งจิตรกรรมมีส่วนเกี่ยวข้องกับ

Canaday (1980) ให้ความหมายของจิตรกรรมว่า เป็นการระบายชั้นของสี ลงบนพื้นระนาบรองรับ เป็นการจัดรวมกันของรูปทรงและสี เป็นโครงการเฉพาะตัวของ ศิลปินผู้สร้างผลงาน เป็นถ้อยแถลง หรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นถ้อยแถลงเพียงบางส่วนของ ปรัชญาแห่งยุคสมัยซึ่งแสดงออกในผลงาน และมันสามารถให้ความหมายเหนือสิ่งอื่นใดใน เรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลคนหนึ่งหรือยุค ๆ หนึ่ง ซึ่งมันถูกสร้างขึ้น

Chapman (1978) ให้ความหมายของจิตรกรรมว่า เป็นการแสดงออกของ ความรู้สึกส่วนบุคคล และเป็นรูปแบบศิลปะที่ทำโดยเจตนา และมีความสนุกเพลิดเพลิน

จากการให้ความหมายของจิตรกรรมข้างต้น จึงอาจสรุปได้ว่า จิตรกรรมเป็น ทัศนศิลป์รูปแบบหนึ่ง เป็นภาพระบายสีซึ่งผู้สร้างสรรค์งานจิตรกรรมได้ใช้ความรู้สึกส่วน บุคคลสร้างขึ้น โดยใช้สี กรรมวิธี และวัสดุอุปกรณ์ที่แตกต่างกัน ลงบนพื้นระนาบที่เห็นว่า เหมาะสม ทำให้เกิดเป็นภาพที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพ

2. ความสำคัญของจิตรกรรมที่มีต่อผู้สูงอายุ

ในบรรดางานศิลปะประเภททัศนศิลป์ (Visual Arts) จิตรกรรมเป็นกิจกรรม ที่เปิดกว้างในทางปฏิบัติมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้สูงอายุ มืออาชีพหรือมือสมัครเล่น แพทย์หรือนักมวย ผู้ป่วยหรือคนปกติ ทุกคนทำงานจิตรกรรมได้ และประจักษ์ได้ชัดเจนว่า เป็นการทำให้ตนเองเกิดความพึงพอใจมากกว่าจะให้ผู้อื่นเกิดความพึงพอใจ ความ ยืดหยุ่นและความสามารถในการแสดงออกได้รอบตัวของจิตรกรรม ทำให้จิตรกรรม

กลายเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้ผู้คนอุทิศเวลาให้งานศิลปะประเภทนี้ (Feldman, 1967) จิตรกรรมได้รับการพิจารณาเป็นเวลานานแล้วว่า เป็นงานศิลปะที่มีรูปแบบการแสดงความรู้สึกที่ลึกซึ้งได้มากที่สุด (Lowenfeld & Brittain, 1975)

จากการสำรวจของนักการศึกษาศิลปะ Conant และ Randall (1963) ถึงความต้องการในการทำกิจกรรมศิลปะของผู้สูงอายุ พบว่า จิตรกรรมเป็นงานที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุมากที่สุด ซึ่งผู้สูงอายุสามารถเกิดความชำนาญในการฝึกทักษะทางศิลปะจากการสอนจิตรกรรมสีน้ำมันในห้องปฏิบัติการ (Studio Art Skills) และได้รับความพึงพอใจจากการเรียนรู้จิตรกรรม (Dawson, 1962)

จากการศึกษาคำนิยามและความสำคัญของจิตรกรรมที่มีต่อผู้สูงอายุ อาจกล่าวได้ว่า จิตรกรรมเป็นกิจกรรมศิลปศึกษาประเภทหนึ่งที่มีความเหมาะสมกับผู้สูงอายุ เนื่องจากมีกระบวนการสร้างสรรค์ไม่ซับซ้อน เนื้อหากว้างไม่จำกัด ยืดหยุ่นได้ มีเทคนิควิธีมากมาย ช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ให้ความเพลิดเพลิน ผู้เรียนสามารถเลือกวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมขีดเขียน ระบายสีลงบนพื้นระนาบอย่างอิสระ แสดงอารมณ์ ความรู้สึกโดยตรงได้มากที่สุด และไม่ต้องใช้ทักษะสูงมากนักเมื่อเทียบกับกิจกรรมศิลปะอื่น ๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศไทย

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยในประเทศไทยพบว่า จนถึงปัจจุบัน ยังไม่มีการวิจัยทางด้านศิลปศึกษากับผู้สูงอายุ การค้นคว้าข้อมูลจำเป็นต้องศึกษาจากสภาพการณ์จริงและการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในด้านอื่น ๆ รวมทั้งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้ทางศิลปศึกษาและการสอนศิลปศึกษาที่จำเป็น เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดการสอนจิตรกรรมที่มีผลต่อการรับรู้ทางศิลปศึกษา สำหรับผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค ซึ่งมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

สมใจ สิทธิชัย (2536) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาเกณฑ์การประเมินภาคปฏิบัติวิชาศิลปศึกษา หน่วยการเขียนภาพระบายสี ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาและนำเสนอเกณฑ์การประเมินภาคปฏิบัติวิชาศิลปศึกษา หน่วยการเขียนภาพระบายสี ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) กลุ่มตัวอย่างมี 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ประกอบด้วย นักวิชาการด้านศิลปศึกษา 2 คน นักวัดและประเมินผล 2 คน ครูศิลปศึกษาระดับประถมศึกษา 2 คน (2) กลุ่มครูศิลปศึกษาระดับประถมศึกษา ผู้ทดลองใช้เกณฑ์การประเมินที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้น 6 คน และ (3) กลุ่มนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จากโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร 231 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบทดสอบ แบบสังเกตพฤติกรรมด้านกระบวนการในการปฏิบัติงาน และด้านลักษณะนิสัยในการปฏิบัติงาน แบบตรวจผลงาน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์ค่าสถิติแบบบรรยาย ผลการวิจัยพบว่า แบบทดสอบด้านความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงานเขียนภาพระบายสี มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 15 แบบสังเกตพฤติกรรมด้านกระบวนการในการปฏิบัติงานเขียนภาพระบายสี มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 30 แบบสังเกตพฤติกรรมด้านลักษณะนิสัยในการปฏิบัติงานเขียนภาพระบายสี มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 20 และแบบตรวจผลงานภาพเขียนระบายสี มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 35

สาตี เพ็ญสิริ (2536) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนนอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบและทดสอบประสิทธิภาพของรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนนอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดสงขลา มีสมมติฐาน คือ หลังการทดลองใช้รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนนอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ รูปแบบการจัดกิจกรรมที่พัฒนาขึ้นสามารถสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้สูงอายุได้ วิจัยดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน คือ 1) ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับทฤษฎีและความต้องการของผู้สูงอายุ 2) สร้างรูปแบบและ

ปรับปรุงรูปแบบก่อนการทดลองใช้ 3) ทดลองใช้รูปแบบ 4) ประเมินผลเพื่อปรับปรุงรูปแบบ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป อาศัยอยู่ในจังหวัดสงขลา การนำเสนอรูปแบบจัดกิจกรรมในลักษณะบูรณาการ โดยวิธีบรรยาย อภิปรายกลุ่ม ศึกษาดูของจริงในพื้นที่เป็นเวลา 3 วัน 2 คืน มีเนื้อหาคลุมวัตถุประสงค์ใน 3 ด้านคือ 1) ด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ 2) ความมั่นคงทางจิตใจ และ 3) ด้านการมีส่วนร่วมในสังคม ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการกลุ่มทำให้ผู้สูงอายุกล้าแสดงออกและตัดสินใจร่วมกันภายในกลุ่ม ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจต่อรูปแบบมากที่สุดผ่านเกณฑ์การประเมินตั้งแต่ 2.50 เป็นไปตามสมมติฐานการวิจัย ถือว่ารูปแบบดังกล่าวมีประสิทธิภาพ ผู้สูงอายุมีความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมในด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ในด้านความมั่นคงทางจิตใจ ไม่แตกต่างกัน ส่วนกิจกรรมในด้านการมีส่วนร่วมในสังคมมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ฉันทนา กาญจนพณี (2530) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการร่วมกิจกรรมกับอัตมโนทัศน์ของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการร่วมกิจกรรมกับอัตมโนทัศน์ของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเพศ สถานภาพสมรส และลักษณะครอบครัวของผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน กับการร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุ และอัตมโนทัศน์ของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้สูงอายุซึ่งเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร 3 แห่ง และ/หรือเป็นผู้สูงอายุที่มารับการบริการตรวจรักษาโรคที่คลินิกผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร 4 แห่ง จำนวน 380 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีแนวซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง โดยนำไปหาความตรงของเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 8 ท่าน การหาความเที่ยงของแบบสัมภาษณ์การร่วมกิจกรรมและแบบวัดอัตมโนทัศน์ของผู้สูงอายุใช้วิธีการทดสอบซ้ำในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีลักษณะเหมือนกลุ่มตัวอย่าง ระยะเวลาห่างกัน 2 สัปดาห์ ได้ค่าความเที่ยงของแบบสัมภาษณ์การร่วมกิจกรรมเท่ากับ .93 และค่าความเที่ยงของแบบวัดอัตมโนทัศน์เท่ากับ .85 ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาค่าร้อยละ ค่าคะแนนเฉลี่ย คะแนนส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน หาค่าสัมประสิทธิ์

สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ทดสอบค่าไคสแควร์ ทดสอบค่าที วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยระหว่างคู่หลังจากการทดสอบความแปรปรวนโดยวิธีของเซฟเฟ ในการศึกษาครั้งนี้ตั้งระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ผลการวิจัยพบว่า อัตมโนทัศน์ของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สุขุม บัวมาศ (2530) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความสามารถทางการเรียนศิลปะของผู้เข้ารับการฝึกอบรมในโครงการอบรมศิลปะสำหรับบุคคลภายนอก วิทยาลัยช่างศิลป์ กรมศิลปากร มีวัตถุประสงค์เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ กับความสามารถทางการเรียนศิลปะ กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้เข้ารับการฝึกอบรมในโครงการอบรมศิลปะสำหรับบุคคลภายนอก วิทยาลัยช่างศิลป์ กรมศิลปากร รุ่นที่ 6 ปีการศึกษา 2527 จำนวน 82 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบทดสอบวัดพื้นฐานความสามารถทางศิลปะด้านต่าง ๆ คือ พื้นฐานความสามารถทางด้านสี พื้นฐานความสามารถทางด้านรูปทรง พื้นฐานความสามารถทางด้านเส้น แสง และเงา และพื้นฐานความสามารถด้านความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะ ที่ผู้วิจัยร่วมกับผู้เชี่ยวชาญทางศิลปะสร้างขึ้น แบบสอบถามข้อมูลที่เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับตัวแปรต่าง ๆ และแบบวัดทัศนคติต่อวิชาศิลปะของ ปราณีต มาลัยวงษ์ ผลการวิจัยพบว่า จากตัวแปรของการศึกษาทั้งหมด 12 ตัวแปร คือ เพศ อายุ พื้นฐานทางการศึกษา สถิติการขาดอบรม ค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรม ประสบการณ์ทางอาชีพที่เกี่ยวกับศิลปะ ทัศนคติต่อวิชาศิลปะ ความสนใจ และพื้นฐานความสามารถทางศิลปะด้านต่าง ๆ 2 ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถทางการเรียนศิลปะอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 คือ ความสนใจ และพื้นฐานความสามารถทางด้านสี

จากการศึกษางานวิจัยในประเทศไทย พอสรุปได้ว่า ในการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ ควรจัดแบบกระบวนการกลุ่มเพราะสามารถช่วยให้ผู้สูงอายุกล้าแสดงออก และกล้าตัดสินใจ การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุ ช่วยให้อัตมโนทัศน์

ของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์ทางบวกในการเข้าร่วมกิจกรรมศิลปศึกษา ความสนใจของผู้เรียนมีผลต่อการเรียนรู้ สำหรับการเรียนศิลปศึกษา โดยเฉพาะภาคปฏิบัตินั้น หากมีการตั้งเกณฑ์การประเมิน ควรมีน้ำหนักดังนี้ แบบทดสอบความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงาน มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 15 แบบสังเกตพฤติกรรมด้านกระบวนการในการปฏิบัติงาน มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 30 แบบสังเกตพฤติกรรมด้านลักษณะนิสัยในการปฏิบัติงาน มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 20 และแบบตรวจผลงาน มีน้ำหนักของการประเมินร้อยละ 35

2. งานวิจัยในต่างประเทศ

ในต่างประเทศ มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศิลปศึกษากับผู้สูงอายุโดยตรงมานานแล้ว ซึ่งสามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ ดังนี้

Barret (1993) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะและเทพนิยาย : ประตุสู่โลกทัศน์ของผู้สูงอายุเชื้อสายแอฟริกัน-อเมริกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อทดลองโปรแกรมศิลปะสำหรับผู้สูงอายุหลายวัฒนธรรม กลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้สูงอายุชาวแอฟริกัน-อเมริกันที่ Dudley Park Senior Center ในเมือง Athens รัฐ Georgia เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นเทปบันทึกการสัมภาษณ์ วิธีดำเนินการวิจัย ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มผู้ร่วมมือและกลุ่มผู้สังเกตการณ์ จัดรูปแบบบทเรียนสัปดาห์ละครั้ง ใช้เวลาทดลองนาน 8 สัปดาห์ มีการอภิปราย และสัมภาษณ์ผู้ร่วมมือผ่านกระบวนการศึกษา มีการเปรียบเทียบและวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ข้อมูลที่พิจารณาคัดเลือกผ่านเทปการสัมภาษณ์ การบันทึกภาคสนาม และผลงานศิลปะของผู้สูงอายุกลุ่มผู้ร่วมมือ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเน้นความตรงของรูปแบบประสบการณ์ศิลปะเพื่อสนับสนุนการแสดงออกด้านความรู้สึกส่วนบุคคล เน้นประโยชน์ที่แท้จริงของศิลปะและเทพนิยายซึ่งนำไปสู่โลกทัศน์ของผู้สูงอายุแต่ละบุคคล ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าร่วมทดลองสื่อวัฒนธรรมภายใต้การศึกษา และการรวมศิลปะและ

เทพนิยายเข้าด้วยกันนำไปสู่การทบทวนความทรงจำในชีวิตได้ การทดลองนำไปสู่
 ข้อคำถามซึ่งสรุปได้ ดังนี้ 1) อะไรเป็นหัวข้อโปรแกรมสำคัญในการจัดรูปแบบ
 ประสบการณ์ศิลปะสำหรับผู้สูงอายุ ? 2) การศึกษาวัฒนธรรมหลากหลายประเภทใดช่วย
 ให้ผู้สูงอายุเกิดความสนใจ ? 3) ระเบียบวิธีใดที่นักการศึกษาสามารถใช้ประโยชน์ในการ
 นำเสนอศิลปะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในกรณีที่พวกเขาไม่ได้เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมนั้น ?
 4) ประสบการณ์ศิลปะประเภทใด มีนัยต่อการพิจารณาธรรมชาติของผู้เรียน ?

Kahane (1993) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะสำหรับผู้สูงอายุรุ่นใหม่ : การ
 ผูกอบรมให้เกิดการเรียนรู้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผู้สูงอายุรุ่นใหม่และบทบาทของศิลปะ
 ที่เข้าไปมีส่วนในชีวิตในวัยเกษียณอายุของผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ
 ระหว่าง 55 - 65 ปี เป็นผู้ที่มีการตัดสินใจด้วยตนเอง มีวิถีชีวิตที่เป็นอิสระ และประสบ
 ความสำเร็จในอาชีพการงาน ผลการวิจัยพบว่า ศิลปะมีคุณค่าเป็นสื่อช่วยให้ผู้สูงอายุเกิด
 ความภูมิใจ นับถือตนเอง และมีมนุษยสัมพันธ์ระหว่างกัน ผลงานศิลปะของผู้สูงอายุ
 แสดงออกถึงเรื่องราวและประสบการณ์อันมีค่าในอดีต โดยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้ 1) ในการ
 จัดกิจกรรมศิลปะสำหรับผู้สูงอายุ ผู้สอนควรวางแผนการสอน กำหนดวัตถุประสงค์ให้
 ชัดเจนและควรมีทัศนคติที่ดีต่อผู้สูงอายุ 2) นักการศึกษาศิลปะควรคำนึงถึงการนำกิจกรรม
 ศิลปะเข้าไปมีบทบาทในการช่วยผ่อนคลายและให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้สูงอายุ
 3) โปรแกรมที่จัดเพื่อผู้สูงอายุควรมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ครอบคลุมศิลปะแขนง
 ทัศนศิลป์

Rugh (1991) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการแสดงออกด้านทัศนศิลป์ของ
 ผู้สูงอายุหญิง : รูปแบบของคำนิยามและคำอุปมาในการเรียนรู้ในบั้นปลายชีวิต
 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าการแสดงออกทางด้านทัศนศิลป์มีความหมายในชีวิตของ
 ผู้สูงอายุหญิงอย่างไร ตัวอย่างประชากร เป็นผู้สูงอายุหญิง จำนวน 1 คน เครื่องมือที่ใช้ใน
 การวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์อย่างเจาะลึก วิธีดำเนินการวิจัย นำผลงานศิลปะ จำนวนกว่า

200 ชิ้น มาวิเคราะห์ด้วยตัวแปร จำนวน 240 ตัว เพื่อกำหนดโครงสร้างและสัญลักษณ์ให้สัมพันธ์กับสภาพและความต้องการของผู้สูงอายุหญิงที่ได้จากการสัมภาษณ์อย่างเจาะลึก ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้ 1) ความต้องการที่จะถ่ายทอดเรื่องราวพิเศษของตนเอง กับเรื่องราวอื่น ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ 2) มีความต้องการมีส่วนร่วมและมีมิตรสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ 3) ประโยชน์ของศิลปะสามารถช่วยบำบัดและผ่อนคลายความรู้สึกเฉพาะตัว 4) ศิลปะเป็นสื่อทางพุทธิปัญญาและการแสดงออกถึงความรู้สึกทางอารมณ์

Kauppinen (1990) ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับความสามารถทางความคิดและความต้องการทางการศึกษาที่มีต่อผู้สูงอายุ : การแสดงนัยสำหรับศิลปศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบการแสดงนัยบางประการสำหรับศิลปศึกษาเกี่ยวกับ Gerontology ดำเนินการวิจัย โดยศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาความสามารถทางความคิด แรงเสริมพิเศษทางด้านจิตใจ และความต้องการทางการศึกษาของผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุที่แข็งแรงและมีความสามารถพิเศษ สามารถจะพัฒนาตามขั้นตอนได้ การศึกษาศิลปะสามารถช่วยสนับสนุนกระบวนการพัฒนาความสามารถทางความคิดของผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า ถ้าเราสามารถกระตุ้นให้ผู้สูงอายุสามารถแสดงศักยภาพของพวกเขาออกมา เป้าหมายสำคัญของการศึกษาศิลปะอาจจะรวมถึงการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความหมายในประสบการณ์ชีวิตของพวกเขา และการเข้าใจถึงที่อยู่ในวัฒนธรรมของพวกเขา รวมถึงประสิทธิผลในการเข้าใจเกี่ยวกับมนุษยชาติเพิ่มมากขึ้นขึ้น ในรอบทศวรรษ 1980 Gerontology นำมาซึ่งมุมมองใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาการทางความคิดและความต้องการทางการศึกษา ที่มีต่อผู้สูงอายุ ข้อมูลขยายกว้างออกไป มีการปรับเปลี่ยนระเบียบวิธีวิจัย มีการศึกษาระยะยาว และการสืบเสาะทางด้านมนุษยศาสตร์ ความเชื่อที่ว่า ผู้สูงอายุมีความอ่อนแอและชราภาพหมดไป ในการศึกษาวิจัยนี้ Kauppinen มุ่งแสดงนัยสำหรับศิลปศึกษาเพื่อตอบคำถามเหล่านี้ : ผู้สูงอายุคือใคร ? ความสามารถทางความคิดของผู้สูงอายุมีที่ประเภท ? อะไรคือแรงเสริมพิเศษทางด้านจิตใจของผู้สูงอายุ ?

อะไรคือความต้องการทางการศึกษาของผู้สูงอายุ ? และทำอย่างไรศิลปะจึงสามารถเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจของพวกเราเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และการศึกษาทางศิลปศึกษาของผู้สูงอายุ ?

Taylor (1989) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับโปรแกรมศิลปะสื่อทางการเห็น สำหรับผู้สูงอายุที่มีสายตาเสื่อมสภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลขั้นต้นของอายุ เพศ ความเป็นอยู่ และความเสื่อมทางสายตา ที่มีต่อสมรรถภาพส่วนบุคคลของผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่าง เป็นอาสาสมัครจำนวน 27 คน ที่มีสายตาเสื่อมสภาพ มีอายุเฉลี่ย 77 ปี เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเมือง Illinois วิธีดำเนินการวิจัย แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 4 กลุ่ม แต่ละกลุ่มใช้เวลาปฏิบัติศิลปะตามความต้องการของตนเอง นาน 2 ชั่วโมง ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปัญหาของผู้สูงอายุซึ่งอาศัยอยู่อย่างอิสระที่บ้านกับผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในสถานสงเคราะห์คนชรา มีระดับนัยสำคัญเพิ่มขึ้นตามมาตรวัดเฉพาะบุคคล ปัญหาในการได้รับการดูแลในแต่ละวันไม่เพิ่มขึ้นหรือลดลงหลังการใช้มาตรวัดทดสอบเฉพาะบุคคล การฝึกปฏิบัติศิลปะของผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราและผู้สูงอายุซึ่งอาศัยอยู่อย่างอิสระที่บ้านมาถึงระดับมีความมั่นใจในตนเอง หลังการใช้มาตรวัดเฉพาะบุคคล

Davies (1984) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะที่อ่อนโยน (gentle art) สำหรับผู้สูงอายุ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการทดลองใช้ศิลปะในชั้นเรียนกระตุ้นให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับความเพลิดเพลินในสถานสงเคราะห์คนชรา กลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรา จำนวน 6 คน เป็นผู้สูงอายุหญิง 5 คน และผู้สูงอายุชาย 1 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 3 คน และกลุ่มสังเกตการณ์ 3 คน ดำเนินการทดลองโดยการทดลองสอนในห้องสโมสร (Club Room) ทุกสัปดาห์ ๆ ละ 1 ครั้ง ทุกเช้าวันศุกร์ วันละ 2 ชั่วโมง ติดต่อกันนาน 10 สัปดาห์ โดยกลุ่มทดลองปฏิบัติกิจกรรมและอภิปรายผลงานร่วมกัน รวมถึงกำหนดหัวข้อที่ต้องการปฏิบัติในสัปดาห์ต่อไป ทั้งนี้ เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุที่ไม่ได้เข้าร่วมการทดลอง สามารถร่วมดูการวาดภาพหรือร่วมวาดภาพได้ ผลการ

ทดลองพบว่า ความเข้าใจในกระบวนการเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับผู้สูงอายุ ผู้สอนควรเรียนรู้ทัศนคติและความต้องการของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุได้รับความสำเร็จในการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะในช่วงเวลาที่จำกัด ย่อมเกิดความสนใจในศิลปะได้ เจ้าหน้าที่ที่คอยดูแล (Caring Staff) ในสถานสงเคราะห์คนชรา มีบทบาทสำคัญในการช่วยสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มเพื่อปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ และการได้ปฏิบัติกิจกรรมศิลปะร่วมกันนอกจากจะช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดความเพลิดเพลินแล้ว ยังเป็นการขยายการศึกษาให้กว้างขวางออกไปอีก

Wilson (1983) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเพิ่มสิ่งท้าทายต่อผู้สูงอายุ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประโยชน์ที่แท้จริงของศิลปะ ช่วยกระตุ้นจิตใจผู้สูงอายุให้เกิดความรู้สึกอ่อนโยน กลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้สูงอายุซึ่งอยู่ประจำในสถานพยาบาล เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ Cattel Depression Scale และแบบบันทึกการประเมิน วิธีดำเนินการวิจัย แบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ๆ ละ 2 ชั่วโมง เป็นเวลานาน 6 เดือน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า กิจกรรมศิลปะช่วยยับยั้งความกดดันภายในใจของกลุ่มควบคุมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ และมโนทัศน์เฉพาะตัวของผู้สูงอายุกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

Fling (1982) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุโดยใช้ศิลปะและจิตวิทยา : โครงการศึกษานำร่อง กลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้สูงอายุซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชน จำนวน 12 คน เป็นเพศหญิง 10 คน และเพศชาย 2 คน มีอายุเฉลี่ย 67 ปี ซึ่งลงทะเบียนเรียนตามโครงการ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ Fillenbaum' s 3-item Physical Health Scale และ The Barron - Welsh Art Scale วิธีดำเนินการวิจัย ดำเนินการสอนวันละ 2 ชั่วโมง เป็นเวลานาน 10 สัปดาห์ โดยศิลปิน 2 คน จิตแพทย์ 1 คน เริ่มกิจกรรมด้วยการออกกำลังกาย บริหารกล้ามเนื้อ กำหนดลมหายใจ ผีอกจินตนาการเพื่อบูรณาการกับกิจกรรมศิลปะ มีใบแนะนำการปฏิบัติกิจกรรมสำหรับผู้ร่วมกิจกรรมเป็นการบ้านสัปดาห์ละ 1 ครั้ง และเปิดโอกาสให้มีการอภิปรายประสบการณ์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรม

ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้ ในการทดสอบก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรมของ 7 สัปดาห์แรก ความพึงพอใจมีระดับนัยสำคัญเพิ่มขึ้น และในสัปดาห์ที่ 10 ความนับถือตนเองมีระดับนัยสำคัญเพิ่มขึ้น และแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากผลการทดสอบก่อนการปฏิบัติกิจกรรม โครงการนี้แนะนำว่า สุขภาพทางกายและสุขภาพจิตของผู้สูงอายุสมบูรณ์ขึ้น ได้ด้วยการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ

จากการศึกษางานวิจัยในต่างประเทศ พอสรุปได้ว่า ศิลปะเป็นสื่อทางพุทธิปัญญาและการแสดงออกถึงความรู้สึกทางอารมณ์ สามารถช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดความภูมิใจ ความมั่นใจในตนเอง ความนับถือตนเอง ความพึงพอใจ และมีมนุษยสัมพันธ์ระหว่างกัน รวมทั้งช่วยยับยั้งความกดดันภายในใจ และกระตุ้นจิตใจของผู้สูงอายุให้เกิดความรู้สึกร่าเริง การศึกษาศิลปะสามารถช่วยสนับสนุนกระบวนการพัฒนาความสามารถทางความคิดของผู้สูงอายุ ในการจัดกิจกรรมศิลปะศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ ต้องมีการวางแผนการสอนและกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และการจัดกิจกรรมศิลปะในชั้นเรียนช่วยกระตุ้นให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับความเพลิดเพลินในสถานสงเคราะห์คนชราอีกด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย